

B. H. 2
P 112

TRANSILVANIA

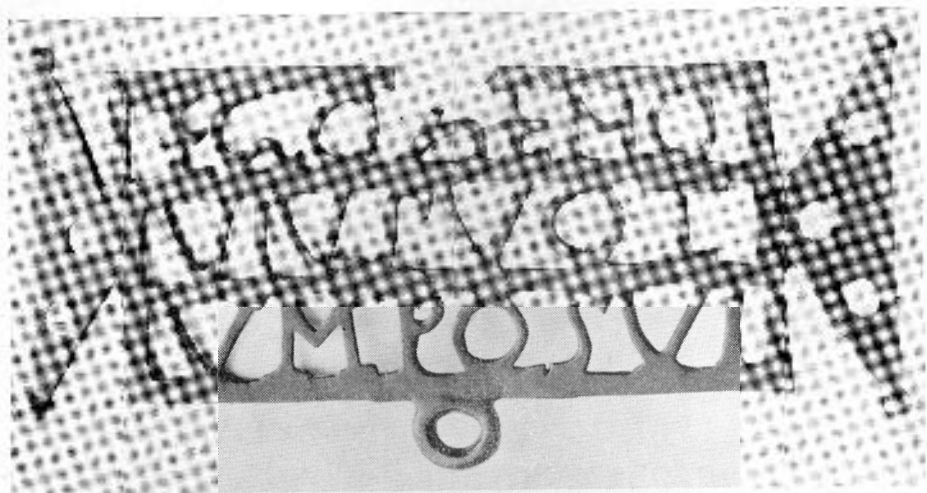
BCU Cluj / Central University Library Cluj

ANUL 72

OCTOMVRIE

Nr. 8-1941

SIBIU

Inscripția votivă creștină din Biertan

Sec. 4. Bronz. Muzeul Brukenthal, Sibiu

(v. articolul dela pag. 575)

TRANSILVANIA

Organ al ASTREI

PE DRUM SORTIT

Fugarul Timp a măcinat un an și curcubeul iluziilor sfărâmate zilnic de moara lui a încercat zadarnic să îndulcească „*illius tristissima noctis imago*“. Neschimbat, ca în clipa supremă, când căminul pierdea după culme din vederea celor ce plecau, amintirea lui strânge inimile cu aceeași cruzime.

Pribege? S'au răsculat împotriva acestui cuvânt. Pribeag e cel ce a părăsit hotarale țării lui, cel ce se vede împrejmuit de limbi străine, departe de așezările neamului său. Pribege erau cei ce în mijlocul celeilalte răscoliri a popoarelor porniră din triumghiul Moldovei spre nemărginirile dinspre Miază-Noapte și Răsărit, călcând fără țintă pământ străin. Ei au rămas la ei acasă; tot țară românească au sub picioarele lor, oricât de trudite; tot cer românesc văd, când își pot ridica abătutele priviri; tot dulcele graiu românesc e cel pe care îl aud cântând în jurul lor. Și locurile popasurilor le sunt cunoscute și oamenii adeseori...

Apoi s'a pierdut și această iluzie.

Nu amărăcina pânii a omorît-o. După toate, adesea cumplitele mizerii prin care a trecut acel trist popor de izgoniți, trebuie să se știe, că statul, prin diferite mijloace, a ajutat, a ridicat, a salvat. Țara românească nu a lăsat pe drumuri pe fiii ei năpăstuiți. Nenumărate au fost măsurile de guvern, luate în vederea ajutorării refugiaților și a expulzaților. Cele mai multe pătrunse de generositatea care nu cumpănește fiecare bob de grâu și de cumițenie, — toate izvorite din imboldul comunității naționale, fiecare ștergând o lacrimă, ușurând o rană, adormind o grijă. Ceea ce ni se pare de preț deosebit în statornica acțiune de susținere, a fost discrețiunea nobilă, cu care s'a făcut. A luat* dela început aspectul împlinirii unei datorii. Mâna care întindea ajutorul părea aceea a unui datornic, care replătește obol străin și ea nu atingea de sus mână de cerșetor. Sunt unii, cărora împrejurările le-au îngăduit să răzbată de puterile lor, în tăcută mândrie,

că nu au împrumutat posibilitățile de ajutorare a celor nevoiași. Mulțimea mare, care avea reală și arzătoare nevoie de ajutor își avea și ea mândria ei, care îi ridica sângele în obraz. Doar toți acești oameni își avuseră rosturile lor: vieța lor de până atunci era încadrată în rânduiala unei gospodării — de plugar modest, de meseriaș sârguitor, de intelectual care cumpenește trebuințele familiei sale cu salariul sau rodul profesiei libere. Cei ce au plecat nu au fost lăpădături și cei cărora li s'a făcut nedreptatea — și onoarea — izgonirii, nu au fost aleși dintre cei fără căpătâiu și fără de însemnătate. Pentru asemenea oameni ajutorul poate fi o lovitură morală, — pe care totuși trebuie să o accepte. „Dați, dar, dacă vă este cu putință, cruțați pe cel sărac de rușinea de a întinde mâna”. A fost găsită această putință și statul nostru, depozitar al tuturor drepturilor, dar și al tuturor îndatoririlor naționale, a desmințit de astădată vechiul dicton, că statele au cap, dar nu pot avea inimă.

S'au răspândit acești oameni, intradevăr ca puii potârnicșii, pe tot cuprinsul țării. În clipa hotărârii tragice, fiecare s'a prins de funigeii unei nădejdi. Un orașel, prin care a mai trecut în anii tinereții, un loc unde și-a adus aminte de o rudenie, o localitate în care bănuia un prieten — luară degrabă aspectul pământului mântuirii. Tristele convoaie de oameni năpăstuiți, rând pe rând și-au subțiat urma, oprindu-se și aici, poticnind și dincolo vagonul sau căruța îngrămădită cu ceea ce a mai rămas din așezările de acasă. Aproape pretutindenea, cei ce nu au avut să cunoască tragedia celor ajunși fără de căpătâiu, au găsit în sufletele lor comoară de omenie și de frățietate. Au fost locuri — de ce nu am spune-o? — unde un spirit strâmt, străin de firea neamului nostru, a oprit orice acțiune de asistență. Au fost Români — oare erau intradevăr Români? — care au zăvorât ușa hodinței lor case îmbelșugate și mulțumiți de netulburarea vieții lor tihnite, au privit de după obloanele lăsate cum trecea în căutare de adăpost, prin ploaie și noroi, carul cu mizerabilele epave. Pe alocurea, cei ce au părăsit așezări bune, dobândite cu trudă și au fost împinși să-și caute muncă aiurea, au simțit și poate mai simt câte o privire acrită de galbena teamă a concurenței. Dar aruncând în meritată uitare asemenea excepțiuni, rămâne copleșitor valul de caldă frățietate, cu care au fost îmbrățișați de societatea românească, cei ce intradevăr aveau nevoie ca și de pâinea de toate zilele — poate și mai mult — de acea căldură. După ce nu e cu putință o înșiruire, aș aminti ca pildă numeroasele acțiuni de ajutorare, pe care le-a înjghebat și le-a dus cu minunate rezultate, societatea românească din Capitala țării. În mizeria de locuințe s'au putut găsi neîntârziat mii de adăposturi, în mijlocul

crizei de alimente s'au putut întinde nenumărate mese, spitalele în aglomerația lor au găsit paturi pentru cei bolnavi, mâini delicate au răcorit frunți grele de griji, mâini tari au incurajat, au îndreptat.

Și rând pe rând, aproape toți — zeci de mii, sute de mii? oare câți suntem? — și-au găsit un acoperiș deasupra capului, — o pâine. Mai modest acoperișul, mai pe la capătul satului, — mai cu neghină pâinea, tăiată poate în felii mai subțirele decât cele de acasă: dar le au. Rând pe rând s'au înghebat rosturi de trai, trebuind unii să mai înceapă odată, acum cu degete bătrâne, torsul caerului.

Cei porniți dela vetrele lor au rămas încadrați în ritmul răsufării acestui neam românesc. Lovituri și umilințe, involburări ale nebuniei, răscolirea voinței de mântuire, fapte ce erau menite să schimbe din față așezările păcătoșite, — trezirea mândriei și încrederii naționale, au fost culmi și prăpăstii între care s'au legănat, alătura de toată simțirea românească. Mulți dintre ei au pășit pe drumul gloriei dela Răsărit; unii au rămas de veci pe maluri de râuri străine, prin stepe tătărești, pe sub zidurile Cetății cu ferecături acum năruite și au cuprins cu ultima fărâmă de gând turnul suleged maramureșan, sau însoritele țărini sălăjene. Cu toții trăiesc epopeea flamurilor românești, cu elanurile, cu durerile, cu grijile, cu nădejtile ei...

Și totuși, a palizit, s'a șters iluzia. Ei se simt pribegi.

În sufletul celor plecați din țara ingenunchiată arde grăunte de foc.

Încă nu a coborît din spre munți nici prevestirea vânturilor de toamnă, când se adună hulubii de prin toate dumbrăvile verzi și pornesc spre țara de unde au venit. Pe miriștile abia secerate mai zac din belșug pierdutele boabe, pe care omul fără să vrea le aduce jertfă paserilor cerului. Prin pădure semințele dau încă bună hrană și totuși ei pleacă porniți de tainice porunci, ce se trezesc pe neașteptate.

În sufletul pribegilor arde dorul de vatra bătrânilor părinți. Mulți dintre ei s'au fost îndepărtat de leagăn și au plecat din preajma lui. Totuși le era aproape și din vreme în vreme se întorceau la casa cu streșină joasă, unde străjuiesc și mângăie și îndreptează Penații. Acum s'a ridicat zid de baionete și de ură. Gândul acestei rupei brutale, sălbateca opreliște peste care nu se poate trece, e un amar chin sufletesc, pe care nu-l pot înțelege, decât cei ce îl pățimesc.

Știți oare voi, care ați rămas în orânduiri așezărilor voastre, ce însemnează să nu ai un mormânt lângă crucea căruia să pui o lumină? Puteți oare voi cunoaște singurătatea de ghiață, care te cuprinde, când știi dincolo de zidul blăstămat mormintele tuturor celor din care te tragi: bătrâni știuți doar după nume, și părinți care te-au alintat, — ale tuturor celor dintr'ai tăi, care au plecat mai curând, și tu ești

rupt de ele și de glia de alături, care te aștepta la sfârșitul trudei tale?

Te simți străin în largul Țării românești, și, învelit în pânza de miraj a lucrurilor care nu se pot atinge, te cheamă, naiv și chinător, și tufarii din coastă din care își umple copiii sânii cu alune noi, și părul găunos și străvechiu de care se leagă o tradiție familiară, și modesta casă ardelenescă ridicată din sudoare și din dragoste multă.

E o chemare a celor săvârșiți din neamul tău, și a pământului care i-a născut și îi cuprinde acum. E chemarea tainică a acelei țări, spre care nu poate porni hulubul, ce se zbate în colivie.

În sufletul celor plecați arde gândul unei neadormite învinuirii. De ce ai plecat? De ce ți-ai părăsit frații în marea nenorocire? În zadar îți acoperi îngrozit urechile, și în zadar încerci să îl adormi în vrajă de vin și în cântece de lăutari, — se vaietă, strigă, urlă glasul fratelui tău chinuit.

Acolo e întunec și plâns și sânge. Tu te-ai ferit dela împărțășenia cupei celei amare! Tu auzi vorbă românească vorbită tare, — pe subt fereastra ta, cei ce trec apăsând voinicește pământul, sunt soldați români, și în fruntea lor tricolorul e cel românesc!

O! toate argumentele pe care le înșiri cu repezire de obsesie, nu pot adormi glasul învinuirii. Da, nu ai venit de bunăvoie, nu ai grăbit în belșug, soarta ta nu e una plină de bucurii, ți-ai lăpădat ce biata ai avut, ai fost izgonit. Strigătul de durere, nu încetează să aibă totuși, accentele crude ale reproșului...

Binecuvântată durere amară de om pribeag! binecuvântat jar al dorului de glia părințească! binecuvântată lovitură nedreaptă a sbiciului învinuirii! Arsura voastră fără de alinare, ne ține în drumul datoriei noastre.

Nu vrem așezări cu temelie durată statornic, ci cortul de stof al celor ce trec prin pustie spre Țara făgăduinții. Nu vrem hambarele îmbelșugate ale gospodăriilor hodinite, ci bulzul de mămăligă în traista drumețului. Nu vrem pacea din preajma căminului cald, ci plesniturele crivățului în fața îndreptată spre obârșiile lui.

În această epocă tragică a Neamului românesc, când trebuie să se lege în maltăr de sânge ceea ce reclădim din ruinele becisniciei de ieri, cei isgoniți au un rost, hărăzit lor de Pronia, care împarte încercările cele grele spre mântuire, și dă carilor dinți și filosofilor gândire înaltă, ca să-și poată fiecare împlini părțica de trudă din care naște desăvârșirea.

A lor e datoria să pomenească neîncetat strălucirea Ierusalimului pierdut, cântându-i preamărirea subt sălciiile triste, în ramurile cărora

au atârnat nefolositoarele alăute de danț. A lor e datoria, ca lângă focurile de bivuac din Stepa Nogailor și de dincolo de porțile Crâmului, să povestească eroilor despre Dragoș maramureșanul, despre cei rămași în dârza Țară a Oașului, despre grănicerii năsăudeni, despre acel miraculos colț de eroi în care s'a întors din altă pribegie Simion Bărnuțiu. Să le arate cât de subțire e pospaiul străin care s'a așezat pe țara românească, ca o pâclă otrăvită deasupra apei curate.

Lor le e dat să îndrepte neincetat toate privirile spre ceea ce este: sau piatra de boltă a clădirei românismului, sau junghiul dușman, care ajunge până subț inima lui. A lor trebuie să fie înălțarea, de a săruta mai întâi țărâna sfântă, ingenunchind deasupra celei desrobite sau mângâind-o cu suprema îmbrățișare.

Injghebările de asociații ale refugiaților și expulsaților au fost chemate să colaboreze cu organizațiunile de stat și cu cele particulare numai în vederea acțiunii de ajutorare. Această împrejurare explică și penibila anemie a unui recent sfat de această natură. De subț poighița programului fără vlagă, striga tăcerea asupra gândului de temelie, care una pe toți cei cu sufletul neîntinat. Necesara operă de susținere a năpăstuiților se va urma, suntem siguri, cu aceeași românească râvnă, și cu acelaș sentiment al datoriei.

Cei ce cu un an înainte au trecut în Țara liberă, vor rămâne însă înjugați destinului lor. Grija aspră a vieții nu-i poate abate dela acest drum, scris de Înțelepciunea, care înalță lovind, din durere cristalizează ținte înalte și își alege pământestile mijloace în cele mai umile ființe.

IONEL POP

LIMBĂ ȘI SUFLET

CITIND UN RECENT TRATAT DE LINGUISTICĂ ROMÂNEASCĂ

Există, în curs de publicare, două opere monumentale care onorează cultura noastră: *Limba română* a d-lui Sextil Pușcariu, cu un prim volum apărut anul trecut și *Istoria Limbii române*, din care d-l Al. Rosetti a dat la iveală în timpurile din urmă al treilea volum. Ambele opere se publică la Fundațiile Regale.

Același obiect, limba română și aceeași preocupare: a oferi mijlocul unei cunoașteri precise și adânci a acestei limbi. Asupra acestor date inițiale se aplică însă două personalități foarte distincte, înarmate cu metode diametral opuse. Pe câtă vreme d-l Rosetti mănuieste cu rigoare metoda strict istorică și analitică, d-l Pușcariu cercetează însăși structura limbii privită în întregul ei actual, fără să refuze însă concursul diferitelor discipline și metode (etnografia, comparația, însăși istoria cu ramurile ei) a căror momentană mărturie pare eficace pentru cercetarea sa. D-l Rosetti descrie, strat cu strat, etapele parcurse de limba românească, reconstituind astfel în liniile lui vitale însuși procesul de formație al acestei limbi. Iar d-l Pușcariu, privind limba ca un organism care funcționează sub ochii săi, nu întrebuițează scalpul anatomistului, ci mai curând microscopul biologistului.

Avem de-aface cu două școli și două metode perfect definite. Mai mult chiar: această antinomie vădește existența a două concepții filosofice, pe care le-am putea denumi grosso modo *vitalism* și *istorism*. S'ar putea epilogă îndelung asupra opoziției acestor două metode în cultura noastră de ieri și de astăzi, precum și asupra eficacității relative a metodelor pe care le determină, fiindcă aplicarea în același obiect a două concepții și metode așa de distincte este instructivă nu numai pentru disciplina în cauză, ci pentru însăși metodologia științelor morale.

Nu voiu face aici această excursie în domeniul metodologiei. Și nu voiu avea nici temeritatea să laud cele două tratate, nici impertinența să le critic: amândouă aceste atitudini rămân în sarcina specialiștilor. Se întâmplă însă că, atunci când severa și savanta *Istorie a d-lui Rosetti* pare adresată exclusiv acestor specialiști, *Privirea generală*, care formează vol. I al d-lui Pușcariu, nu numai că nu respinge voința de perfecționare a „oamenilor de litere”, dar chiar o cheamă și o îmbie. Și fiindcă intenția vădită și de altminteri exprimată a d-lui Pușcariu este de a depăși limitele strictei specialități lingvistice și de a deschide orizonturi psihologiei, literaturii și numeroaselor probleme deschise ale acestora, poposim, după o atentă lectură, în preajma lucrării sale.

N'ași vrea și nu trebuie să fiu singurul. E bine, e necesar, de pildă, ca Lucian Blaga să citească pe d-l Pușcariu, după cum d-l Pușcariu a citit, nu fără profit, pe Lucian Blaga. E bine, e necesar ca filozofii culturii noastre, istoricii de idei și de literaturi, esteticienii literari și, în general, oamenii noștri de cultură să ia contact cu o carte și un sistem de cercetări, de care n'au dreptul să se desintereseze nici ca Români, nici ca specialiști ai obiectelor lor respective.

Nu voiu scrie aici o dare de seamă, ci voiu însemna rezultatul meditației mele asupra unor probleme pe care cartea d-lui Pușcariu, fie că le desbate, fie că numai le suscită.

Pentru a fi așezat în adevărata lui lumină, fenomenul lingvistic trebuie raportat la complexul de interese, de intenții și de mișcări ale sufletului care se exprimă prin el.

Acest adevăr n'a fost totdeauna evident. Să ne amintim de gramaticile pe care le-am studiat în școli, cu paradigme așezate geometric, aidoma soldaților de plumb, cu riguroase construcții ce se năruiau așa de des când le confruntai cu realitatea. Limba reconstituită de aceste gramatici, simplistă și totuși misterioasă, apărea ca un mecanism independent, rigid și automat, funcționând admirabil în vid, dar ostentînd repede la aer liber, unde intervenția obraznică a firului de nisip echivala cu o catastrofă.

Firul de nisip era „excepția”, adică un fapt lingvistic inasimilabil organismului delicat al gramaticii clasice. Ofensată și discretă, gramatica înregistra accidentul și pășea majestuos mai departe, până când se împiedeca din nou. Și astfel, din paradigmă în paradigmă, din accident în accident, se înălța un edificiu aproape coerent și logic, locuit de o inteligență ideală, dar neincăpător pentru bogăția sufletului viu.

Această lipsă de adaptare a conținătorului la conținut devenea în deosebi supărătoare când, părăsind exemplificarea dogmelor ei prin exemple elementare și oarecum deduse din acele dogme, gramatica înfrunta realitatea însăși și proceda de pildă la analiza unui text literar. Excepțiile se înmulțeau atunci ca prin minune. Se iveau la fiecare pas forme eliptice ale căror goluri nu știai totdeauna cu ce să le umpli spre satisfacția logicei gramaticale. Interjecțiile jucăușe, tratate cu atât dispreț în teorie, deveneau în practică un factor influent. Iată verbele defective și impersonale, năvălase, absurde. *Plouă... Cine plouă? Poate Dumnezeu...* Căutai astfel subiectul și nu-l aflai, sau aflai că e la dativ, ceea ce părea curios și revoltător.

Această gramatică oarecum celulară, care părea mai curând impusă limbii decât dedusă din ea, presupunea deci existența unui om ideal, imobil și pasiv, constituit din elemente puține și simple și totdeauna identic cu el însuși. Același om ideal, considerat nu numai sub specia statică a eternității, dar și sub specia geografică a universalității, stă la baza tuturor încercărilor de a crea o limbă universală.

Iată însă că, în veacul al XVIII-lea, se naște psihologia. Pur raționalistă la un Condillac și la un Destutt de Tracy, sau cu previziuni experimentale ca la Cabanis, psihologia consideră imediat limba ca un fapt sufletesc. Alături de vechile concepții ale unui iluzoriu automatism verbal, care vor dăinui în gramaticile școlare până astăzi, se înfiripează atunci concepția psihologică a limbii, concepție care va evolua împreună cu psihologia însăși, urmându-i destinul și îmbrățișându-i metodele de investigație.

Deși revoluționară în teorie, în fapt această schimbare a rămas multă vreme modestă. Între psihologia raționalistă a lui Condillac și vechea logică, diferența era mai mult în intenție decât în realizare. Iar limba apărea ea însăși ca expresia unui suflet redus aproape numai la facultățile lui intelectuale. De aici revolta lui Destutt de Tracy față de capriciile, asimetriile și metaforismul colorat al limbii vii sau al limbii scrise de un Chateaubriand, precum și voința lui de a o reforma reducând-o la *semne* pur convenționale, golite de culoare afectivă și totdeauna egale cu ele înșile și de a-i atribui ca atare rolul unei cât mai comode monede de schimb, sau pe acela riguros și precis, analog cu limbajul matematic.

Orice concepție intelectualistă a limbii este însă îngustă, deci falsă, fiindcă ea consideră limba drept expresia unei singure facultăți sufletești, inteligența. Nu doar că inteligența n'ar prea juca niciun rol în organizarea și economia limbii. Se știe astăzi că milioanele de încercări și de potriviri fonetice, morfologice, sintactice, care, printr'un

concurs colectiv, hotărâsc pentru o vreme calitatea unui sunet, destinul unei flexiuni sau sfera de aplicație a unui termen, nu scapă acțiunii inteligente a masei vorbitoare. Michel Bréal a dovedit că procesele lingvistice nu sunt procese oarbe, ascultând de legile unei mecanici exterioare sufletului, ci se supun unei voinți obscure, dar perseverente (*La Sémantique*, VII-e édition, p. 7). Bréal admite și el existența unor legi care guvernează limba, dar pentru el aceste legi nu sunt fatalități mecanice, ci pur și simplu *legi intelectuale*: legea „specialității”, în virtutea căreia formele cu dublă sau multiplă întrebuințare capătă atribuții unice; legea iradiației, de care ascultă numeroase fenomene de propagare și de contagiune; legea percepțiilor false, care explică anumite ciudățenii prin acțiunea prea sistematică a unor erori populare; legea îmbogățirii prin inovație; în sfârșit, cea mai activă și mai fecundă dintre ele, legea analogiei, care grupează sau regrupează formele, fie prin asemănare, fie prin contrast.

Pentru d-l Pușcariu, materialul lingvistic e supus unor operații de clasificare, unde inteligența colectivă se manifestă activ, conform unor norme care amintesc legile lui Bréal, dar le completează, nuanțându-le. Asociația de idei și procesul de abstracție joacă un rol covârșitor în organizarea limbii. De asemeni, etimologia populară, voința de normalizare a formelor excentrice, instinctul simetriei morfologice, contaminarea, adică tot atâtea propensiuni sau iluzii intelectuale care determină gruparea cuvintelor sau a formelor în familii, în serii derivate și morfologice, în grupuri semantice, prin contrast sau corelațiune.

Iată dar că prin diferitele sale operații (simetrie, ordine, simplificare, grupare, etc.) inteligența colectivă tinde din instinct către o cât mai perfectă raționalizare a limbii, în virtutea principiului profund omenesc al economiei de mijloace, cu numeroasele lui corolare și consecințe: obținerea unei maxime eficacități cu prețul unui minimum de efort, facilitatea, rapiditatea, etc. Prin firea ei, inteligența cere stabilitate și deci cristalizare. Ea este adversara neprevăzutului în libertate și se străduiește să-l *explice*, adică, în speță, să-l integreze, printr'un proces de asimilare (sau de „normalizare”, după fericita expresie a d-lui Pușcariu) într'un sistem lingvistic. Inteligența colectivă aspiră, cu alte cuvinte, la o cât mai perfectă gramaticalizare a limbii, ceea ce i-ar asigura transmisiunea și recepția comodă a unui fond de gândire pozitivă și precisă, compus din noțiuni abstracte, simple, fără culoare, cu sens mai mult utilitar.

Ambiții naive și de altminteri zădarnice: „E neîndoelnic că limbajul desemnează lucrurile (e vorba aici de concrete, nu de abstracțiuni, acestea fiind perfect acoperite de termen) în mod incomplet și

inexact." (Bréal, p. 177). Limbile sunt condamnate la o „permanentă lipsă de proporție între cuvânt și obiect”, expresia fiind totdeauna ori prea largă, ori prea îngustă și obligată, pentru a fi înțeleasă de receptor, să ofere atenției acestuia o mare elasticitate (*Id.* p. 107).

Astfel, în fața și împotriva zăgăzuirii intelectuale, se înalță spontaneitatea mereu creatoare a sufletului. Peste stabilitatea inteligenței se revarsă instabilitatea vieții sufletești. Iar limba este imaginea credincioasă a acestui conflict permanent dintre spontaneitatea sufletului și disciplina inteligenței, misiunea limbii fiind de a înregistra și transmite nu numai elementele intelectuale ale unei personalități, ci însăși această personalitate, cu infinitatea valorilor ei afective, sensoriale, instinctuale și artistice.

Se poate astfel afirma că limba este revelatoare a omului însuși, iar numeroasele studii de psihologie lingvistică, publicate în ultimele decenii, frământă un imens material și comportă nenumărate aplicații la toate disciplinele morale.

Să stăruim asupra acestui raport dintre om și limbă. Există în fiecare act complex de gândire, un anumit număr de date inițiale, mai mult sau mai puțin fixe și conștiente, alături de un număr infinit de posibilități variabile și neprevăzute. Cele dintâi indică un punct de plecare și uneori punctul aproximativ către care tindem, adică o direcție generală, jalonată de alte câteva date-reper. Astfel orientată și însuflețită de voință, căci fiecare act de gândire are un substrat voluntar, inteligența pornește la drum. Dar nu pornește niciodată singură: întreaga personalitate a „gânditorului” o însoțește, imprimându-i culoarea și accentul ei.

Acum se ivesc greutăți și probleme pe care gândirea în mersul ei va avea să le rezolve pas cu pas. Ele sunt de ordin subiectiv și circumstanțial — subiectiv, întru cât în spatele datelor fixe de care vorbeam se agită tumultul vastei experiențe personale necernute, și circumstanțial, întru cât gândim totdeauna în funcție de factori exteriori, cum ar fi persoana sau publicul cărora ne adresăm formal sau în petto, momentul, mediul ambiant cu întreg complexul lui fizic și moral. Fiecare „gânditor”, deci fiecare vorbitor ne apare ca un pionier: el a pornit în explorare cu câteva instrumente necesare, dar niciodată cu toate instrumentele necesare. Aceste instrumente ce-i lipsesc, el va fi obligat să le improvizeze, să le inventeze, să le adapteze pe măsură ce va fi nevoie. A pornit ajutat de o hartă, uneori foarte sumară, pe care s'au însemnat șoselele naționale, fluviile etc., dar nu s'au notat toți afluenții, toate accidentele de teren, toate drumurile costișe. De aceea el va rezolva mereu dificultăți neprevăzute, înconjurând o multe,

tăind de-a-dreptul prin hățiș, poposind pe un platou. Cu cât va umbla pe căi mai neumblate, cu atât „gânditorul” va întâmpina mai mult neprevăzut și va fi obligat să întrebuițeze mai multă inițiativă.

Intreg acest proces complex al gândirii se răsfrânge în expresie, cu toate șovăirile, căutările și înfrigurările lui. Ca și gândirea, limba cunoaște elemente fixe și elemente variabile. Amândouă au nevoie de date statornice cu funcție de reper, fără de care și una și alta s'ar pierde în haos și ar rămâne inconsistente, deci incomunicabile, dar în același timp amândouă fac apel la inițiativa permanentă a subiectului gânditor și vorbitor, în lipsa căreia rezultatul gândirii și expresiei n'ar fi decât o formulă convențională, fără semnificație precisă și poate chiar fără aplicație posibilă.

Astfel, atât gândirea cât și expresia își croiesc un drum median între spontaneitate și automatism, între anarhie și gramatică, un drum de fapt totdeauna nou pentru fiecare act de gândire și de expresie. Șivoiul creator al vieții spontane tinde mereu să se reverse peste zăgazuri pe care inteligența mereu le restabilește și le fortifică. Gândirea ca și expresia sunt procese în permanență deschise: ele sunt rezultatul unei lupte a intenției cu neprevăzutul, un compromis între materialul inert, admis de colectivitate, și materialul mereu viu și reîmprospătat care naște din confruntarea subiectului cu imponderabile, accidente și rezistențe pe care pas cu pas i le opun calitatea destinatarului, variația mediului și propria sa personalitate.

Această paralelă între gândire și expresie este de sigur artificială, de vreme ce ambele fenomene apar perfect topite, sau cel puțin intim condiționate unul de celălalt. Oricum, stricta lor corelație arată în cât de mare măsură limba este revelatoare a însuși omului care o vorbește.

Cea dintâi consecință a acestei corelații este că expresia va fi cu atât mai perfectă cu cât autorul ei va fi pătruns mai adânc, nu numai în propria sa personalitate, ci în personalitatea receptoare. Căci orice expresie tinde să convingă pe ascultător, sau cel puțin să-i placă. Așa fel încât ceea ce Pascal prescria cu atâta luciditate elocvenței eficace, se aplică de fapt la totalitatea fenomenelor de expresie:

„(L'éloquence) consiste donc dans une correspondance qu'on tâche d'établir entre l'esprit et le coeur de ceux à qui l'on parle d'un côté, et de l'autre les pensées et les expressions dont on se sert; ce qui suppose qu'on aura bien étudié le coeur de l'homme pour en savoir tous les ressorts, et pour trouver ensuite les justes proportions du discours qu'on veut y assortir...” (*Pensées*, Ed. Brunschwieg, Nr. 15).

„Resorturile” inimii sunt însă așa de numeroase și de ascunse, încât imposibilitatea de a le identifica și de a le demonta face ca expresia să rămână imperfectă, adică incompletă și aproximativă. Bogăția limbii nu va egala niciodată bogăția sufletului. De fapt, noi nu traducem mai niciodată în cuvânt totalitatea gândirii noastre, ci numai indicăm semnalmentele acestei gândiri, datorită cărora ascultătorul sau cititorul o pot reconstitui în propriul lor suflet. De aceea o conversație e totdeauna un fapt instructiv pentru observatorul atent: uneori ascultătorul cere vorbitorului un răgaz pentru a medita asupra celor auzite, adică pentru a le supune unui proces invers și pentru a umple golurile pe care expresia nu le poate umple, ci numai situa și delimita.

Se înțelege astfel lesne cât de precară e înțelegerea între oameni, și din ce motive. O conversație între mai multe persoane dă naștere de obicei la o sumă de procese de intenție, fiecare transpunând cele spuse de vecin la o altă înălțime sufletească și integrându-le într'o ordine de idei care nu e niciodată identică la doi convorbitori. Nici măcar limba scrisă nu poate evita blestemul originar al neînțelegerii funciare. Un poem e interpretat de zece cititori în zece feluri, fiecare punând în evidență ceea ce se împlinește mai fericit cu propria lui viziune a lumii, cu propria lui experiență sufletească.

Poate mai mult de jumătate din expresie e format din sugestie. Pentru cutare delicată senzație interioară sau cutare fugitivă stare de suflet, limba n'are cuvânt. Ce străduință atunci pentru a comunica aceste lucruri subtile sau chiar singulare! Intonația, mimica, topica, punctuația etc. ne oferă tot atâtea mijloace de a sugera ceea ce nu putem exprima direct, adică stări și mișcări așa de noi, încât ele nu se pot analiza, nici asimila unei categorii comune.

Metafora este unul din aceste mijloace de transmisiune prin sugestie. Ea nu figurează niciodată, la adevărații artiști sau la „gânditorii” serioși, o simplă floare retorică. Metafora răspunde unei necesități stringente, nefiind fericită decât atunci când umple cu adevărat una din nenumăratele lacune ale limbii comune. Funcțiunea estetică a metaforei implică deci o funcțiune intelectuală și anume aceea de a exprima ceea ce este inexprimabil prin mijloacele directe și curente. De aceea străduința unor comentatori naivi de a traduce metafora poetică, adică metafora complexă, dotată cu antene simbolice, în termeni plani și pozitivi înseamnă o simplificare abuzivă și vulgară a gândirii intuitive. Metafora adevărată și necesară nu e numai *mai frumoasă* decât expresia pozitivă: ea este totdeauna altceva decât această expresie, pe care o îmbogățește cu sensuri și culori noi.

În fine, gândirea e totdeauna, într'un grad sau altul, un fapt sintetic. Oricât ne-am osteni să disociem și să ajungem la elemente, aceste elemente rămân contaminate de un întreg context sufletesc, pe care nicio forță de abstracție nu-l poate înlătura cu totul. Limba, instrument al acestor sinteze, este și ea un fapt sintetic. Adevărata realitate lingvistică e fraza. D-l Pușcariu constată undeva că propoziția prezintă cele mai deseori implicații frazeologice de care n'o putem izola și că, în general, cuvântul, el însuși un complex de idei, se supune aproape tot așa de greu definiției ca și silaba.

Consecința acestei conformații sintetice a minții și deci a limbii e cu totul remarcabilă. Fenomenul *coarticulării* pe care d-l Pușcariu îl descrie (p. 64—65) după P. Menzerath, nu se aplică numai emisiunii sunetelor, ci se poate transpune și în domeniul frazeologiei. În virtutea coarticulării, departe de a fi emise în urma unei pregătiri imediate și pentru fiecare sunet în parte a organelor fonatoare, sunetele sunt schițate cu anticipație prin adaptarea virtuală a organelor fonatoare la întregul grup sonor ce urmează a fi rostit. De aceea: „În vorbirea obișnuită, articularea sunetelor depinde totdeauna de aceea a sunetelor învecinate și realizarea lor se face cu maximul de economie de mișcări.” Astfel se explică în fonetică numeroase cazuri de acomodare, asimilare, diferențiere, disimilare, metateză, etc.

Dar tot astfel se pot explica în frazeologie o sumă de aproximații, de contaminări, de deformări, de adaptări, de lărgiri și de contracțiuni ale sensurilor componente, care nu mai sunt gândite individual, ci unul în funcție de celălalt și de întreg. Există deci, alături de coarticularea sunetelor de către organele fonatoare, un fel de coarticulare a sensurilor frazeologice de către organul minții.

Intreaga Parte I a cărții d-lui Pușcariu, aceea care se ocupă de Organizația limbii și de Cugetarea lingvistică, ar putea fi tradusă în termeni de psihologie. Se desprinde din ea, alături de imaginea unei limbi vii, imaginea unui om viu, viu și complet, mânat de o spontaneitate creatoare chemată să rezolve înfinitatea cazurilor pe care mereu i le propune vieța și ancorat totuși într'un automatism fără de care ideea ar fi imposibilă, iar expresia incomunicabilă.

Imagine a omului, limba este interesată în toate disciplinele și creațiile omului. Deseori, literatura și în deosebi poezia sunt caracterizate ca arte ale cuvântului. Cu condiția ca prin *cuvânt* să se înțeleagă nu numai un tot sonor, iar prin artă a cuvântului nu numai un joc pur fizic-auditiv, ci, prin amândouă, vastul proces omenesc de traducere a personalității, această definiție pare justă.

Ea compromite în mod definitiv acea tenace ingerență a logicei în pretinsa explicare a poeziei, concepție moștenită dela vechile retorici, mereu hulită și totuși mereu stăruitoare. Limba, nefiind ea însăși un instrument în serviciul exclusiv al logicei, ci în serviciul întregii personalități, e cu deosebire absurd să i se atribue această funcțiune tocmai în poezie. Mă gândesc atât la înțelegerea și reconstituirea actului creator de poezie, cât și la coordonarea în timp a diferitelor creațiuni poetice, adică la dubla disciplină a exegezei și a istoriei literare.

Aceste discipline sunt supuse într'adevăr aceluiași destin și cunosc același conflict de tendințe ca însăși limba care le stă la bază. Există, în literatură ca și în limbă o tendință de „gramaticalizare”, care constă în reducerea literaturii la cunoscut — adică la idei și teme generale, la norme, la tehnică — și deci în predominarea rațiunii logice, totdeauna sistematică și oarecum automată. Așa se explică intervenția în studiile de istorie literară a cercetătorilor cu sensibilitate atrofiată, pentru care operațiile de exegeză și de istorie literară se limitează la constatări polițienești, la procese verbale, la inventarii, la confruntări de date pozitive și materiale, cum ar fi stabilirea de filiații anecdotice, de împrumuturi și de influențe fără semnificație reală. Impotriva acestei raționalizări pozitivistice, se ridică tendința opusă a spontaneității pure. O bună metodă literară va opera, aidoma cu o bună metodă lingvistică, pe căile medii unde spontaneitatea și norma se întâlnesc și se limitează reciproc.

Procesul acesta de limitare a celor două tendințe extreme este tot așa de interesant în literatură ca și în limbă. A distinge pentru fiecare creație în parte și apoi pentru fiecare epocă, școală sau curent, elementele constante și normative în jurul și cu ajutorul cărora se grupează notele individuale, înseamnă a pătrunde în însăși frământarea procesului de elaborare estetică, în sbuciumul intim prin care inefabilul tinde la expresie și la comunicare.

Atent la lupta aceasta de lărgire a unui teren în detrimentul celuilalt, cercetătorul literar va înțelege adânc viciile exceselor contrarii care se vădesc, de o parte, în literatura absconsă și în cea suprarealistă, condamnate pe temeuri diferite la același rezultat ininteligibil, iar de altă parte în literatura de imitație sau de rutină care, excluzând jocul spontaneității, se rezumă la colportarea formelor unanim admise. Adevărata operă literară refuză atât spontaneitatea absolută a revărsărilor nezăgăzuite de norma comună, cât și dictatura acestei norme în dauna spontaneității. Iar valoarea ei se va judeca tocmai după cantitatea de inefabil și de spontaneitate pe care va fi reușit să o ridice la suprafața înaltei conștiințe a celor aleși.

Între literatură și lingvistică există însă un teren comun, unde ele se întâlnesc și aproape fuzionează: terenul stilisticii. Stilistica înglobează toate fenomenele de expresie care scapă raționalizării gramaticale. Indice al personalității individuale și, ca atare, vehicul al mișcărilor sufletești celor mai ascunse și mai puțin definibile, stilul modulează și nuanțează chiar gândirea comună. El captează însăși spontaneitatea înnoitoare și nedisciplinată de care vorbeam mai sus și care, dincolo de gramatică, uneori împotriva gramaticii, operează în regiunile infinite unde fiecare individ își avântă sufletul lui dornic de cucerire. Stilul ne apare astfel ca un subtil organ de expresie a unor cunoștințe greu de perceput și de formulat, un organ mereu activ, fără de care limbile s'ar cristaliza în categoriile ucigătoare ale pozitivității generale și ar pierde orice virtualitate artistică.

Anexă întregitoare a lingvisticii și evoluând în marginea gramaticii, stilistica este pentru literatură mai mult decât atât: ea este, într'un sens, literatura însăși. Ea explică și promovează fenomene pe care simpla gramatică le-ar condamna fără iertare. „A scrie bine” nu înseamnă același lucru pentru gramatică și pentru stilistică. Numai stilistica înțelege și ratifică anumite modalități de expresie care înfrâng regularitatea gramaticală. Astfel, din punct de vedere stilistic, „a scrie bine” înseamnă uneori a scrie foarte rău, cum fac de pildă amatorii de „écriture artiste” care, în ambiția lor de a se singulariza printr'o expresie cât mai deosebită de aceea a comunității, confundă aparența noutății cu realitatea ei. Căci stilul, după cum spuneam adineaori de metaforă, nu e o înflorire artificială, ci o necesitate adâncă, așa de adâncă încât ea nu intervine cu eficacitate decât atunci când limba comună și regulată și-a epuizat mijloacele de expresie.

Acum vreo zece ani, un prieten avocat se mira, cu oarecare compătimire, de sobrietatea mijloacelor mele de expresie. Spunea: s'ar crede că eviți imaginea, culoarea, mișcarea. Uite eu, care n'am cultura-d-tale literară, *din ce am* scot mult mai mult decât d-ta din multul d-tale. Ii răspundeam că nu-i înțeleg nici mirarea, nici nedumerirea, nici mai ales mândria; că expresia are un caracter de necesitate care scapă cu desăvârșire temperamentului său înflorit de avocat prea aparent, etc. Iată însă cum, pentru anumite capete, expresia poate fi frumoasă în sine, colorată de dragul culorii, etc.

Dimpotrivă, „a scrie rău” sub raportul gramaticii înseamnă uneori a scrie foarte bine sub raportul stilisticii. Există o lungă serie de mari scriitori — în deosebi romancierii și dramaturgii — pe care critica tradițională îi acuză că „scriu rău” și totuși îi tolerează în panteonul literelor universale. (E cazul lui Saint-Simon, al lui Balzac, în deosebi

al lui Molière). De aici, tot felul de încercări ingenioase de a concilia această disparitate *imaginară*, fiindcă de fapt un mare scriitor scrie totdeauna bine — afară de anumite neglijențe vădite pe care cei mai buni le comit uneori. Iar paradoxala antinomie de mai sus se datorește confuziei dintre gramatică și stilistică. Scrisul neregulat, uneori confuz și greoi, al lui Molière se explică perfect, cele mai deseori, prin obligația dramaturgului de a imita limba vorbită, cu întreaga ei spontaneitate și cu toate dibuirile ei. Brunetière a putut spune cu dreptate despre marele comic: „Il eût écrit moins bien, s'il avait mieux écrit” (*Etudes critiques*, 7-e Série, p. 101). Dar Brunetière însuși, care făcea această justă apreciere în 1898, nu înțelegea desăvârșit semnificația observației sale. El se mulțumea numai să constate că există o „*relation mystérieuse*” între neregularitatea și vioiciunea stilului (Ib., p. 118) lăsând pe seama altora explicația acestei ciudățenii. Pentru noi, pretinsa ciudățenie pare normală, de vreme ce observația și expresia vieții infinite, neîncăpând în tiparele înguste ale gramaticii, nu se supun decât legilor mult mai subtile ale stilisticii. De aceea, toate încălcările neprecugetate ale regulii, toate revărsările *necesare* ale vieții peste zăgazele prevăzute de gramatică, intră sub jurisdicția stilisticii, care le *ratifică* sau le respinge pe măsura sincerității, necesității și eficacității lor.

Stilurile individuale se pot grupa în categorii din ce în ce mai *generale* și mai abstracte. De aici existența posibilă a diferite stilistici profesionale, sociale, etc., apoi naționale, în sfârșit general-umane. Dintre aceste categorii, cu deosebire importantă și rodnică mi se pare stilistica națională, care reunește mijloacele de expresie spontană specifice unei limbi. A defini personalitatea unei stilistici naționale înseamnă un progres în definirea specificității însăși a neamului respectiv. Pentru a obține acest rezultat, metoda comparației se impune dela sine. Și iată că odată mai mult lingvistica ne conduce pe terenul literaturii, de vreme ce nicăeri stilistica comparată, în serviciul psihologiei diferențiale, nu va afla un mai vast și variat material de aplicație și de construcție. Așa de neglijată până astăzi în literatura comparată, comparația stilurilor va trebui să se înalțe pe primul plan al conștiinței comparatiștilor.

Rezultatele s'ar dovedi imediat numeroase și substanțiale. Iată, de pildă, curioasa categorie a operelor (în deosebi, romanele) cu conținut descriptiv și sufletesc alogen. Pentru cineva care a *trăit* acest fond, traducerea lui în limba străină a romancierului pare totdeauna aproximativă, iar uneori, atunci când e vorba de complexe strict autohtone, de-a-dreptul falsă. De ce? fiindcă termenul sau frazeologia de care se servește romancierul străin sunt fie prea largi, fie prea înguste și în

orice caz *altfel* colorate decât termenii autohtoni care traduc aceeași realitate. Experiența românească (istorică și personală) pe care noi o cristalizăm în limba noastră, nu va coincide niciodată cu experiența franceză sau germană care s'a cristalizat în termenii corespondenți. Cu cât experiența națională pe care o considerăm e mai diferențiată, cu atât transmisiunea ei în altă limbă va fi mai precară. Aceeași dificultate întâmpinăm, de sigur, chiar în sânul aceleași națiuni și aceleași limbi, unde există fenomene regionale sau chiar individuale intransmisibile dela regiune la regiune, sau dela individ la individ. Așa, de pildă, *Amintirile* lui Creangă, traduse în limbă muntenească și-ar pierde nu numai farmecul, dar și autenticitatea. Iar copilăria dela *Medeleni*, include în formele lingvistice prin care le-a tradus autorul experiențe atât de specific personale, încât nu numai un străin, dar nici chiar un Român, tovarăș de jocuri al autorului, nu le-a putut încerca.

Dar toate aceste indice, culori, experiențe și complexe asociative, din ce în ce mai diferențiate pe măsură ce coborim la concret, sunt mai puțin de resortul limbii propriu zise, decât de resortul stilisticii. Limba, așa cum e cristalizată în categorii gramatical-intelectuale, conține elemente general-umane, deci aproape perfect transmisibile. Iar stilistica figurează receptaculul notelor personalității integrale, cu întreaga ei aură de inefabil și de sugestie.

Se înțelege ușor acum de ce operele literare sunt de fapt intraductibile. Se înțelege de asemeni de ce unii autori apar în traducere mai „falsificați” decât alții. Cu terminologia lui concretă și plămădită din experiențe și din atmosfere așa de moldovenești, cu sensibilitatea lui vapoasă de visător, Mihail Sadoveanu va opune traducătorului piedici mult mai mari decât sensibilitatea (deci frazeologia) disciplinată, lucidă, oarecum „generală” a unui Brătescu-Voinești.

Dar tocmai pe această margine, mai mult sau mai puțin largă, a intraductibilului, stilistica comparată, va obține recolta ei cea mai abundentă și mai semnificativă. Aparatul expresiv prin care talmăcim fondul străin implică o infinitate de note de care n'avem nevoie, dar pe care nu le putem înlătura, și sacrifică o altă infinitate de note, pe care nu le putem împlini. Pe țesătura primitivă și sumară a gândirii poetice, singură transmisibilă cu oarecare rigoare, se brodează la traducere o nouă floră de experiențe individuale și de grup, infuzate de veacuri în limba traducătorului. În acest proces de transfuziune, sistemul metaforic — metafora formând cel mai important instrument de expresie al personalității stilistice — suferă modificări așa de adânci încât aproape nu-l mai cunoaștem în transfigurarea lui. În fine, vor interveni numeroase elemente încă mai puțin palpabile, elemente de modulație muzicală, de intonație frazeologică, de ritm, care desfid orice adaptare.

Pentru toate aceste rațiuni, Racine tradus în românește, oricât de neologicistic l-ar trata traducătorul, pare rustic. Iar Panait Istrati, gândindu-și nu fără chin, proza lui franceză în românește, o încărca de termeni, de locuțiuni și de modulații românești, care dăinuiesc și astăzi în cărțile lui, dar care vor fi fost mult mai numeroase în manuscrisul original, înainte ca acesta să fi fost serios revizuit de obscurii colaboratori francezi, propuși sau impuși de editor. De aceea, studiul manuscrisului primitiv al lui Istrati, și chiar al textului actual, ar duce la rezultate interesante pentru stilistica franco-română.

Analizând anumite forme sonore eminesciene, Lucian Blaga (*Geneza metaforei și sensul culturii*, citat de d-l Pușcariu, p. 88) ajunge la concluzia că sonoritatea limbii poetice e mai mult decât expresivă: ea este *metaforică și revelatorie*, adică expresivă a unui fond incomunicabil în noțiuni, a unui fond de mister integrat personalității, dar exterior conștiinței.

Intradevăr, alături de sistemul metaforic, muzicalitatea constituie un admirabil organ de expresie, dar nu de expresie pozitivă și intelectuală, propriu zis lingvistică, ci de expresie *stilistică*. Impresia pe care o produce muzicalitatea unui vers e așa de puternică, încât deseori se atribue și versului o valoare absolută, independentă de sensul său interior. Abatele Henri Brémond, de pildă, în zădarnica lui încercare de diferențiere a unei poezii pure, pretindea că arhitectura sonoră a unui poem e suficient de caracterizată pentru a transmite anumite stări sufletești asupra cuiva care nu cunoaște limba respectivă. Iar acum vreo zece ani, pe estrada unui amfiteatru dela Sorbona, a apărut un mare poet maghiar, impresionant în odăjdiiile lui preoțești, care și-a debitat cu mult patetism și dicțiune versurile lui ungurești, după ce acestea fuseseră spuse în traducere franceză. Vizibil încântătoare pentru Maghiarii din sală, efectul acestei declamații asupra publicului nemaghiar a fost nul, în ciuda intonației variate și a vocii bine timbrate de care se servise poetul. Maghiarii atribue deci limbii lor virtuți muzicale pe care de fapt sunt singuri capabili să le guste. Aceasta e de altminteri tendința fiecărui neam.

În realitate, poate cu excepția unor melodii verbale extrem de simple, debitate pe un ton de melopee, de descântec, sau de cântec de leagăn, muzicalitatea intelectuală a unei limbi nu este accesibilă străinilor, ceea ce pare a dovedi că valoarea descriptivă a sunetelor artistic dispuse este nulă sau foarte slabă. A-i acorda o astfel de semnificație, înseamnă să te complaci într'o iluzie asemănătoare cu aceea a muzicii descriptive sau programatice. Cutare sonată, cutare simfonie celebră, au reputația de a desfășura înaintea ochilor

noștri interiori vaste privești naturale, iar în timpul execuției, publicul, în loc să trăiască muzica și s'o traducă în valori psihologice și metafizice, o urmărește pas cu pas pe program: acum plouă, acum vine furtuna, acum se înseninează etc. Acest materialism estetic ni se pare deplorabil și naiv: muzica nu descrie stări de fapt, ci stări de suflet. Ceea ce sugerează muzica e mult mai adânc, mai grav, mai semnificativ decât simpla materialitate peisagistică, bucolică, idilică sau anecdotică.

La fel de contestabilă pare și mult controversata audiție colorată. Există substanțe care, absorbite de organism, sporesc la maximum capacitatea de viziune colorată a individului. Astfel, prin administrarea unei doze de mescalină, Dr. Gh. Marinescu, a obținut dela mai mulți artiști-pictori curioase traduceri în culori a sunetelor și armoniilor muzicale. Unul dintre acești pictori sub influența mescalinei, ascultând „Indoiala” lui Glinka, a proiectat-o în traducere vizuală, sub forma unei flore exotice și a unei mari diversități de tonuri tumultuoase și nuanțate. (Culeg această informație dintr'o conferință recentă a Dr. State Drăgănescu).

Ce semnificație vom acorda acestui fenomen sonoro-colorat? E normal ca artistul să vizeze la unificarea senzațiilor sale prin stabilirea de corespondențe riguroase. Dar e primejdios să considerăm ad litteram aceste legitime iluzii, perfect subiective și prin excelență variabile dela subiect la subiect. În afirmarea artistică a audiției colorate, vom desluși pur și simplu instinctul artistului de a clădi o lume coerentă și unitară și vom reține, nu materialitatea faptului (A noir, E blanc, I rouge, O bleu — cum pretindea de pildă Rimbaud), ci numai semnificația lui ideală.

Așa dar, într'un poem, nu sonoritatea lui descrie și cântă, ci cântă și descrie însuși poemul, adică o lume de idei și de sunete to-pite laolaltă. Când sunetele cântă în poezie pe socoteala lor, se nasc melodii rudimentare, vagi și fără mare interes, iar muzicalitatea poetică nu figurează decât o palidă și inutilă parodie a muzicei propriu zise.

În fond, sunetul și ideea sunt două atribute ale aceleiași substanțe poetice. Astfel considerată, ca o simplă funcțiune variabilă, sonoritatea unui poem comportă de sigur o importanță capitală și anume aceea de a concretiza mișcări sufletești imponderabile sau inefabile, adică înfinitatea de modulații, de tonuri și de rezonanțe psihologice și metafizice care constituiesc personalitatea umană în adâncul ei obscur și inarticulabil. Cu alte cuvinte, muzicalitatea poemului îndeplinește o funcțiune de sugestie prin care se integrează în stilistică.

În funcțiune de contextul ideativ, afectiv și metafizic al personalității, muzicalitatea n'are deci valoare universală. De aceea legile de

care ascultă (simetrii, contraste, repetiții etc.) sunt așa de abstracte, încât pierd contactul cu realitatea și nu mai guvernează decât de foarte departe cazurile individuale, ale căror particularități subtile scapă astfel legiferărilor. Cu drept cuvânt observă d-l Pușcariu (p. 94) că „fiecare poezie își are profilul ei muzical particular” și că „încercarea de a găsi principii generale, potrivite pentru toți poeții și pentru toate poeziile” e zadarnică.

La care vom adăoga concluzia firească a observațiilor de mai sus că încercarea de a traduce muzicalitatea în stări de fapt e tot așa de zadarnică. Pentru d-l Pușcariu

Și dacă ramuri bat în geam...

prin repetarea celor patru *a* la intervale ritmice regulate evocă „lovirea crengilor în sticla ferestrei”. Să nu fie oare simpla sugestie a ideii? Dacă, păstrând forma celor patru iambi precum și repetiția ritmică a vocalei, turnăm în această formă alt conținut de pildă

Inalte lacuri scad în van...

orice urmă de lovire ritmică dispare. În orice caz, aceste plasticizări elementare mi se par lipsite de interes. Încă odată, muzicalitatea poemului cântă și plasticizează nu stări de fapt, ci stări de suflet. În specie, versul eminescian de mai sus, prin toată organizarea lui vocalică și ritmică sugerează stilistic o stare de melancolie așa de intensă și de adâncă, încât toate accidentele concrete dispar și ne simțim dintr'odată aruncați pe alte țărături, în lumi cu alte dimensiuni, cu altă durată și cu semnificații eterne. Iar conjuncția și, fără legătură aparentă cu niciun context sufletesc imediat, sporește această plasticizare metafizică prin ancorarea poemului în infinit.

Asemenea depășiri și împliniri ale sensului brut, pe o cale sau alta, sunt frecvente, nu numai în poezie, ci chiar în limba curentă. Ele se petrec în marginea sau chiar împotriva gramaticii. Pentru noi este una din calitățile cărții D-lui Pușcariu de a le releva la fiecare pas în exemplificările sale.

Era firesc ca D-l Pușcariu să definească prin limbă însuși specificul neamului care o vorbește. Pe acest teren, observațiile sale sunt precise și substanțiale. În organizarea limbii, de pildă, D-l Pușcariu reține o serie de fapte distinctive (p. 52—56), a căror importanță lingvistică nu poate scăpa nimănui, deși semnificația lor psihologică nu pare evidentă: rolul enorm al sufixelor diminutive față de rolul modest al prefixului; mica desvoltare a compoziției cuvintelor așa de fecundă în limba germană; predilecția pentru morfoneme, chiar inutile, în morfologie (stradă-străzi); înlocuirea declinării cu desinențe prin ca-

zuri prepoziționale, și a conjugării cu desinențe prin forme compuse cu verbe ajutătoare etc.

Iată însă un fenomen specific românesc care permite interpretări mai largi. Citim la p. 169:

„In opoziție cu limba franceză, care pune accentul pe silaba finală și apasă pe sfârșitul propoziției, limba română masează energia de rostire asupra începutului cuvântului și strânge elementele esențiale ale frazei la locul dintâi. Astfel așezarea elementului auxiliar la urma numelui sau verbului se încadrează perfect în sistemul fonetic și sintactic al limbii române”.

In afară de o consecință esențială pentru vocalismul românesc, și anume afonizarea atât de caracteristică a vocalelor finale (p. 181), constatarea de mai sus revelează, sau numai confirmă, spontaneitatea vioaie și impetuoasă a spiritului românesc, care tinde să exprime esențialul dintr'odată, fără ocoluri, fără pregătiri, fără prudență. Individualizarea noțiunii prin nuanțări posterioare pare să demonstreze odată mai mult că în esența ei, limba noastră e mai puțin intelectuală, decât sensorială, afectivă și „efectivă”, mai puțin „logică” și organizată, decât vie și intuitivă, de vreme ce dominantă actului de expresie și orientarea gândirii, sunt date din capul locului și nu rezultă ca o consecință motivată a unei demonstrații anterioare.

Un mijloc neprețuit de caracterizare este frecvența proporțională a sunetelor. Aici, D-l Pușcariu interpretează (p. 84—86) numărătoarea făcută de D. Macrea și o compară cu scara sunetelor din neogreacă, franceză, italiană și spaniolă. Rezultă din aceste statistici comparate că limba română întrebuințează în mod aproape egal vocalele și consoanțele; că e o limbă sonoră, dată fiind mica proporție (24%) de sunetele afonice; că, sub raportul clarității (25½% de „e”, vocală „clară”), ea ocupă un loc intermediar între franceză (23%) și spaniolă (28%), fiind aproape tot atât de „răsunătoare” ca franceza (prin întrebuințarea a 23⅓% de $a + o$), dar întrecând pe aceasta în „ascuțime”, printr'un mare procent de „i” (17⅓%): tot atâtea observații care, împreună cu altele mai amănunțite, situează limba română în concertul limbilor înrudite, exprimă concret calitatea specifică a tonalității și a timbrului ei și comportă astfel o semnificație stilistic-națională, cooperând la definirea temperamentului național și la diferențierea lui, prin comparație, de alte stiluri și temperamente.

Prețioase trăsături de psihologie națională se pot de asemeni culege din considerarea marelui număr de expresii nouă sau figurate, pe care, în cursul veacurilor, Românii le-au împrumutat din alte limbi cu sau fără necesitate. După d-l Pușcariu, aceste numeroase împrumuturi

dovedesc existența în sufletul națiunii, a unui complex de calități și de defecte: „o lipsă de simț tradiționalist și un mare prestigiu a tot ce e străin, o neobișnuită putere de adaptabilitate la orice formă nouă, o înțelegere fulgerătoare a mecanismului construcției străine și a aluziei cuprinse în expresia metaforică și, înainte de toate, o adevărată pasiune de a-și îmbogăți limba cu posibilități nouă de exprimare plastică și nebanalizată" (p. 365).

Mărturisesc că acest diagnostic m'a pus pe gânduri. Căci „progresismul" inovator fără necesitate nu mi s'a părut niciodată o făgăduință de sănătate națională. Ne închinăm deci în fața „înțelegerii fulgerătoare" a Românului pentru mecanismul construcției străine sau metaforice, luăm act de instinctul lui de a evita banalitatea, dar ne întrebăm totuși până unde poate merge acest proces de asimilare și la ce miracii poate da naștere sensibilitatea extremă a Românului la prestigiul a tot ce e străin.

Din nefericire, această tendință la mimetism trădează nu numai minima rezistență a fondului local și prestigiul insuficient al culturii naționale, dar, deseori, însăși asimilarea insuficientă a limbii străine din care împrumutăm. Exemplul gazetelor noastre împănate cu cele mai înfiorătoare galicisme și, acum mai în urmă, anglicisme și germanisme, mi se pare edificator. De altminteri prestigiul străin e cu atât mai impunător cu cât e mai puțin înțeles, explicat și trăit. Dimpotrivă, bilingvii, care din certe motive profesionale întrebuințează constant o limbă străină, se arată mult mai sfioși în transplantările dintr'o limbă în cealaltă. Intru cât mă privește, evit galicismul din instinct, poate și din teama de a mă vedea, mai mult decât altul, acuzat că îmi franțuzesc limba. Scriu mai bucuros *a făgădui, nădejde* (mai puțin *a nădăjdui*, prea greoi), decât corespondentele lor latinești, deși d-l Pușcariu socotește că, prin întrebuințarea lor tot mai rară, acești termeni, încep să pară afectați. Nu-mi amintesc să fi scris vreodată *voiaj*, nici chiar în corespondența mea particulară și nu-mi vine la îndemână nici chiar în conversație. Iar pe *deja*, tot evitându-l, am ajuns să nu-l mai doresc, să nu-i mai simt nevoia.

Cunosc obiecțiile pe care le ridică orice poliție a limbii. Nu-i mai puțin adevărat că acest „engouement" al Românului pentru străinătăți ar trebui să-și schimbe și ființa și numele. L-am voi adâncit, sever, conștient, fiindcă nu există nimeni în această țară care să refuze concursul lucrului nou de oriunde, în măsura în care acest lucru nou e necesar, deci binefăcător. Și l-am mai voi respectuos, atât în limbă cât și în însăși conștiința noastră, al datelor noastre fundamentale de neam, pe care tocmai limba, prin atâtea din elementele ei, ne ajută

să-l definim. Aceasta înseamnă tradiționalism fără habotnicie, fără judecăți înguste. Aceasta înseamnă adică propriu zis creație, creația neputând fi altceva decât contopirea germenului fecundant (noutatea de orice fel) cu mediul fecundat, ceea ce implică o misterioasă împlinire de calitate între unul și celălalt. Căci, după cum în viața biologică încrucișările nu sunt posibile între mamifere și păsări, tot astfel în limbă, în literatură, în civilizație, nu orice germene e rodnic. Iar, pe un teren ca și pe celălalt, teratologia nu interesează decât pe zănateci.

Un fenomen care de asemeni dă de gândit este slaba gramaticalizare a limbii române. „Trebuiețta Românuului, admite D-1 Pușcariu, de a avea în limbă un mijloc convențional cât mai unitar și neechivoc pentru comunicarea gândurilor este prea puțin dezvoltată. Ascultătorul, nedeprius să-și stăpânească pornirile individuale, lasă vorbitorului cea mai mare libertate în alegerea mijloacelor de expresie, mulțumindu-se să urmărească în mod vag ideile ce i se comunică” (p. 362).

Poate și de aici volubilitatea, abundența verbală, repetițiile cu mici variante, pe care le întâlnim în general la vorbitorul și chiar la scriitorul român; în căutarea unei precizii pe care o simț necesară, dar la care nu pot ajunge dintr'odată, aceștia dau expresiei ocoluri și asalturi mai mult sau mai puțin izbutite. Insuficient de organizată, fraza românească scrisă și vorbită e lipsită de densitate și rămâne deseori difuză.

Defecte, de sigur. Ele apar cu prisos atunci când ne străduim de pildă să turnăm un text românesc onorabil în limba franceză, adică în cea mai organizată dintre limbile moderne, o limbă în care lucrurile nepermise sunt infinit mai numeroase decât în limba noastră. Constatăm atunci cu stupefacție că fraza românească lasă în umbră raporturi esențiale dintre membrele sale. Propoziția principală odată aflată, cauți uneori zadarnic să organizezi coerent în jurul ei și între ele diferitele indicații cauzale, temporale, finale, instrumentale, modale etc., pe care le comportă propozițiile secundare. Înainte de a traduce fraza incriminată, trebuie pur și simplu s'o regândești și s'o refaci, când se poate, fiindcă uneori echivocul se prezintă astfel conformat încât rămâne insolubil.

Încă odată: defecte, defecte, pe care nu le ascundem, defecte care întăresc ceea ce spuneam mai sus, și anume că limba românească, din firea ei și datorită împrejurărilor în care a evoluat, nu e în primul rând o limbă academică, discursivă și intelectuală, ci o limbă spontană, afectivă, sensorială.

Căci tocmai gramaticalizarea ei imperfectă deschide limbii românești atâtea vaste perspective stilistice. Supărător pentru inteligență,

vagul frazei românești devine rodnic pentru artă. Bătaia aceea de note armonice care subțiază cuvântul românesc din ecou în ecou până la cer, sau îl învâtojează în glie; arabescul de reverberații care se țese pe apa legănată a gândului; metaforismul mustos și spumos pe care spiritul limbii îl împărtășește oricui, cu nesecată dărnicie; însăși întrebările fără răspuns pe care le urzește fraza românească, aidoma cu porți deschise spre orizonturi misterioase și vrăjite miragii: toate aceste, sunt altceva decât neprețuite incursiuni în zonele de „dincolo“, însoțite de străduința de a comunica pe orice cale experiențe incomunicabile normal? Astfel, când D-l Pușcariu recunoaște limbii române „putința, neegalată de nicio altă limbă romanică, de a putea alege între diferite construcții cu același rost morfologic și sintactic și între cuvinte cu sens asemănător, pe cele mai potrivite spre a exprima cele mai variate nuanțe de gândire“ (p. 365), vom înțelege, depășind poate gândul autorului, acea vrednicie stilistică prin care limba română știe să compenseze lipsuri de altminteri neesențiale.

Între istorie și lingvistică ar trebui să aibă loc un schimb constant de informații și de idei, o verificare constantă a rezultatelor uneia prin rezultatele celeilalte. Lingvistica în partea ei cea mai importantă pentru om, adică în semantică, nu se poate dispensa de concursul istoriei: „Numai istoria poate da cuvintelor gradul de precizie de care avem nevoie pentru a le înțelege bine“ (Bréal, 112). Dar beneficiul pe care îl realizează istoria din consultarea documentului lingvistic e poate și mai important: „Uneori o întregă perspectivă istorică ni se desvăluie într'o metaforă“. (Bréal, 129).

Căci limba e un document neprețuit, uneori greu de descifrat, deseori însă decisiv. Departe de a neglija acest aspect, d-l Pușcariu îi consacră jumătate din cartea sa. Prin statisticile și procentele pe care le citează sau le stabilește, latinitatea limbii noastre triumfă odată mai mult. Procentul enorm de termeni latini, ca să ne mărginim la lexic, care formează un text românesc sau circulă în limba vorbită, nu poate rămâne, oricum l-am privi, fără semnificație. El dovedește, dacă nu existența în sângele nostru a unei cantități echivalente de sânge latin, cel puțin perseverența și adâncimea civilizației și mentalității latine, altoite pe tulpina de baștină. De sigur, mai ales dela Latiniști încoace, ne mândrim cu această latinitate. Mă întreb însă ce-ar fi devenit acest admirabil instrument de propagandă, pe care noi îl mânuim cu deplorabila noastră discreție, dacă el s'ar afla în mâinile gingașilor noștri vecini dela nord-vest, care încearcă să ni-l știrbească și să-l neutralizeze! Ce chiote de triumf! Și ce revendicări! Dar puterea adevărului nud e așa de mare, încât limba românească, prin propria ei virtute, a

înălțat prestigiul neamului care o vorbește. Există intradevăr cel puțin o ramură a științei în care Românii sunt celebri și mereu prezenți: aceea a filologiei romanice, unde limba română e citată ca martur vrednic al celor mai grave procese suferite de limba latină în curs de diferențiere. (Cf. Pușcariu, p. 349).

Cu preocupările noastre literare, estetice, psihologice, suntem siguri că ispitiți să suscităm probleme sau să punem întrebări pe care specialistul limbii le privește cu prudență sau cu teamă. Cât de sugestiv de pildă, pentru misterioasa plăsmuire slavo-băștinașe dela noi, faptul că localnicii își luau „neveste”, adică soții slave. (Dacă nu vice-versa. Și de ce nu vice-versa?) Martur al acestor iubiri hibride, cuvântul „nevastă” pare să deschidă largi perspective biologiei românești, perspective care țin mai mult de domeniul speculației decât de acela al lingvisticii. Chestiunea acestei plăsmuiri slavo-băștinașe devine mult mai gravă dacă o generalizăm, adică dacă o aplicăm întregului proces de contopire, nu numai pe terenul material, ci mai ales pe terenul sufletesc. Cu alte cuvinte, întrebarea se poate formula astfel, în partea ei cea mai nevralgică: ce este slav în sufletul românesc? Multe din informațiile culese, citind pe d-l Pușcariu, permit inovații și speculații pe această temă, dar nu mai mult.

În orice caz, dacă ceea ce am afirmat adineori cu privire la puterea de sugestie și la metaforismul plin de suc al limbii noastre e adevărat, pare legitim să ne întrebăm dacă înafară de rusticitatea seculară a poporului nostru, nu există, pentru explicarea calităților de mai sus și alte cauze, de ordin psihologic și lingvistic mai adânc. Sugestia și metaforismul nu fac parte din zestrea esențială a limbii latine, bogată în altfel de comori. Atunci? Vagul acela fecund de care vorbeam să nu fi fost oare zămislit în limba noastră de însăși incertitudinea atâtor dozaje și mai ales a dozajului slav?

Există însă o problemă românească esențială, la soluția căreia lingvistica, în lipsa mărturiilor istorice, aduce lumini hotăritoare. E vorba de ceea ce se numea pe vremuri „leagănul” Românilor, leagăn pe care limba română cu dialectele ei balcanice ni-l revelează cam tot așa de larg pe cât au fost cuceririle romane în nordul și sudul Dunării. Ungurii încearcă să ne exileze din Ardeal în Balcani, iar Bulgarii fac pe dos. Nici unii, nici ceilalți nu vor ca neamul nostru să-și fi format limba pe meleagurile astăzi stăpânite de ei. În realitate, limba noastră a stăpânit multă vreme și la unii și la alții, până când sosirea noilor stăpânitori ne-a împărțit și desbinat. Așa reiese din studiul comparat al diferitelor dialecte românești interpretate de d-l Pușcariu.

Alte importante secrete din trecutul nostru s'au stratificat în anumite cuvinte, a căror origine și evoluție sunt revelatoare prin excelență. Din latinescul *mergere* (a se cufunda) noi am format pe *a merge*, evoluție posibilă numai la un neam de munteni pentru care mersul privit de sus avea aparența unei cufundări (S. Pușcariu, p. 163). Tot de aceea lat. *pons* n'a mai însemnat la noi decât *punte*, fiindcă peste pâraiele munților noștri strămoșești nu se durau poduri ci se aruncau punți (Pușcariu, p. 162). Tot ca oameni de munte ne arată și cuvântul *cale*. Atunci când, din vitregia împrejurărilor, frumoasa șosea romană (*via*) a dispărut, noi am înlocuit pe *via* cu *callis*, care însemna în lat. o potecă prin munți sau păduri. Mai târziu, *cale* a cedat și el slavului *drum*, dar nu înainte de a fi îmbogățit limba cu un mare număr de expresii, revelatoare pentru drumeția neobosită a înaintașilor noștri (S. Pușcariu, p. 319 urm.) Aceeași frazeologie bogată au dezvoltat termenii pastorali ca *lapte*, *corn*, a căror familie se poate cerceta în Dicționarul Academiei Române. Alte câteva exemple bine alese (Pușcariu, p. 359), dovedesc până la evidență rolul enorm jucat în trecutul nostru de viață pastorală.

Se naște astfel imaginea unui trecut de viață muntenească, de păstorit și de migrațiuni, imagine care, deși cunoscută sau bănuită, ne surprinde prin reliefurile extraordinare pe care-l capătă în lumina semantică.

* * *

Suntem lipsiți de mândrie națională. Pe vremea resurecției noastre eroice, s'a făcut fără îndoială oarecare uz de superlative ca — suntem poporul cel mai... cu limba cea mai... Aceste elogii erau probabil sincere; ele nu erau convingătoare. De atunci s'a renunțat progresiv și la acest minimum de reconfortant național, iar dela Unire încoace ni s'a părut că a fi Român e lucru așa de perfect stabilit încât afirmarea acestei calități nu se mai impune.

Ei bine, nu! Nu, mai ales atunci când un neam cu moderație și cu obraz are de-a-face cu dușmani grandilocvenți și fără rușine. E poate momentul ca în răspunsurile noastre să ridicăm tonul. Și vom clama, între altele, latinitatea limbii noastre și marea ei extensiune teritorială dintru început.

Cu alte cuvinte, am dori ca și pe acest teren al apărării naționale limba noastră să încălzească sufletele. S'ar putea astfel ca, înțelegând multul pe care îl datorăm, să ne ostenim a o cunoaște mai de aproape. Nu e vorba ca fiecare Român, nici chiar fiecare scriitor Român, să devină un linguist amator, sau un maniac culegător de false

etimologii și de exemple fără relevanță. Cred însă că în lumina unei cărți ca aceea a d-lui Pușcariu anumiți termeni, anumite expresii, căpătând o adâncime străvezie absolut uimitoare. Și mai cred că scriitorii, sau cel puțin scriitorii-poeti, ar medita cu mare câștig anumite fenomene de limbă și de stilistică, fără ca acest spor de cunoaștere să modifice prea mult raportul optim dintre spontaneitate și rațiune, așa cum acest raport este cerut de actul de creație.

Poate astfel s'ar ajunge mai ușor la stărpirea unor manii sau de-a-dreptul vicii naționale pe care scrisul le trădează fără milă. *Se scrie nesincer*, adică fără adeziunea totală a scriitorului la scrisul său. De aici, urmărirea naivă a efectului. *Se scrie superficial*, evitându-se dificultățile reale și tratându-se ușurel pânda de probleme ce se urzește până și în jurul celui mai simplu subiect. În sfârșit, *se scrie subiectiv*, mai mult decât permite echilibrul sănătos al limbii. De aici, leneșă alunecare pe panta pasiunii sau a înverșunărilor personale, deci falsificarea unghiurilor de privire și chiar a datelor de informație. Dacă pamfletarii noștri și-ar da seama de odioasele metehne personale care se trădează în stilul lor, prudența i-ar sfătui să păstreze mai multă discreție.

În orice caz, limba și stilul par chemate să îndeplinească și acest rol de simptom al unei stări sufletești, individuale și colective. Să nu le nesocotim semnele.

BASIL MUNTEANU

ANDREI MURĂȘANU

În fiecare an, în vestita zi de 3/15 Mai, când zeci de mii de oameni se adunaseră în 1848 pe Câmpia Libertății dela Blaj, ca să ceară o Transilvanie românească, un mormânt din cimitirul Groaveri din Brașov se acoperea cu tricolor. Chiar dacă jandarmii unguri cu pene de cocoș la pălărie făceau de pază toată noaptea în jurul locului, a doua zi dimineața steagul, — nimeni n'ar fi putut spune cum, afară de unii băieți din clasele din urmă ale gimnaziului vecin, meșteri la săritul zidurilor, — se găsea neapărat acolo. Mormântul era al poetului laureat Andrei Murășanu. Din lira lui de aramă izbucnise atunci cântecul „Deșteaptă-te Române“, pe care, nici pe el, nimic nu l-a putut înnăbuși, până când n'a călătorit prin toate unghiurile pământurilor românești și n'a împlinit, uneori în trăsnete de tunuri, ceea ce-i porunca numele.

Neamul Murășenilor e pentru totdeauna legat de cetatea Brașovului. Citeam de curând într'un album istoric menit să intre în școli, sub chipul lui Andrei Murășanu, că e din Brașov și că numele lui vine dela Murăș. Nici una nici alta nu sunt adevărate, dar faptul s'a făcut svon, sau svonul s'a făcut fapt și a pătruns în capete, ca să mărturisească tocmai această legătură dintre om și oraș. Am văzut niște cărți de demult, din veacul al XVIII-lea, într'o casă din Piața Sfatului. Acolo, într'un fund de curte veche locuiește un urmaș al Murășenilor, înconjurat de amintiri de familie, ca într'un muzeu. Pereții sunt acoperiți de rafturi de bibliotecă până în tavan. Tablouri sau fotografii umplu golurile. În saltarele dela mese sunt scrisori și manuscrise. Un secol întreg de istorie se poate face din nou, bucată cu bucată, din documentele de aici, care n'au pereche în altă parte, nici la Arhivele din sus ale orașului și nici la Academia Română. Am ținut în mâinile

mele scrisori ale poetului, unele în slovă chirilică și altele în literă latină, cu aceeași scriere luminoasă și subțire, de suflet frumos. Nu le-a citit nimeni până acum, afară de cei care le-au primit. Vieța omului iese din ele încet, ca din ceață, și capătă înțeles. De nicăiri nu se simte mai bine decât din aceste hârtii îngălbenite, cu două feluri de scriere ieșită din același condei, că oamenii de atunci trăiau în două vremi, smulgându-se ca să se lase de una și căutând să se cuibărească în cealaltă. Vieța pentru ei nu putea fi liniștită. Când erau poeți, versurile lor erau numai țândări și cioburi, de această desdoire dureroasă. Revoluția din uliță și din văile Moșilor pârjolise și făcuse scrum întâiu sufletele. Erau, e adevărat, zidarii unei lumi noi, dar ca în legendă, trebuiau să-și puie în ziduri, ca să fie, pe unul de ai lor. Ceilalți se puteau arunca de pe acoperiș cu aripi de șindrilă, care nu-i duceau departe. Andrei Mureșanu însuși a murit cu mintea întunecată.

Pe acele cărți de istorie în limba germană sau de introducere în studiul limbilor, care arăta în stăpânul lor o ființă cu dor de cunoaștere și cu neașteptată pregătire pentru un Român dela 1760 din fridele de Miazănoapte ale Transilvaniei, stătea scris, parcă de aceeași scriere subțire a Mureșenilor: *Ex libris Iohannis Maroschan*. Iată numele cel dela început al familiei! Acest Ion Maroșan făcea parte din organizația grănițerească a Năsăudului și purta cisme, nu opinci. El a dat spița de neam din Rebrîșoara, de unde a plecat la teologie la Blaj Iacob Mureșan, iar dela Blaj la Brașov, la 1838, ca să fie director timp de 20 de ani al Gimnaziului catolic de acolo și conducător multă vreme al Gazetei Transilvaniei. Altă spiță de neam, un frate rămas țaran și așezat în Bistrița, unde avea o moară de argăsit, și-a trimis și el fiul, pe Andreiu, cântărețul de mai târziu, după ce a urmat școala primară și Gimnaziul săsesc din cetatea de naștere, tot la Blaj, pentru învățătură înaltă de filosofie și teologie. Nu voia să se lase mai prejos de neamurile preoțești dela sat. Și așa s'au întâlnit cei doi veri, cam de aceeași vârstă, unul născut la 1812 și celălalt, al nostru, la 1816, în aceleași săli de clasă și înaintea acelorași profesori, care erau adevărați călugări și mucenici ai științei românești, deschizători de drumuri, Simion Bărnuțiu și Timoteiu Cipariu. În același an 1838 pornea și Andrei Murășanu la Brașov, chemat de Gheorghe Bariț ca al doilea învățător la școala românească începătoare, din cetate. Gheorghe Bariț abia isprăvisese și el teologia la Blaj, unde fusese coleg de bancă al lui Iacob Mureșan și ajunsese cel dintâi în orașul de sub Tâmpa ca preparator al unor băieți de negustor, de aici, și care învățau în școlile orașului de reședință al Mitropoliților uniți. Nimic mai firesc pentru el decât să se înconjoare de cunoscuți dela studii. Un om de pe Someș n'avea

însă de ce să se cheme Murășanu, pe când Moroșan, numele vechiu, nu înseamnă decât Maramureșanu.

Din aceste plaiuri de descălecare, pe unde Românii au trăit totdeauna ca niște boieri de țară și fără niciun amestec, au pornit în lume Mureșenii. Am umblat și eu de atâtea ori pe drumurile lor, pe valea Izei și a Tisei, pe la Cuhea și mai departe, pe unde își avea curțile în Evul Mediu strămoșul Dragoș, gata de plecare împreună cu vitejii lui. Oamenii sunt îmbrăcați în haine largi albe, cu baltagul pe mână. Porțile la case cioplite din goruni întregi, sunt ca niște rămășițe de mari palate ale trecutului, când în casele de munte de aici creșteau stăpânitori de țară. Pe înălțimi sunt biserici subțiri de lemn, lucrate cu turnuri ascuțite și cu cerdace, stâlpi și arcade, ca niște catedrale în mic. Pe sub o grindă a lor, cum e cea dela Ieud, s'au găsit unele din cele mai vechi texte românești. Neamul nostru e pe aici la el acasă de când se pomenește, curat și mândru. Ca umbra unui nor, câte o stăpânire streină s'a abătut asupra lui. Norul a venit și s'a dus, dar nu i-a putut schimba nimic din fire și din singurătate. Dela Săcel am trecut muntele desgolit acum și am coborât pe valea Sălvuței, pe la Telciu și Hordou, unde s'a născut Coșbuc, pe la Salva și apoi pe Someșul mare la deal, prin Năsăud, la Rebrisoara, la Rebra, la Jidovița și Prislop, de pe unde e Rebreanu și cel mai puternic roman al lui, „Ion”. M'am oprit în Bistrița. Parcă au fost ieri toate acestea și iată că azi ne frângem mâinile și nu le mai putem face, pentrucă norul a venit din nou! Un om de aci a trebuit să cânte pentru toată țara Deșteaptă-te Române. Cum să nu-l păstreze locurile în clocotul văilor, când el e al lor și ele ni l-au dăruit? Mă văd încă la o masă într'un foișor din casele lui Marțian din Năsăud. Omul era, pe lângă un cercetător de istorie, numismat cu o colecție strălucită de monede. Lângă noi ședea Iuliu Moșil și Șotropa, redactorii „Arhivei Someșene”. Banii de argint și de aur, romani și grecești, ne treceau printre degetele înfiorate. Vorbeam de lucruri vechi. Documentele bistrițene fuseseră mutate în acest orașel românesc. Ce s'o fi ales astăzi din acești oameni și din gândurile lor mari, prin care treceau, ca mândrii locale, Mureșenii, Coșbucii, Rebrenii și atâtea înzestrări mai mărunte, dar deopotrivă de dârze și de străbătătoare? Marțian s'a prăpădit; dar ceilalți? Maramureșul și Năsăudul, vetre de baștină pentru neamul românesc și pentru graiul și scrisul lui, de unde au ieșit domnii întemeietori și cei mai mari cântăreți, nu mai sunt ale noastre.

Andrei Mureșanu a început să scrie curând după ce s'a așezat în Brașov. Dacă ar fi să credem ce spune în prefața volumului de poezii, singurul, publicat la 1862, cu un an înaintea morții, întâia lui

bucată e din 1839, „Fetița și Păsărica”. Întâia strofă e destul de nevinovată, dar curgătoare și dulce la sunet,

*Pasăre din colivie
Soartea ta cu soarta mea
A legat o prietenie
Care cred că va ținea.*

Poetul iubește și cântă iubirea, iese pe munți și-i place să preamărească frumusețile firii, privește lumea și mai cu seamă neamul și le pune pe amândouă în versuri; acestea sunt cele trei izvoare de inspirație ale lui; dar cade numaidecât în suspine sau în izbucniri de răsccoală. Are o amărăciune care nu e numai romantică și a vremii. Ea trebuie să-l fi dus, sau pricinile necunoscute din trupul lui, care-i dădeau naștere la sfârșitul timpuriu de 47 de ani. Cântecelul lui sunt ale unui adevărat poet, dar pe care poetul nu le-a dezvoltat și rotunjit. Scânteia este, când albastră, când roșie, dar nu s'a făcut foc puternic decât o singură dată. Aleg trei compoziții din anul 1842, prin care trec uneori neașteptate răsunete eminesciene, ca în „O plimbare pe lună”:

*Ți-i minte, copilică, când braț în braț la lună,
Pompoasa doamn'a nopții, cu tine mă plimbam? luj
Din ochii tăi cei negri ca fulger izbea focul,
Gătit a da întâmpin noptaticei iviri;*

sau accente de folklor, între Văcărescu și Alecsandri:

*Pasăre galbenă 'n cioc,
Rău mi-ai cântat de noroc.
De ți-ar seca clonțul tău
Cum mi-ai cântat tu de rău!
Că toată viața mea
Ai cântat să fie rea
Și toate zilele mele,
Decât bune, mai mult rele;*

sau, în sfârșit, strofele, uneori amintind pe Grigore Alexandrescu sau pe Andreiu Mureșanu însuși de mai târziu:

*Intunecă-te, soare, și-aurita ta lumină
Păstrează-o pentru fiii din timpii viitori!
Acoperă-ți, o lună, a ta rază senină,
Să nu o vadă munții și-a lor locuitori.*

Poeziile apăreau în Foaia pentru Minte, Inimă și Literatură din Brașov, un fel de supliment literar al Gazetei Transilvaniei, înființată și condusă de Bariț, încă dela mutarea lui între cei 12.000 de Români,

pe-atunci, ai orașului de sub munte. Un alt aproape Brașovean, adăpostit pe acea vreme și el aici, la rudele din spre mamă, în casa vrednicului și învățatului protopop Ion Popazu, unde fugise, copil crud fiind, dela Craiova, de răul Revoluției dela 1848, Titu Maiorescu, a lovit mai dureros decât oricine în poetul Ardealului, în Criticile publicate peste 20 de ani, în Convorbiri Literare. Fusese, cu toate acestea, împreună cu altă lume în ulițele Brașovului, când se împărțeau cu înfrigurare foile volante pe care fusese scos, ca să se răspândească mai ușor, „Răsunetul” lui Andrei Mureșanu. Din acel vifor de însuflețire și de primejdii trebuie înțeles poetul. Judecata lui Maiorescu a rămas, osânditoare. Nimeni nu se mai ostenește să-l scoată de sub povara ei. Dar a rămas și „Deșteaptă-te Române”, care-l ține într’o lumină de apoteoză neslăbită de 100 de ani!

Privind astăzi îndărăt ne dăm mai bine seama că toată poezia lui Andrei Mureșanu dinaintea „Răsunetului” a fost numai ca o pregătire și căutare, în așteptarea lui, cântecul visat și unul singur, în care se toarnă și se păstrează un suflet pentru toate vremurile. Este atât de adevărat acest lucru că el se găsește mărturisit în biografia și în opera scriitorului. Mureșanu a mai scris două „Răsunete”, adică două poezii cu același nume, una la 1841 și alta la 1842. Titlul îl urmărea. Întâia redactare, sau cel puțin acordurile din ea, sunt din acest an 1842. Îl voia, cântecul acesta pe care-l căuta, un cântec adevărat, cu melodia lui. Trăia în tovărășia cântăreților. Îi asculta, cânta cu ei. Voia un vers, după care să-și potrivească și măsurile și cadența stihurilor lui. Era prin urmare, cu toată măreția de elev al lui Cipariu, foarte aproape de poezia populară, care n'a cunoscut niciodată o despărțire între cuvânt și cântec și numai așa s'a putut păstra până la noi și călătorește, sprintenă încă, spre viitor. Școala dela Blaj de unde ieșea, cu toate foloasele, dar și cu toate lipsurile ei, i-a stricat atâtea din versuri cu latinisme de multe ori de-a-dreptul hazlii. Ce-l apăra, să nu cadă între ceilalți versuitori ardeleni ai vremii, care nu s'au putut desvolta, din pricină că și-au frânt dela început unealta în mână, împrumutând limba ticluită de învățații dela Blaj, a fost tocmai legătura strânsă și aproape desnădăjduită cu poezia populară. E caracteristic poate pentru aceasta că și un fel de traducere pe care a dat-o imnului împărătesc al Austriei, Gott erhalte Franz den Kaiser, s'a chemat la el „Imnu populare”. Imnul popular dela 1854 suferă de meteahna despre care am vorbit, dar are în același timp toată moliciunea și cațifelarea, venite dela un om cu urechea dedată cu cântecul:

*Doamne ține și protege Ca umbră de sfânta lege,
Patria și pre 'mpărat! Să ne reagă luminat!*

„Să ne reaggă!“ Parcă văd jocul de sprâncene al lui Maiorescu, care cu un citat isteț ales dărâma un om. Să ne reaggă înseamnă, să ne cârmuiască, latinism din care noi n'am păstrat decât pe rege și regiment.

Iată ca o altă dovadă, descoperită într'un manuscris dela Academia Română, un fragment dintr'o lucrare a lui George Ucenescu, elev al lui Anton Pann, care a fost și el la Brașov și a cântat în strană la Biserica Sfântu Nicolae din Șchei. Laureatul poet, profesor la Gimnaziul catolic, un „domn“ între ai lui, în înțeles ardelenesc, și Anton Pann, cu anterior și giubea, cântăreț de biserică, oftând prin Spitalele amorului, cu aplecare la femei, la mâncare și băuturică bună și la petreceri cu lăutari, e o împerechere neașteptată, dar care dă de gol multe:

„Încă din anul 1844 subscrisul aflându-mă învățător și cantor la biserica Sfintei Treimi de pe Tocile, care este comuna Bolgarsechiului de Sus în Brașov, poetul Andreiu Mureșanu, ca rudenie cu parohul Vonifatie Pitiș, venea vara des la grădinile parohului, pentru aer și pentru cereașe. Sosind furiosul an 1848, poetul căuta o melodie, după care să compue un sonet, care să se cânte între amicii ce era să se adune la grădina parohului pentru o petrecere de seară, cu mâncări și băuturi în onoarea cereașelor. Am cântat multe cântece de probă, dar sosind la următorul cânt „Din sânul maicii mele“ și cântându-l, a rămas poetul pe lângă această melodie, obligându-mă ca pe Dumineca viitoare să mă aflu și eu împreună cu oaspeții invitați la grădina ca să cânt după melodia aleasă poezia ce o va compune până atunci. În Dumineca hotărâtă iată că vine poetul împreună cu patru domni români și șezând cu toții pe iarbă verde și cu cereașe înainte, îmi dete domnul Andrei Mureșan poezia făcută, „Deșteaptă-te Române“, îl probăm puține rânduri și văzând că, în tot, melosul este o minune potrivit, l-am cântat cu vocea mea tânără și puternică până la fine. Mai repețindu-l odată, toți domnii învățând melodia din auz, cântam împreună, mulțămind și urând multă vieață și sănătate marelui poet. Din ziua aceea cântul „Deșteaptă-te Române“ s'au făcut cel mai plăcut și familiar, iar eu eram pofțit în toate părțile ca să-l cânt și să învăț tinerimea a-l cânta bine și regulat“.

E ca povestea unei Marsilieze țărănești la iarbă verde, pe când cea apuseană s'a cântat întâia oară cu ferestrele deschise ale unei case gotice din Strassbourg, făcând să sboare porumbeii albi de pe sculpturile catedralei lui Erwin von Steinbach. Manuscrisul se chiamă „Carte de cânturi, cu note de psaltichie, scrise de G. Ucenescu, student al Domnului Anton Pann, la 1852“.

Cu această obârșie, versuri ardelenesti după un cântec munte-nesc, „Deșteaptă-te Române”, era încă dela naștere o zămislire, care nu era numai a Transilvaniei, cum nici n'a rămas numai a ei, ci a tuturor țărilor românești. El se întindea numaidecât, primit pretutindeni ca o veche și așteptată cunoștință. „Din sânul maicii mele”, cântecul model, nu era decât strofa a zecea,

Din sânul maicii mele născut în griji, necazuri,

a frumoasei elegii a lui Grigore Alexandrescu din 1832, „Adio la Târgoviște”. Apropierile sunt multe între cei doi poeți. Andrei Mureșanu s'a lăsat deseori înrăurit de colegul lui mai mare de literatură, de peste munți. Cred că elegia și oda unuia nu se pot înțelege fără ale celuilalt, deși nimeni nu și-a dat osteneală până acum să cerceteze, fiind socotit Andrei Mureșanu un poet prea neînsemnat ca să merite asemenea osteneală. Intr'o încercare de satiră, dela 1841, a lui Mureșanu, se citește această strofă:

Aud vorbind de limbă, că-i dulce, sună bine,

Merită să concerte (iară latinismele blăjene!) cu limbile surori,

Văd însă că 'n saloane e lucru cu rușine

A convorbi 'n o limbă ce-i pentru servitori.

În saloane? Limba românească pentru servitori? Saloanele acestea nu sunt ale Brașovului, ci ale Bucureștilor și coarda a fost imprumutată altei lire.

Andrei Mureșanu e poetul unei singure poezii, „Răsunetul” dela 1848, în care a izbutit să pună tot clocotul, toată plângerea împotriva soartei și toată nădejdea într'un alt viitor, a unui neam întreg. Cine primește, ca el, dela înzestrarea lui sau dela cer, puterea, odată la un secol, să vorbească pentru milioane și pentru răstimpuri lungi istorice, nu mai are moarte. El deschide cu o suflare de vijelie paginile istoriei literaturii, păzite de criticii cu palanțele lor de valori de spițarie, și se înscrie acolo cu litere mari de epopee. Poporul, care trăiește din acest scris și-l face cu puțință, își ia câteodată acest drept, el care e stăpânul nostru al tuturor și cu atât mai mult al propriei literaturi. Peste plaiurile de unde ne-a venit, acolo în depărtatul Miazănoapte, auziți cum răsună cuvintele din urmă ale lui Andrei Mureșanu, amestecate cu razele de soare de toamnă și cu bisericile de lemn de peculmi! Cine ar putea zice că nu sunt cea mai puternică literatură, când versul răsuflă atâta vieață și atât avânt?

Murim mai bine 'n luptă, cu glorie deplină,

Decât să fim sclavi iarăși în vechiul nost pământ!

EMANOIL BUCUȚA

GRAIUL ROMÂNESC DE PE CRIȘURI ȘI SOMEȘ

Fostul director al Institutului de limba română din Leipzig, profesorul Gustav Weigand, la sfârșitul atlasului lingvistic român (*Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, Leipzig, 1909), publicat de dânsul, dă câteva hărți rezumative în care concentrează oarecum constatările care se degajează din hărțile acestei lucrări. Astfel pe harta Nr. 65, luând ca bază unele particularități fonetice ale graiurilor dacoromâne, împarte teritoriul dacoromân în trei „dialecte”: cel bănățean, cel muntean și cel moldovean (der banater Dialekt, der muntenische Dialekt, der moldauer Dialekt).¹⁾

Transilvania nu are deci, după Weigand, un „dialect” al ei propriu, ci Sudul acestei provincii merge — din punct de vedere dialectal — cu Muntenia, Sud-Vestul cu Banatul și Estul cu Moldova. Nord-Vestul Transilvaniei, precum și toată câmpia locuită de Români, așezată la Vest și Nord-Vest de granița apuseană a Transilvaniei istorice, dela Mureș până în Țara Oașului, sunt lăsate, pe harta dialectală a lui Weigand, înafara limitelor celor trei „dialecte” amintite mai sus. După Weigand (introducere, coloana 11), în aceste părți nu există „dialecte” unitare mai întinse, ci „dialecte” mărunte de trecere: „Übergangsdialekte”. Doar Maramureșul l-ar considera Weigand ca o mică arie dialectală distinctă, caracterizată prin unele particularități fonetice deosebite (v. introducere, coloana 11).

Impărțirea aceasta în trei „dialecte” — ar trebui mai degrabă să li se zică subdialecte dacoromâne, căci termenul de dialect trebuie rezervat pentru denumirea celor patru dialecte principale românești: cel dacoromân, cel aromân, cel meglenoromân și cel istroromân — a fost acceptată de toți cercetătorii de mai târziu (Pușcariu, Capidan, etc.).

¹⁾ V. și introducerea, coloana 10, la atlasul lui Weigand.

Dar chiar bazându-ne numai pe materialul fonetic oferit de Atlasul lui Weigand, trebuie să stabilim încă un subdialect mai întins dacoromân pe care eu l-aş numi subdialectul crişan.

Astfel, dacă Weigand ar fi proiectat pe harta Nr. 65 liniile care delimitează ariile formelor *irimă*, *gerunchiu*, *fărină* de pe harta Nr. 53, ale pronunţării ca *tş* a lui *ce*, *ci* (harta 57) şi a pronunţării ca *j* (*jană*) a lui *ge*, *gi* (*geană*) (harta Nr. 58), atunci şi-ar fi dat seamă că dela Mureş până la hotarul Maramureşului, peste judeţele Arad, Bihor, Sălaj şi Sătmar şi părţi din Hunedoara, Turda, Cluj şi Someş, se întinde o arie dialectală relativ unitară care, în multe privinţe se deosebeşte de tot restul teritoriului lingvistic dacoromân.

De altfel însuşi Weigand constată că, deşi regiunea aceasta în urma întinderii ei mari şi fiind tăiată de lanţuri de munţi şi de dealuri destul de înalte, prezintă, după cum era de aşteptat, multe deosebiri dialectale, „totuşi limba din văile râurilor sau din câmpie e mult mai egală decât de pildă în Banat, unde dela un sat la altul, sau chiar în aceeaşi localitate, se întâlnesc pronunţări deosebite, pentru că acolo populaţia a imigrat din locuri diferite şi în epoci diferite, pe când aici adeseori întinderi mari au o pronunţare cu totul identică” (*Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache*, VI, p. 11). După cele spuse de Weigand mai sus ar fi fost logic din partea lui ca aceste „întinderi mari” având „o pronunţare cu totul identică” să le considere ca formând o arie dialectală deosebită.

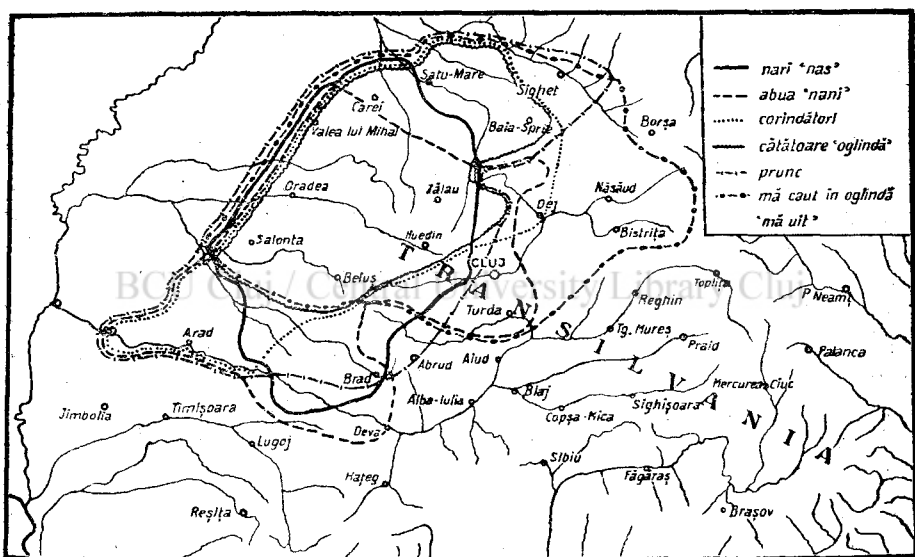
Şi distinsul romanist dela Berna, Karl Jaberg, studiind (în revista *Vox Romanica*, V) structura lingvistică a teritoriului dacoromân a constatat că regiunile de Nord-Vest merg adeseori pe căi independente de restul teritoriului dacoromân (p. 55, nota 1). La paginile 80 şi 83 ale revistei amintite mai sus stabileşte patru arii dialectale dacoromâne mai întinse, printre care una în Nord-Vestul teritoriului dacoromân. În fascicula Nr. 2 din acest an a *Transilvaniei* am dat o hartă (p. 105) a celor patru subdialecte dacoromâne, întocmită pe baza hărţilor lingvistice ale Atlasului Lingvistic Român (ALR).

Deoarece cele trei subdialecte din Banat, Muntenia şi Moldova sunt demult cunoscute şi acceptate de toată lumea, nu mai e nevoie să ne oprim asupra lor. (O hartă pe care sunt bine reliefate cele trei subdialecte a publicat S. Puşcariu în *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul*, Bucureşti, 1929, vol. II, p. 1147). Va trebui însă să arătăm de ce socotim ca un al patrulea subdialect pe acela pe care l-am numit subdialectul crişan.

De când au apărut atlasele lingvistice, dintre care cel dintâiu a fost Atlasul lingvistic francez întocmit de J. Gilliéron care prin aceasta

a devenit creatorul unei noi discipline, geografia lingvistică, s'a constatat că nu există granițe dialectale. Un fenomen lingvistic, să zicem un cuvânt, are o arie de răspândire delimitată de o linie precisă, dar niciodată două fenomene lingvistice, să zicem două cuvinte sau două forme gramaticale, n'au arii de răspândire absolut identice. Fiecare cuvânt, fiecare fenomen lingvistic, își are istoria lui proprie și s'a răspândit peste o arie care niciodată nu se suprapune peste aria unui alt cuvânt, unui alt fenomen lingvistic. Cu toate acestea există dialecte, graiuri, există regiuni cu un graiu unitar deosebit de graiurile regiunilor învecinate, dar granița dintre aceste dialecte sau graiuri nu

Nr. 1

SCARA 1:3.000.000

e formată dintr'o singură linie precisă așa zisă linie de izoglosă, ci dintr'un mănunchiu, mai strâns sau mai larg, de linii de izoglosă care delimitează ariile mai multor fenomene lingvistice.

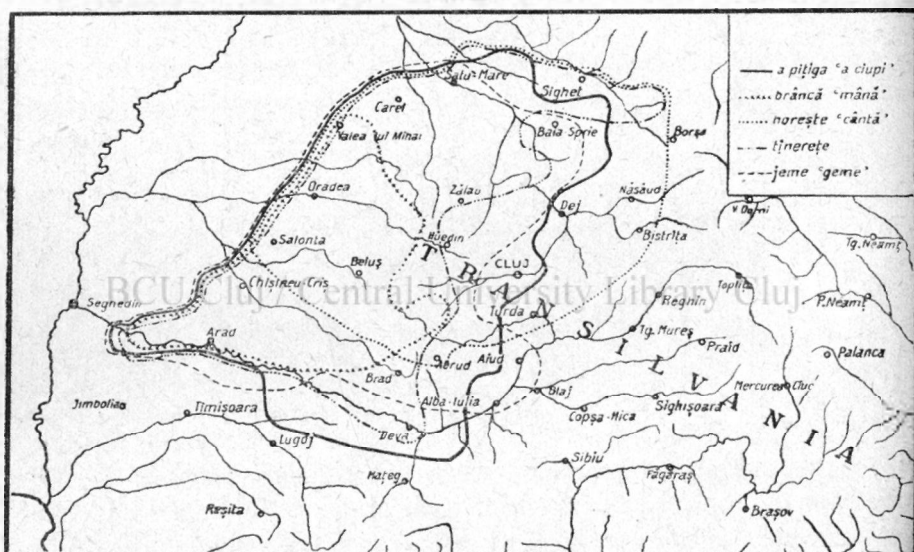
Cele două hărți alăturate Nr. 1 și Nr. 2, întocmite după ALR II, ilustrează foarte bine cele spuse mai sus. Pe harta Nr. 1 am indicat prin diferite linii ariile înăuntrul cărora în loc de „nas” se zice *nari*¹⁾, în loc de „nani-nani” se cântă copilului din leagăn *abua*, în loc de „colindători” se zice *corindători*, în loc de „oglină” se zice *cătătoare*, în loc de „copil” se zice totdeauna *prunc* și în loc de „mă privesc în oglindă” se zice *mă caut în oglindă*.

1) În părțile acestea nu se zice *nas* ci *nari*. Proverbul cunoscut: „Nu-ți băga nasul unde nu-ți fierbe oala” se aude pe aici sub forma: „Nu-ți băga narile unde nu-ți fierbe oala”.

Pe harta Nr. 2 sunt reprezentate ariile în care pentru „a ciupi, a pișca” se zice *a pișiga*, unde în loc de „mână” se zice totdeauna *brâncă*, în loc de „cântă” se zice *horește* (numai preotul *cântă*), cuvântul „tinerete” e pronunțat *tânerețe*, iar „geme” e pronunțat *jeme*.

Linii de izoglosă a tuturor ariilor lingvistice arătate pe hărțile Nr. 1 și Nr. 2 nu coincid niciodată; diferitele arii lingvistice nu se suprapun exact. Cu toate acestea, pe amândouă hărțile, teritoriul subdialectului crișan iese foarte clar în evidență. Granița acestui subdialect poate fi trasată aproximativ în felul următor: la Sud Mureșul; la Est o linie care pleacă de la Mureș în apropierea Devei și trece pe lângă

Nr. 2

1928/1. 1900/200

Abrud, Cluj, Dej și Baia-Mare; la Nord o linie care trece pe lângă Baia-Mare până la Tisa și până la Halmei; iar la Vest granița etnografică a teritoriului românesc.

Hărți asemănătoare cu cele alăturate pot fi întocmite cu sutele din materialul publicat până acuma în ALR. Deoarece ar fi prea costisitor să dăm mai multe hărți, e destul să trimitem la hărțile *Micului Atlas Linguistic Român II*, vol. I pentru fenomenele lingvistice despre care vom vorbi și care sunt caracteristice acestui subdialect. Astfel în subdialectul crișan se zice o *coaste*, nu ca în restul teritoriului dacoromân, o *coastă* (v. harta 112 din ALR II, vol. I); conjuncția subjonctivului nu este să ci și (se zice *și facă*, nu *să facă*, v. harta 206); în regiunile de Nord-Vest ale teritoriului dacoromân, pentru noțiunea pe care o exprimă francezul prin adjectivul „maigre”, se întrebuin-

țează adjectivele *perit, uscat, sec, amărit* (v. harta 141); pentru noțiunea de „faible” se întrebuițează adjectivul *slab* ca și în alte părți, dar acesta are forma *sclab* (v. harta 142); adjectivul „subțire” are pe aici forma *subțir* sau *subțiru*, fără *e* la sfârșit sau *u* scurt în loc de *e* (v. harta 146); prin părțile acestea „inimă” se zice *irimă* sau *irmă* (v. harta 119); tot pe aici se zice *gerunche, fărină*; am putea aminti și faptul că peste aceste regiuni se întinde aria — puțin mai mare — în care *t* și *d* urmați de *i* și *e* se pronunță palatali. În loc de *frate* se pronunță *at'e* sau *frache* etc.... etc... Să nu uităm că fiecare formă amintită mai sus își are aria de răspândire proprie, când mai întinsă, când mai redusă. Totuși nimeni nu va putea nega existența, în aceste părți, a unui graiu bine caracterizat, în multe privințe foarte deosebit de celelalte graiuri dacoromâne.

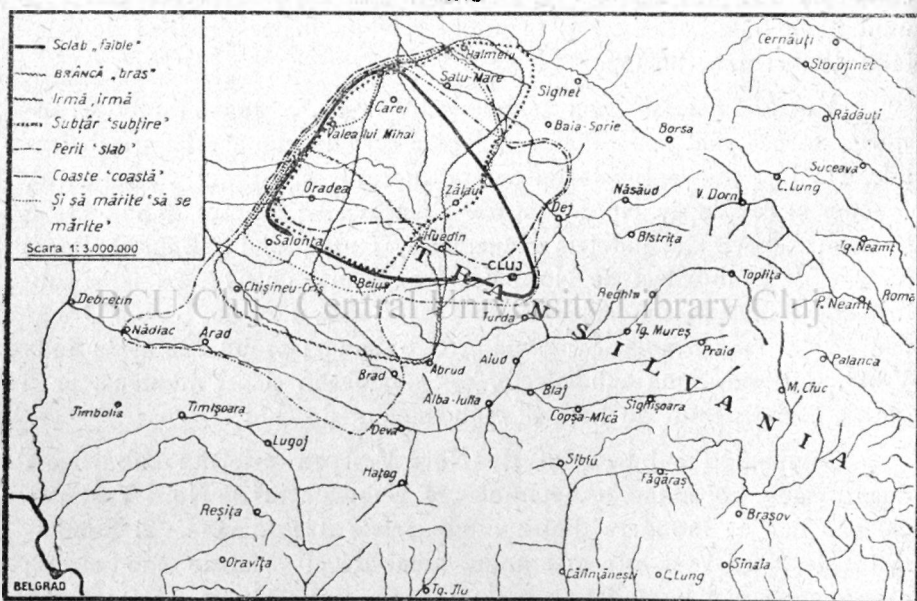
Am numit acest graiu „subdialectul crișan”, fiindcă ținutul Crișurilor este cea mai mare dintre regiunile care aparțin acestei arii dialectale. De fapt însă subdialectul acesta cuprinde și Sălajul și Sătmarul, precum și părțile de Nord-Vest ale Transilvaniei dinspre Bihor, Sălaj și Sătmar (părți din județele Hunedoara, Turda, Cluj și Someș). Poate numele de „subdialect de Nord-Vest” ar fi mai potrivit. La fel și subdialectul bănățean cuprinde, în afară de Banat, părți din Sârbia Orientală și din Transilvania. Și acesta ar trebui numit „subdialectul de Sud-Vest”. Celelalte două subdialecte, cel moldovean și cel muntean, ar fi atunci „subdialectul de Est” și „subdialectul de Sud”.

Comparând subdialectul de Nord-Vest cu celelalte subdialecte dacoromâne, constatăm următoarele: 1. Subdialectul de Nord-Vest este cel mai mic ca întindere dintre subdialectele dacoromâne. 2. Subdialectul de Nord-Vest este mai puțin unitar decât celelalte subdialecte; el este mult mai fărâmițat în graiuri locale, întretăiat în toate direcțiile de liniile de izoglosă.

De ce este subdialectul de Nord-Vest mai mic ca întindere decât celelalte subdialecte dacoromâne? Răspunsul la această întrebare l-am dat în Nr. 2 din acest an al acestei reviste. Am arătat acolo că cele patru subdialecte dacoromâne s'au răspândit în patru direcții din câte o vatră străveche românească, situată în munții care înconjură podișul Transilvaniei, unde, la adăpostul năvălirilor, departe de căile de comunicație, s'au păstrat mai bine limba românească și ființa etnică a poporului român. Celé două vaste arii dialectale din Est și din Sud s'au constituit prin coborîrea din două vetre dela munte a surplusului de populație românească în șesurile Moldovei și Munteniei care aveau o populație rară românească.

Cele două arii dialectale din spre Vest (Sud-Vest și Nord-Vest) sunt mult mai mici, fiindcă aici limba maghiară a opus rezistență răspândirii spre Tisa și Dunăre a graiurilor românești. Aici deplasarea populației românești din vetrele cele vechi dela munte — din munții Banatului pe de o parte și din Munții Apuseni, munții Sălajului și Sătmăruului pe de alta — a fost mai mică. Aceasta este adevărat mai cu seamă în ce privește subdialectul de Nord-Vest care are întinderea cea mai mică. Prin urmare, pe teritoriul subdialectului de Nord-Vest, populația românească s'a deplasat cel mai puțin din vatra ei străveche, fiind așezată și astăzi pe locurile unde au trăit strămoșii de veacuri și

Nr. 3

veacuri. În văile mai retrase ale Munților Apuseni, ale munților Sălajului și Sătmăruului, populația românească stă neclintită în vechea ei vatră cu siguranță de pe timpurile când strămoșii ei au fost nevoiți întâia dată să cedeze văile largi ale Daciei întâilor năvălitori și să se retragă în locuri mai ferite.

Și constatarea a doua, anume că subdialectul de Nord-Vest e mult mai fărâmițat în graiuri mărunte locale (pe harta alăturată Nr. 3 se vede cum liniile de izoglosă ale formelor *sclab* francezul „faible”, *brâncă* „mână”, *irmă*, *irmă* „inimă”, *subțîr* „subțîre”, și „să”, *perit* „slab, francezul *maigre*”, *coaste* „coastă” se întretaie în toate direcțiile) decât celelalte subdialecte, dovedește că populația din aceste regiuni e așezată din cele mai vechi timpuri pe aceste meleaguri, astfel încât

graiurile locale au avut destul răgaz să se diferențieze. Cei ce fac geografie lingvistică știu că ceea ce caracterizează regiunile colonizate este graiul unitar răspândit pe mari întinderi, cum sunt de ex. părțile orientale ale Germaniei, în comparație cu ținuturile occidentale, sau cum e vasta întindere a teritoriului limbii rusești cu foarte mici deosebiri dialectale (v. K. Jaberg, *Aspects géographiques du langage*, Paris, 1936, p. 31). Regiunea aceasta de Nord-Vest a teritoriului daco-român nu poate fi prin urmare o regiune de colonizare — și încă recentă — românească, cum pretind unii istorici vecini. Dimpotrivă, poporul românesc din ținuturile acestea de miazănoapte-apus este, poate în mai mare măsură decât cel din alte părți, concrescut cu glia pe care o lucrează de secole.

O particularitate o are acest subdialect de Nord-Vest în comun cu cel de Sud-Vest, adică cel bănățean, anume în părțile acestea apusene ale teritoriului dacoromân s'au păstrat multe elemente latinești dispărute în alte regiuni. Astfel în Nr. 2 din anul acesta al acestei reviste (p. 105) am dat o hartă pe care sunt indicate ariile de răspândire ale cuvintelor *nea* și *pedestru*. Dintre acestea două mai cu seamă cuvântul *nea* e răspândit peste întreg teritoriul subdialectelor de Vest. De asemenea și cuvântul *june* e păstrat în aceste regiuni de Vest, dar pe teritoriul subdialectului crișan numai în partea sudică (județele Arad și Bihor). În schimb subdialectul de Nord-Vest a păstrat unele elemente latinești dispărute și în cel bănățean. Astfel în unele regiuni ale teritoriului acestui subdialect se întrebuițează cuvântul *arină*, urmașul latinescului *arena* (v. Pușcariu, *Limba Română*, I, p. 212). Tot prin aceste părți sunt obișnuite forme ca *iuă* „unde” care e latinescul *ubi* (v. harta Nr. 57 din Atlasul lui Weigand), *vă* „du-te” (ca italienește și franțuzește *va*, din lat. *vade*), *Zo te custe!* „Dumnezeu să te trăiască!” (*te custe* este lat. *te constet*, infinitiv *constare* „a dăinui”; v. *Dacoromania*, I, pp. 308—312), *pasă, păsași* din lat. *passa, passate*, etc. Prin părțile acestea se întrebuițează foarte mult infinitivul acolo unde prin alte părți e mai obișnuit conjunctivul, iar infinitivul are forma veche, nescurtată, de ex. *am apucat a punere* „am apucat să pun”.

Păstrarea multor elemente latinești în părțile apusene ale teritoriului dacoromân a explicat-o profesorul Sextil Pușcariu prin următorul fapt. În părțile apusene ale Daciei, romanizarea a fost mult mai intensă ca în restul teritoriului. În părțile acestea, în jurul unor orașe ca Apulum, Ulpia Traiana Sarmizegethusa, Potaissa, Napoca, Porolissum, etc. erau nu numai moșii de ale orășenilor, ci și o mulțime de sate înfloritoare dacice de plugari și păstori romanizați, pe când în răsărit nu existau adevărate orașe romane, ci numai așezări militare care n'au reușit să romanizeze, în aceeași măsură ca în apusul Daciei, populația

băştinaşă. În părţile apusene, mai intens romanizate, ale Daciei a trebuit să se păstreze, din antichitate până astăzi, în continuitate neîntreruptă, mai multe elemente de populaţie romanică decât în celelalte regiuni ale provinciei. Romanistul elveţian Karl Jaberg se întreabă (în *Vox Romanica*, V, p. 75): „Cum ar fi putut să se menţie elementele latine așa de bine în Nord-Vestul României de azi, dacă Românii ar fi reemigrat din Moesia?”

Despre graiurile dacoromâne de Vest și de Nord-Vest, același lingvist dela Berna spune (*Vox Romanica*, V, p. 77) că arată simptome de izolare lingvistică. Unul dintre aceste simptome este faptul că în aceste părți ale teritoriului dacoromân, mai ales în Nord-Vest, o seamă de inovații lingvistice s'au răspândit peste regiuni foarte mici, după cum se vede pe harta Nr. 3. Toate aceste șapte forme: *sclab*, *brâncă*, *irimă* (*irmă*), *subfâr*, *perit*, *și*, *coaste*, *și*, sunt inovații față de *slab*, *mână*, *inimă*, *subțire*, *slab*, *coastă*, *să* din celelalte graiuri dacoromâne. Pe hartă se vede foarte bine cum întreg teritoriul subdialectului de Nord-Vest e tăiat de liniile de izoglosă în regiuni foarte mici, mult mai mici decât un județ. Pentru ca astfel de forme noi, astfel de inovații lingvistice să se poată răspândi peste un teritoriu dialectal oarecare, e nevoie să presupunem că acest teritoriu a fost izolat din punct de vedere lingvistic de teritoriile altor graiuri, deci că n'a primit influențe dialectale dela celelalte graiuri și că prin urmare, n'au fost nici migrațiuni de populație de pe celelalte teritorii dialectale în teritoriul dialectal respectiv. Iată deci încă o dovadă că în părțile nord-vestice ale teritoriului lingvistic dacoromân, populația românească e străveche. E bine să o spunem aceasta cu toată tăria, pentru că unii istorici vecini pretind că populația românească din Nord-Vest ar fi nouă și ar fi înlocuit pe aceste meleaguri o populație mai veche ungurească.

EMIL PETROVICI

DIN ALTE VREMURI

UN ARTICOL DESPRE BASARABIA DIN 1878

Hugo Schuchardt (1842—1927) a fost unul dintre gânditorii cei mai mari ai poporului german. Și-a petrecut viața în cea mai mare parte la Graz, ca profesor universitar și apoi ca pensionar. Spirit filosofic profund, de erudiție vastă și cunoscător al unui număr foarte mare de limbi de tot felul, pe care le-a studiat și le-a și învățat, a fost un genial innoitor și creator în domeniul lingvisticeii. Un îndrăgostit al naturii și al vieții sub toate aspectele ei, urmărea în același timp cu o consecvență impresionantă în gânduri și atitudini totul ce se petrecea în preajma lui și în lumea largă. Nu s'a amestecat printre ambițioșii vieții publice, dar a fost totdeauna gata să-și spună cuvântul când o cauză dreaptă se cerea apărată.

A fost la curent și cu cele ce se petreceau la noi. Legăturile lui cu B. P. Hașdeu, prietenul lui congenial, i-au îndreptat mai din adins atențiunea asupra noastră. Când prin Congresul dela Berlin răpirea Basarabiei de miazăzi a devenit un fapt consacrat de marile puteri, a scris, jignit în sentimentele lui de dreptate, în *Neue Freie Presse* din 23 Iulie 1878 cuvinte de o rară pricepere și de toată simpatia pentru noi. Ca și în polemicile sale științifice, e aspru și fără de cruțare față de cei pe care crede că trebuie să-i dojenească.

Articolul intitulat *Basarabia (Un necrolog)* își recapătă în împrejurările de astăzi actualitatea. El ne reamintește povestea unei crunte nedreptăți de altădată, a cărei reeditare a fost încercată în zilele noastre la răsăritul și apusul țării noastre; că deșarte sunt nădejțile îndreptate ori încotro înafară de hotare și că țara trebuie să se întemeieze înainte de toate pe vrednicia dinlăuntru lor; el ne mai vorbește de imoralități fără de leac, față de care trebuie să fim cu bună pază. Dar noi știm acum, în clipele acestea de mare izbândă, că istoria nu trebuie să se repete. Articolul cuprinde în incheiere un avertisment: „Titluri

de posesiune se prescriu și trebuie să se prescrie; nedreptatea prezentului devine dreptul viitorului"; dar noi am învățat să nu pierdem și nici să le prelungim termenul. Am început la răsărit și... vom continua.

Și cum articolul lui H. Schuchardt își are tâlcul său imbelșugat în gânduri și indemnuri, îl dăm în cele următoare în traducere românească.

Versuri basarabene, de factură populară, decolorată pe alocuri de intervenția culegătorului sau a traducătorului în limba germană, introduc articolul. Dor de libertate și dragoste de limbă, ca în cunoscuta poezie a lui Alexandru Mateevici, primește puternice accente într'însele. E cântecul Basarabeanului ajuns în bătaia cnutului moscovit, a Basarabeanului care se împotrivește cu toată duioșia și blândețea sufletului său înstrăinării prin școală și armată. H. Schuchardt scrie apoi, muindu-și pana în sarcasm și ironie:

„Fragmentul unui cântec, cântat în Basarabia rusească! Versurile din urmă cu imaginea lor, ne îndreaptă în spre un viitor nu prea îndepărtat, când cultura rusă va atinge un nivel atât de înalt, încât toate popoarele apusene vor râvni cinstea de a fi rusificate. Pentru întrecerea aceasta dintre ele a fost înscrisă cu toată amabilitatea Basarabia românească de Congresul dela Berlin și în curând se va cânta acolo:

Voiu învăța limba moscovită...

Soarta Basarabiei își are curiozitățile sale, ca și numele pe care îl poartă. Acesta a fost rupt în două de etimologii de altădată, pentrucă era prea lung ca să încapă întreg în topitoarele lor filologice. Unii i-au găsit originea în numele Bessilor, alții în cel al Arabilor, deși nici Bessi, nici Arabii, mai ales, n'au viețuit niciodată prin acele meleaguri. Adevărat este însă că Basarabia însemnează țara de sub stăpânirea Basarabilor, întocmai precum și în multe alte cazuri numele este al acelora — fie indivizi sau familii — care au unit neamuri răsfirate în comunități de rezistență, de atac și de ordine politică statală, sau au înălțat asemenea comunități din umbra unei existențe modeste pe culmi văzute dela mari depărtări. E vorba deci de Valahia, ai cărei stăpânitori au fost în sec. XIV Basarabii, iar familia aceasta, încuscrită cu domnitorii Sârbiei și ai Bulgariei, avea o faimă plină de glorie, care își are răsunetul ei și astăzi încă în cântecele populare, chiar și la Muntenegri și în Herțegovina. Și în veacul anterior se pomenește numele Basarabilor. Un Bazaran-ban li s'a împotrivit în 1240 la răsărit de Olt hoardelor mongole năvălitoare, precum istorisește Persanul Fazel-Ullah-Rashid. Dacă se amintesc deci, în legătură cu întâmplările din 1259, Basarabeni, care împreună cu alte seminții au fost supuși de Mongoli,

atunci nu se poate să nu înțelegem că ni se vorbește de fapt de Valahi, mai ales pentru că Valahia e numită Basarabia în izvoare de tot felul și foarte deosebite din sec. XIV și XV. Numele acesta vechiu al Valahiei ni s'a păstrat pe de altă parte și în poezia sudslavă, deși nu fără ca să i se taie o silabă, anume sub forma de „Arabia“; mulțimea a fost pe atunci tot atât de înțeleaptă și de înzestrată cu darul divinațiunii ca și savanții veacurilor de mai apoi. Prietenul Hașdeu, căruia îi datorez toate cunoștințele mele adunate aici, urmărește cu multă ingeniozitate „Arabia“ Sârbilor și Bulgarilor până în Poema Nibelungilor, o vede devenind „Valahia Neagră“ (Kara-iflah) a Turcilor și oglindindu-se în Marea „Neagră“, prilejuind o cimilitură heraldică în cele trei capete de Mauri care se găsesc într'o emblemă veche a Valahiei și o legendă istorică cu principele „negru“, cu Negru-Vodă care să fi descălecat din Făgăraș în Valahia cătră sfârșitul sec. XIII. Valahia se întindea în sec. XIV pe amândouă malurile Dunării până la mare, dar Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, le-a luat Valahilor în sec. XV ținutul de Nord dintre Brăila și Chilia. Acesta a păstrat, pentru că a aparținut Basarabiei vechi, numele acesteia, nume care a ieșit din uz pentru temeiul țării. Prin tratatul de pace dela București din 1812, căruia cela dela Adrianopole din 1829 i-a mai adăogat vreo câteva lucruri uitate, țara de dincolo de Prut a ajuns în stăpânirea Rușilor. Aceștia au numit-o întreagă Basarabia, nu numai partea ei de miazăzi. Schimbarea domniilor a avut astfel ca urmare că numele Basarabia s'a deplasat în repetate rânduri, cam la fel ca și numele Saxonia. Rusia întinde din nou mâinile după bucata de Basarabia, pe care România a reprimis-o prin tratatul de pace dela Paris din 1856; că îi aparține ce se cheamă acum Basarabia, nu fie semn de prevestire că îi va aparține totul ce s'a chemat odată Basarabia.

Pierderea fatală a Basarabiei a umplut sufletele Românilor de cea mai grea amărăciune. Oricine, și cel mai înverșunat dușman al lor îi va înțelege, fie doară că le-a fost până acuma cel mai bun prieten. Dar simpatia de care îl împărtășim pe cineva, pentru nedreptatea cu care a fost lovit, sporește lesne și ne îndeamnă să ne revizuim conștiința proprie. Nu i-am făcut cumva și noi vreo nedreptate? Ajute-ne clipa de față să ne dăm seama că judecățile noastre asupra României au fost până acuma prea din cale afară de aspre. Trebuie să comparăm România de astăzi nu atât cu țările din apus, pe cât cu România de acum cincizeci, ba chiar douăzecișicinci de ani și nu trebuie să uităm în ce parte a lumii se găsește România. Unul dintre cei mai buni Români, Titu Maiorescu, a putut să dojenească cu aspre cuvinte spoiala de cultură artificială a compatrioților săi; e de cuviința noastră

de a aplauda râvna înspre luminiş deplin şi înspre cer de libertate, de a recunoaşte înfăptuirile râvnite şi succesele, de a găsi explicabil ce a fost greşit şi prea pripit. E lucru mare doar să gândeşti şi să simţi europeneşte — când eşti prins în cele două foarfeci uriaşe ale Asiei crunte şi obtuze. Acestea sunt inegale ca foarfecile unui homar: unul, cel îngust, cu dinţi ascuţiţi, care au intrat adesea în carnea moale a principatelor, e de multă vreme nevătămător şi acum frânt cu desăvârşire; celalalt cu dinţi grosolani, se îndoaie în jurul României, ca s'o strivească pe încetul. Se aude un strigăt după ajutor. El pătrunde, purtat de o anumită bunăvoinţă, prin uşile închise hermetic în sala Congresului dela Berlin. Cum i s'a răspuns aici?

Congresul a fost războiul tuturor împotriva tuturor. Rezultatul lui e un armistiţiu. Deosebirea între diferitele tunci de lux a prevestit lucrul acesta cu tact diplomatic chiar la deschiderea Congresului. Se răspândise svonul, că şi marea primejdie internaţională va fi supusă discuţiei şi se vorbea chiar de o reînnoire a Sacrei Alianţe. Congresul a hotărît însă, să nu ia umilele mase populare, ameninţate să piardă obişnuinţa bunelor moravuri, a credinţei şi a dreptăţii, cu ameninţări şi îngrădiri, ci să le dea povaţa unor atitudini pilduitoare, iar metoda aceasta este negreşit cea mai bună. Din nenorocire i-a fost pusă pe lângă problemele atât de dificile, privitoare la raporturile de forţe şi una morală, o problemă asupra căreia un Beduin, un Chinez şi un Indian fără indoială că s'ar fi înţeles foarte uşor. Problema, aceasta şi acel strigăt de ajutor se cuprind în acelaşi fapt, care se înfăţişează așa: „Prietenul meu s'a încăierat cu un adversar, pe care nu-l poate dovedi, fără ca să intre în hotarele mele. I-am dat voie s'o facă şi să-şi vadă la mine de treburi cum îi cer interesele lui. În schimb mi-a făgăduit solemn că nu voi pierde nicio palmă de loc din hotarele mele. El nu-l poate birui pe adversarul său şi mi se milogeşte să-i dau ajutorul, pe care mai întâi l-a refuzat cu trufie. Mă grăbesc să i-l dau, vărs sângele meu şi suport toate greutatea. Noi doborâm pe adversar. Prietenul meu cere în schimbul serviciilor pe care i le-am făcut un colţişor din pământul meu, numai un colţişor mic, care însă îmi este deosebit de scump, pentru că de el se leagă numele unor străbuni glorioşi. Mă împotrivesc, el mă miluieşte poreclindu-mă nemulţumitor; stăruiesc în a mă împotrivi, el îmi ia acel colţ de pământ. E cu cale ca să şi-l păstreze? Congresul a răspuns fără să stea mult pe gânduri: „Da”. Băga-ţi de seamă, aci nu e vorba de o prietenie de rând à la Pyloty, ci de o „frăţie de cruce”. După un obicei vechiu al Românilor, doi indivizi care doreau să se înfrăţească, îşi tăiau câte o cruce în braţul drept şi-şi amestecau sângele; aceştia se numeau

apoi frați de cruce și-și păstrau credința până la moarte. N'au devenit Rușii și Românii frați de cruce? Nu i-a unit crucea de sânge care a biruit semiluna? De vreo duzină de ani ni se predică mereu, că nu există chiag mai bun între popoare decât sângele vărsat împreună. Se poate ca unul din frații de cruce să fie trădătorul celui alt și să-l despoaie? „Da” răspunse Congresul. Elocvența Rusiei l-a convins, iar elocvența aceasta e în vocea Rusiei, care cuprinde toată gama tonurilor dela cel mai subtil sopran al sentimentalității până la basul cel mai grav al brutalității, care articulează cu aceeași măiestrie rugăciune, plâns, milogeli, muștrări și amenințări. La Neapole există într'un cartier de întunecimi, o bisericuță, lăcaș de venerațiune a unui sfânt care și-a însușit unul din cele două roluri principale ale bătrânului Mercur. Fețe suspecte își fac acolo rugăciunile lor inflăcărâte și nu fără succes, cum se poate înțelege după câteva zile din ziare. La fel s'a făcut apel pentru Basarabia la Maica Domnului din Cazan și la Sfinți, iar din statuia lui Nicolai Fericitul au curs lacrimi. Cui ar și putea să-i rămână inima impietrită, dacă se gândește la acela care a avut inima cea mai omenească dintre toți tiranii asiatici? Și apoi, nu e înduioșător să vezi cu câtă credință păstrează soldații ruși amintiri istorice în adâncul ființei lor, deși nu știu nici scrie nici citi? „Soldații, spune contele Șuvalov, nu pleacă cu drag dintr'o țară în care și-a trăit veacul părinții lor”. Nici că se poate o obiecțiune mai nimerită! Nu-i vorba, amintirile acelea sunt numai de 25 ani, dar e nevoie să urmărești istoria unei țărișoare atât de mititele ca Basarabia până în epoci și mai vechi?

Intradevăr, diplomaților, prin capul cărora trec atâtea și mult mai importante probleme, nu li se poate cere asemenea lucru. Chiar ziaristi ruși, ca cei dela Nord și dela Viedomosti, nu se sinchisesc doar să afirme că Rușii n'au luat Basarabia Moldovenilor, ci Turcilor și Tătarilor, fără ca să ostenească cu falsificarea istoriei în felul în care ar face-o în alte cazuri. La urma urmelor, orice ai scrie și orice ai spune despre problema basarabeană nu poate folosi la nimic. Sutele de mii de argumente ale Rușilor, care nu pot fi răsturnate, se găsesc în văzul tuturor. Și apoi, repet, cum se poate face atâta caz dintr'o nimica toată, ca aceasta? De ce se poartă România ca un copil rău crescut și încăpățânat, în loc să asculte de tătucu, care nu vrea doară decât tot ce-i este mai de priință? Chiar intermediarul onorabil trebuie să zimbească de fărâma ceea de Basarabia, cu toată demnitatea sa președințială și în același timp îi trece prin minte „fărâma ceea de Herțegovina”.

Chiar dacă Lord Fortunatus cel cu punga mare n'ar fi chemat, ca un fermecător, munții Ciprului din mare, ca să adumbrească toate

celelalte, rusificarea Basarabiei ar fi fost dată repede uitării; un mormânt s'ar fi acoperit de iarbă grasă, printre firele căreia s'ar fi auzit după decenii, ca amintire unică a ceea ce s'a întâmplat astăzi, doar șoapta unui melancolic cântec popular. România primește Dobrogea, fără ca să facă din cauza aceasta act de renunțare la Basarabia. Titluri de posesiune se prescriu însă și trebuie să se prescrie; nedreptatea prezentului devine dreptul viitorului. E cu atât mai mult de datoriat prezentului de a înfiera nedreptatea; nu-i e îngăduit s'o privească nepăsătoare, sau s'o prezinte cumva mai îndulcită și s'o găsească justificată chiar. Nu se poate da deci, așa cum au făcut-o unele ziare din Nordul Germaniei, toată vina nenorocirii lor Românilor, pentru că au fost prea încrezători și prea lăsători. Nu se poate spune că totul e bine orânduie acum, după ce victima și-a oprit plângerile care s'au pierdut neascultate. Sulimanul a fost șters, au fost înlăturate cele secundare, rămâne numai acest fapt de netăgăduit: învingătorul a așezat călcâiul său greu pe pieptul celui cu care împreună a învins, pe pieptul prietenului salvator. Iți trebuie vreme multă până îți reamintești când și unde s'a mai întâmplat așa ceva. Asemenea întâmplări imorale nu le putem schimba, dar să culegem dintr'ânsele morala cuvenită".

Și s'au schimbat totuși și se vor mai schimba. Cu noi este Domnul și căile noastre se luminează, Ardealule.

AL. PROCOPOVICI

IOSIF HODOȘ

1. Există momente în istoria popoarelor care sunt adevărate probe de foc pentru rezistența și conștiința lor etnică. Așa credem că este momentul prin care trecem acum. Așa a fost, pentru Românii din Transilvania — din trecutul cărora vom desprinde acum o mare figură — anul 1848. Probă de foc și de sânge în care s'a lămurit crezul unui neam, nu numai pentru decenii, ci pentru veacuri de-a-rândul. Căci ceea ce a spus Simeon Bărnuțiu, în celebrul lui discurs din catedrala dela Blaj, n'a fost literă de Evanghelie numai pentru generația lui și pentru generațiile Transilvaniei până la 1918, ci pentru toate generațiile românești; iar eroismul și sacrificiile cu care au fost apărate, în acel an memorabil, aceste adevărate table ale legii neamului românesc din Transilvania, formează un tezaur moral, a cărui valoare departe de a scade, crește mereu cu trecerea anilor.

Iosif Hodoș este fiul sufletesc al acestui mare moment istoric. El i-a dat ideile politice și culturale; în focul lui s'a călit curajul neînfricat cu care a apărat aceste idei o vieață întreagă; întreg stilul vieții lui de luptător cu spada și cu spiritul a luat formă la lumina acestui an.

2. S'a născut la 29 Octomvrie 1829 în Bandul de Câmpie (jud. Turda), fiind cel din urmă din cei 5 copii ai preotului Vasile Hodoș din această comună. Moșul lui a fost tot preot, precum preot a fost unul din unchi, iar cele trei mătuși au ajuns preotese. Una din ele este „moașa” lui Axente Sever, iar alta mama lui Alexandru Papiu-Illarian. Trei dintre frații lui Iosif: popa Ion din Band, popa Simeon din Giula și popa Novic din Iceland sunt de asemenea slujitori ai altarului. O întreagă dinastie de preoți! Iosif Hodoș se trage deci din tagma, care până la 1848, și în mare parte după acest an, a fost singura elită a Românilor din Transilvania. Din acest pomelnic genealogic se mai poate constata însă ceva: Cu generația dela 48 Hodoș n'a avut numai

legături de credință și suferință, ci și de sânge. Neînfricatul Axente și înflăcăratul Papiu-Ilarian i-au fost veri; iar mai târziu, uriașul Popa Balint din Roșia Abrudului, care a schimbat ca atâția alți preoți, în acel an, crucea cu sabia, devenind prefect de legiune, egal în rang cu Avram Iancu — i-a fost lui Hodoș socru.

Acestor legături de sânge se adaugă legătura spirituală cu Simeon Bărnuțiu, șeful spiritual al generației dela 1848. Hodoș a fost elevul lui la Blaj. Când Bărnuțiu este nevoit, din pricina procesului cu episcopul Lemenyi, să plece dela catedra, pe care o transformase în amvon al crezului de redeşeptare națională, Hodoș se solidarizează cu el, părăsind Blajul pentru a se înscrie la liceul din Cluj.

Anul 1848 îl găsește în acest oraș. De abia a apucat să-și ia (în mod strălucit) certificatul de absolvire și revoluția îl prinde în valurile ei. N'avea decât 19 ani, pentru aceea a fost socotit vrednic de a i se încredința o viceprefectură de legiune. A luptat și în urmă a pribegit în Moldova și Muntenia. A cunoscut deci, la vârsta marilor avânturi, temperatura de înaltă tensiune a tuturor provinciilor românești din acest binecuvântat an, roscolitor de energii și de îndrăznețe idealuri de libertate și unitate.

3. Răsplata curții imperiale din Viena pentru jertfa de sânge a Românilor din Transilvania a desamăgit cumplit pe conducătorii acestora. Avram Iancu, cel mai curat și mai viteaz dintre ei, s'a simțit atât de crunt lovit, încât a ieșit din rândul oamenilor și a pribegit până la sfârșitul vieții cu mintea rătăcită, biată și sfâșietor de tragică epavă a celui mai glorios moment al istoriei noastre. Această lovitură n'a putut sdrobi însă voința de a lupta a unei întregi generații, călită în sacrificii fără seamăn. Oricât de triste sunt deocamdată perspectivele — spuneau conducătorii ei — lupta trebuie continuată. Ar fi o crimă dacă am trăda capitalul moral și de sânge dela 48. Scopul rămâne același: Dreptul Românilor din Transilvania de a-și conserva și desvolta naționalitatea, egalitatea lor în fața legilor. Doar armele trebuie schimbate. Lăncile, puștile, celebrele tunuri de cireș, care au băgat groază în Unguri, trebuie înlocuite cu armele spiritului.

Lupta era însă, de astă dată, mult mai anevoioasă și mai îndelungată. Căci puteai să faci comandanți de oști pe cei câțiva juriști și absolvenți de școli secundare și de seminarii, dar era mult mai greu să-i transformi peste noapte în autori de memorande și în deputați, care să se miște cu siguranță în plasa legilor și paragrafelor, anume făcută parcă pentru ca Românii din Transilvania să nu se poată descurca niciodată din ea. La studiu deci, și mai ales la studiul dreptului.

Aceasta era deviza celor trași pe sfoară de Viena. Conducătorii de neam și prefecții de legiuni coboară pe băncile universităților și iau în mână tratatele de drept. Gândul tuturor este la o Academie de drepturi a Românilor din Transilvania. Pentru ea își testează și Avram Iancu modesta lui avere.

4. Astfel, în urma unui adevărat program național, ajunge și Iosif Hodoș să studieze dreptul, mai întâi la Viena, apoi la Padua, în Italia de Nord, pe atunci sub stăpânire austriacă.

A plecat pe acest drum însoțit de vărul său Papiu-Ilarian și de dascălul său Simeon Bărnăuțiu, — „Bătrânul” cum îl numesc verii în scrisorile lor. Tinerii se înscriu la Universitatea din Padua, iar Bărnăuțiu la cea din Pavia. Cu toate că în locuri diferite, contactul între ei este neîntrerupt în tot cursul studiilor. Tinerii ajută pe Bărnăuțiu cu bani, iar Bătrânul le dă sfaturi, le aduce mereu aminte de scopul mergerii lor acolo. Căci spre Italia n'au plecat numai în urma faptului că viața la Universitatea din Viena ar fi fost extrem de dificilă pentru niște revoluționari ținuți sub observație ca ei, ci și atrași de mirajul gloriei străbune: „Că n'am venit în Italia — spune Bărnăuțiu, într'o scrisoare din acest timp — ca să învățăm Corpus Juris și Il Codice austriaco, ci, afară de acestea, ca să vedem cu ochii noștri monumentele mărimii străbunilor noștri, ca să putem aduce și noi de aici câte un surcel la vetrele noastre din Dacia și să ținem focul naționalității noastre, ca să nu-l stingă boarea getică și sarmatică”.

Au trăit acolo doi ani (1852—1854) de studiu încordat și de viață aspră și plină de privațiuni. Bătrânul era mereu bolnav, mereu hărțuit de poliție, dar idealul de care era posedat îi dădea puteri să treacă peste toate încercările, să aibă timp nu numai pentru pregătirea examenelor, ci și pentru cercetări de dialectologie, pentru observații asupra agriculturii și a civilizației italiene — toate, toate cu gândul la cei de acasă, care acum ori nicideată trebuiau smulși din starea înapoiată în care se găseau. Gândul lui nu se îndrepta numai spre frații din Transilvania, ci și spre cei din Principate: „Dacă te vei întâlni cu d. Magheru — scrie el cuiva — spune-i salutare. Dorul nostru al tuturor îl va însoți pe undele Archipelagului. Și fiindcă nu putem ajuta altminte, vom ruga zeii nemuritori, cari priveghează asupra României, să creeze o inimă și o unire în toți Românii, pentru salvarea Patriei”.

Tinerii la rândul lor fac studii de istorie și filologie, leagă prietenii și poartă discuții cu savanții italieni, asupra originii și limbii Românilor.

Vieața le-a fost însă extrem de grea. Fără o bursă din Fundațiunea Ramonțană a Blajului și fără ajutorul generos al Popii Balint n'ar fi putut-o scoate la capăt. „Scurt la vorbă și greu la scris”, — cum îl caracterizează Axente — strașnicul prefect de legiune, care a făcut pe Unguri să spună „Dracul să se mai bată cu popii!” s'a retras, după revoluție, la parohia lui din Roșia și s'a așternut cu nădejde și pricepere pe gospodărie, „a pus mâinile pe răzne” cum spune același Axente, și, din prisosul muncii lui mai trimitea câte ceva și celor trei studenți din Italia. „Ne bucurăm că sânteți pe pământul străbunilor — le scrie el — și veți avea ocaziunea a face cunoscută celor de acolo o plasă a ginților aruncată pe valurile lumii, spuindu-le că noi aici inscripțiunile de pe mormintele străbunilor lor și ai noștri în toată ziua le citim”. Iar când cei trei studenți își iau doctoratul în drept, bucuria lui este nespusă. Națiunea românească — le spune el — este mai insetată după astfel de oameni „decât cerbul cel prigonit trei zile în pustie, departe de izvorul apei cei limpede”.

5. În vara anului 1854 „Giuseppe Hodosiu” se întoarce acasă, doctor în drept al universității din Padua. Scopul pentru care a studiat acolo a fost atins. Românii din Transilvania aveau acum încă un om de drept, un admirabil cunoscător de constituții și paragrafe și un iscusit mânuitor al unei impecabile argumentații juridice. Stilul juridic, clar, sprinten, energic, cu lungi dar sigure perioade de stil vorbit (Hodoș a fost un bun orator) dă o notă particulară cuvântărilor, studiilor și articolelor lui. Este o trăsătură pe care trebuie să o adăugăm celei de luptător, pentru a-i defini mai de aproape personalitatea. Din „patria străbunilor” el nu aduce însă numai atât, ci o frumoasă cultură generală, mai ales o bună cunoaștere a literaturii italiene, bunuri care luminau din când în când activitatea lui, arătându-ne că avem de a face cu un spirit de elită.

Bărnuțiu și Papiu-Ilarian se stabilesc la Iași, ca profesori la Universitate, unde luptă cu mai multă libertate pentru idealul care le-a încălzit tinereța. O invitație să plece în capitala Moldovei a primit și Hodoș. El a rămas însă acasă, pentru a duce lupta alături de ai lui, adesea în fruntea lor, luptă mai obscură, mai anevoioasă, nu mai puțin necesară însă și pregătitoare zilei celei mari, la care se gândeau cu toții. Știm cât de fanatică a fost credința naționalistă a lui Bărnuțiu; și mai știm cât de îndrăznețe erau planurile de unitate națională ale lui Papiu-Ilarian, sfetnicul intim al lui Vodă Cuza. Un naționalism luminat și drept, tot atât de fanatic, caracterizează și activitatea și întreaga personalitate a lui Hodoș. Și pentru el ca pentru toți transilvă-

nenii, limba este cel dintâi și cel mai sacru atribut al naționalității. Pentru păstrarea lui integrală — spune el — Românii luptă mai mult decât pentru viață. Iar membrilor societății Astra, care vin la Abrud în 1865 pentru a lua parte la o adunare generală, el le adresează aceste cuvinte: „Fără limbă nu este nici literatură, nici poezie, nici știință, nici viață, nici nimica... Căutați la florile pământului! Cât sunt de diverse și de frumoase colorile lor! Ce-ar fi când le-ați reduce — lucru ce nu se poate — la o singură culoare? Ei bine, domnilor, națiunile sunt florile nemuritoare ale lui Dumnezeu; limba e culoarea lor; fiecare își are frumuseța sa particulară care nu-i iertat să piară, pentru că așa vrea Dumnezeu... Noi încă avem floarea noastră și noi încă avem să o lăsăm posterității în deplina ei puritate și în perfecta ei originalitate”.

Acest patrimoniu național nu poate fi salvat și îmbogățit decât prin solidaritate și unire. Cel dintâiu principiu al doleanțelor politice a Românilor din Monarhie — spune el, într'un articol din 1861 — este formarea, între celelalte naționalități ale imperiului a unui „corp național, unul, liber și nedespărțit, independent”, supus numai Suveranului. Să nu uităm că Hodoș preciza că din acest corp trebuie să facă parte nu numai Românii din Transilvania, ci și cei din Banat, părțile arădane, Maramureș și chiar și Bucovina. El cerea un congres național al tuturor acestora. De aici din Transilvania, Hodoș nu putea să vorbească, în auzul tuturor, decât de atât. Cu siguranță însă că această unire, atât de necesară pentru conservarea naționalității, el o consideră o etapă pentru unirea cea mare. În întâlnirile lui dela București, cu vărul său Papiu-Ilarian, gândul lor va fi poposit adeseori la acest liman, de a cărui posibilă atingere și-au dat seama în 1848. Uneori acest gând străbate, pentru cei care au urechi de auzit, și în cuvântările de acasă, ca atunci când vorbește, la 1865, de pregătirea unei generații „care să ajungă la acel pământ al promisiunii, către care și noi mănăm și mănăm arca noastră...”

6. Rămas în Transilvania, Hodoș se stabilește deocamdată la Abrud. El reținea acolo vechile legături cu Simeon Balint — legături care ajung acum familiare, prin luarea în căsătorie a singurei fete a acestuia. Cred însă că la alegerea acestui loc a fost determinat și de dorința lui de a trăi în mijlocul acelor Români care, în 1848, și-au arătat cu mai multă hotărâre și vitejie voința lor de a fi liberi. Cea mai frumoasă parte a vieții, Hodoș și-a petrecut-o între ei, luptând din răspuțeri pentru a le apăra drepturile, pentru a-i smulge din mizeria în care erau ținuți de un sol sărac și de o mână de exploatare străini. După

ce își trece examenul de avocat, la insistențele amicilor săi, se mută dela Abrud la Baia de Criș, unde este ales vice-comite al Zarandului, județ (comitat, cum se spunea atunci), compus din plasele Baia de Criș, Brad, Hălmaș, Băița și Aciuva, adică o mare parte din ceea ce numim Țara Moșilor. Dela 1861 până la 1876, Hodoș conduce acest județ, ridică școale — gimnaziul din Brad, inaugurat la 1870, în mare parte lui se datorește — spitale, și alte instituții publice, exoperează tot felul de îmbunătățiri. Niciodată acest comitat n'a avut o vieată românească atât de intensă și de conștientă. A fost cântecul lui de lebedă. În 1876, Ungurii îl desființează. Acest „cuib al Hodoșeștilor“, cum numiau ei Zarandul, trebuia suprimat cu orice preț.

7. Când Hodoș a fost numit vicecomite al Zarandului, acest județ nu mai făcea parte din Transilvania. Această provincie era greu de înghițit dintr'odată în stomacul nesățios al Ungariei. Au încercat ei, Ungurii, să facă această înghițitură în 1848 și rezultatul a fost cea mai cumplită revoluție pe care a cunoscut-o Transilvania. S'au gândit deci că ar fi mai bine să o înghiță în rate. Au reușit deci, în 1861, prin tot felul de intrigi și presiuni la Curtea din Viena să deslipească părțile ei mărginașe și să le alăture Ungariei. Intre aceste părți era și Zarandul. Hodoș protestează tot timpul, cu o neadormită energie, împotriva acestei nedreptăți. Cel dintâi act pe care îl face, în calitate de vicecomite al Zarandului, este un memoriu la Impăratul în care cere realipirea județului la provincia din care a făcut parte din veac. Nu este ascultat. Era acolo, la Viena o anumită „cancelarie regală maghiară“, care se îngrija ca aceste memorii și memorande să fie interpretate greșit, sau pur și simplu, restituite, fără a fi citite. Atât în acest memoriu, cât și în cuvântările din parlamentul din Budapesta — unde a reprezentat Zarandul timp de 12 ani — Hodoș, apărând județul lui, apăra întreaga Transilvanie, — „patria mea, nefericita și frumoasa Transilvanie“, cum o numia el. În celebra lui cuvântare „pro Transilvania“, pronunțată în acest parlament la 26 Februarie 1866, el a pledat cu o rară energie și inteligență pentru integritatea și independența acestei provincii. Actul lui de curaj a avut un mare răsunet, nu numai la el acasă, ci și de cealaltă parte a Carpaților. Din Brașov, Sibiu, Blaj, Hunedoara, Turda, Făgăraș, Sălaj, București, Craiova curg adresele de recunoștință și felicitare. „Lupta ce o susțineți, în această cauză mare și sfântă, e o luptă de onoare și de vieată pentru întreaga națiune românească“ — spune adresa din București, care purta o sută de semnături.

Pentru aceeași dragă Transilvanie a scris Hodoș, în 1871 studiul *Românii și constituțiunile Transilvaniei*, în care cu mare putere de pătrundere și cu o caldă dragoste de neam analizează toate legile și actele din care rezultă independența și integritatea acestei provincii, precum și drepturile Românilor între hotarele ei. Stilul cărții este sprinten, energic, lucid. Mai ales atunci când vorbește de Unguri, apare omul dela 48, care lovește fără teamă cu ironie și uneori cu sacră indignare, drept la țintă.

Ar trebui să cităm numeroase pasagii din această lucrare a lui Hodoș.¹⁾ Unele din ele sunt de o permanentă și dureroasă actualitate. Spațiul pe care îl avem la dispoziție nu ne îngăduie acest lucru. Desprindem doar primele și ultimele ei cuvinte :

„A cere cu buna, a pretinde în numele dreptului, a vindica cu legea e dreptul și forța Românului.

„A lupta pentru limbă mai mult decât pentru viață, a nu concede din pământul său nici cât e negru sub unghie; e virtutea și datoria Românului“.

Iar la sfârșitul cărții :

„Să credem în drepturile noastre; să luptăm în ele și pentru ele!“

Hodoș a crezut și a luptat fără încetare, cu toate desamăgirile de care au avut parte Românii din Transilvania. Era în sufletul acestui om una din acele credințe, despre care Evanghelia spune că răstoarnă munții. Nu voiau Ungurii să respecte drepturile Românilor? Cu atât mai rău pentru ei — le dădea Hodoș să înțeleagă, povestind în plină cameră maghiară anecdota cu un țăran din Siria, care fiind tras pe sfoară de avocat într'un proces cu un oarecare Bohuș, nu despe-rează, ci răspunde: „Cu atât mai rău pentru Bohuș!“ Iar altădată Hodoș o spune și mai răspicat: „Lăpădați deci, frați Unguri, masca ipocritului și depărtați dela voi pe diavolul înșelăciunii, Cum? Au din piatră și din fier să răsară dreptate și rațiune, numai din mintea și inima voastră nu? O, dacă nu — atunci dat e acestui popor să piară întru fărădelegile lui!“

Nu vrea curtea imperială din Viena să satisfacă cererile românești? Nu trebuie să șovăim, ci să continuăm lupta pe toate căile posibile. „Aici suntem, aici stăm — spune Hodoș într'o cuvântare adresată unei delegații de Români, care se întorcea la Sibiu, de pe drumul de atâtea bătut în zadar, al Vienei“. Aici suntem, aici stăm... Vom

¹⁾ De remarcat în deosebi paginile 75 și urm. în care descrie, deosebit de viu, felul în care Ungurii au hotărât la 48, în sala redutei dela Cluj, unirea Transilvaniei cu Ungaria.

merge pe calea civilizațiunii; vom cultiva limba noastră; vom propaga cultul religios; vom ține sus și tare la patria și pământul nostru? ne vom pune pe lucru pentru ca elementul românesc să prindă rădăcină în toate ramurile de viață publică, socială, arte, industrie, comerț; să prindă rădăcină pe care să nu o poată sguđui nici vijeliile timpului și nici eternitatea veacurilor. Astfel vom da împăratului cele ce sunt ale împăratului, lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu, iar nouă cele ce sunt ale noastre".

8. Am spus mai înainte că Hodoș s'a întors din Italia nu numai om de drept, ci și om de o aleasă cultură. Și, cu siguranță, că dacă lupta pentru nevoile neamului său nu-l prindea atât de strâns în cleștele ei, ar fi dat mai mult preocupărilor de ordin spiritual. Modest cum era, nu făcea paradă de cunoștințele sale. Cei care îl cunoșteau însă de aproape, le prețuiau soliditatea și întinderea. De aceea, când în 1867 este întemeiată Societatea academică, din care se dezvoltă mai târziu Academia Română, Hodoș a fost socotit vrednic de a fi ales printre membri ei. El face mult timp pe secretarul de ședință al sesiunilor generale; colaborează la întâiul dicționar al Academiei; traduce întâiele două volume din Operele complete ale lui Dimitrie Cantemir, editate de aceasta. În sesiunea din 1869 a rostit comunicarea lui despre „Literatură și bele-arte”, remarcabilă prin luciditatea și nobleța ei. „... Popoarele și națiunile — spune acest naționalist înflăcărat în incinta celei mai înalte instituții a țării — ... toate sunt create de Dumnezeu, nu pentru a se topi unele în altele, ci pentru a se conserva pure și independente, ca tot atâtea părți constitutive ale omenimii”. Iar mai departe: „Lăsați-ne să gustăm toate aceste bunuri prețioase ale cerului (adecă literatura, științele și artele); dar învățând din experiență să avem grijă ca strălucirea să nu ne orbească, precum iarăși să ne nizuim a depărta dela noi acele fantasme extravagante ale spiritului care nu arareori îmbată și mintea și rațiunea; aceasta vom putea-o face dacă vom ține la religiuine, la moral, la bunele moravuri, sub al căror sacru stindard putem fi asigurați de tempestățile trecute”.

Unul din idealurile Românilor ardeleni a fost crearea unui teatru al lor, de pe scena căruia limba și acele „bune moravuri” să fie cultivate în spiritul artei. Pentru a atinge acest scop a luat ființă, în 1870, Societatea pentru fond de teatru român, care era după Astra cea mai importantă asociație culturală a Românilor din Transilvania până la Unire. Hodoș face parte dintre inițiatorii și fondatorii acestei instituții. El a avut cinstea de a fi întâiul ei președinte. Mai mult: Când dis-

cuțiile care au pregătit-o erau în toi, Hodoș ține o energică cuvântare în parlamentul din Budapesta, cerând o subvenție de 200.000 floreni pentru înființarea unui teatru național român. Firește că nu i s'a dat ascultare. „Cu atât mai rău pentru Bohuș!” — se va fi gândit Hodoș.

Cu Astra legăturile lui au fost de asemenea foarte strânse. La adunările ei generale ține strălucite cuvântări sau disertații. Astfel, la cea din Abrud, din 1865, a vorbit despre „Istoria dreptului roman”, iar la cea care a avut loc în anul următor la Alba-Iulia despre „Istoria literaturii italiene”. E pentru întâia oară când se vorbește la noi cu atâta competență și căldură despre această mare literatură. Printre cei care ascultau din sală disertația lui Hodoș era și genialul tânăr pribeag Mihai Eminescu.

Când în 1876 se desființează județul Zarand, Hodoș se mută la Sibiu, unde ocupă postul de asesor în senatul școlar al Consistorului arhiepiscopesc și pe cel de secretar al doilea al Astrei, alături de Gheorghe Bariț care era întâiul. Sfârșitul l-a găsit în acest oraș la 10 Decembrie 1880. Inmormântarea lui, făcută pe cheltuiala Astrei, a luat proporțiile unor funerarii naționale.

9. Lângă mormântul lui, închis destul de timpuriu — avea 51 de ani — plângeau opt orfani, șase băieți și două fete. Băieții se numeau Enea, Sabin, Alexandru, Brutus, Ulpu, Nerva, iar fetele Ana-Letiția și Roma-Victoria — tot nume de împărați și matroane romane!

Întâiul din acești copii, Enea, a fost unul din cei mai străluciți profesori ai Ardealului de dinainte de Unire. Harnic și priceput folclorist, scriitor și ziarist de ironie subțire, răspânditor — printre cei dintâi! — prin bune traduceri din original al lui Turgheniev în românește, Enea Hodoș este de multă vreme membru corespondent al Academiei Române. Astăzi el trăiește la Sibiu ca redactor al *Telegrafului Român*. Poartă 83 de ani pe umerii lui gârbovi; dar capul lui este plin încă de lumină, inima caldă, iar mâna se mișcă sprintenă pe hârtia albă.

Al treilea din acești feciori, Alexandru, este cunoscutul scriitor Ion Gorun, mort în 1928, traducătorul lui *Faust* în românește, cunosătorul lucid și sigur al bunului stil românesc.

Ultimul din copiii lui Hodoș, Nerva, mort în 1913, și-a îngropat vieața la temeliiile Academiei Române, contribuind cu „aspra lui energie tăcută” (cuvintele sunt ale lui Nicolae Iorga), cu rigurosul lui spirit științific la câteva din lucrările monumentale ale culturii noastre. El este unul din întemeietorii bibliografiei românești.

Astfel, Iosif Hodoș a contribuit la ridicarea, prin luptă și spirit, a neamului său nu numai cu truda curată și eroică a vieții sale, ci și a vieții urmașilor săi. Este cel mai nobil mod de a te integra în veșnicia neamului.

ION BREAZU

BIBLIOGRAFIE: Lucrări de ale lui Iosif Hodoș, *Dorințele Românilor din Munții Apuseni ai Transilvaniei*, în *Revista Carpaților II* (1861), p. 85 și urm. (semn. Castor Gemenul). — *Discurs despre istoria dreptului roman, și Cuvânt de bineventare membrilor adunării generale a Asociațiunii*, în *Protocolul adunării generale a V-a a Asociațiunii transilvane...* Sibiu 1865, p. 116 și urm. — *Discurs despre istoria literaturii italiene*, în *Familia*, 1866, p. 340 și urm. — *Literatură și belle-arte*, în *Arhiva pentru filologie și istorie*, 1868, p. 375 și urm. — *Adresa comitatului Zarand în Foaia p. Minte*, 1861, Nr. 42 și 43. — *Românii și constituțiunile Transilvaniei*, Pesta 1871. — Lucrări despre I. Hodoș: (I. Vulcan), *Iosif Hodoș*, în *Familia*, 1866, p. 109 și urm. (repr. și în *Pantheonul român*, de același). — *Iosif Hodoș*, necr. nesemnat în *Familia*, 1880, p. 94 și urm. — Gh. Barițiu, *Momente din viața lui Dr. Iosif Hodoș*, în *Observatorul* 1881, Nr. 70-73. — Al. Marcu, *Simeon Bărnăușiu, Al. Papiu-Ilarian și Iosif Hodoș la studii în Italia*, în *Academia Rom., Mem. Secf. Lit. III*, tom. VII, p. 175 și urm. — Enea Hodoș, *O viață de luptă, suferință și nădejde*, Sibiu f. a. și *Scrisori*, Sibiu f. a. (la sfârșitul acesteia se reproduc și fragmente din discursurile lui Hodoș în parlamentul maghiar). — Gh. Bogdan-Duică, *După 50 de ani. Iosif Hodoș*, în *Țara Noastră*, 1930, p. 1094 și urm. — N. Iorga, *Nerva Hodoș*, în *Oameni care au fost*, II, p. 67 și urm.

— Citatele din Hodoș și contemporanii lui, care sufereau cu toții de latinism, au fost ușor modernizate.

O SENAŢIONALĂ DESCOPERIRE ARHEOLOGICĂ ÎN TRANSILVANIA ¹⁾

Nu este, cred, intelectual român care să nu cunoască atât importanţa cât şi îndelungatele străduinţe depuse de învăţaţii români şi streini, pentru dovedirea continuităţii elementului daco-roman în Dacia de după Aurelian. Ceea ce părea atât de firesc pentru istoricii, cronicarii şi geografil medievall şi pentru umanştii, încât devenise un fapt incontestabil că Românii (Valachii) din Nordul Dunării şi cel din Ardeal reprezintă autentic pe foştii coloniştii romani contopii într'un singur popor cu populaţia băştinaşă dacică, începu să fie pus la îndoială tot mai categoric de către istoriografia maghiară sau de cea influenţată de aceasta, încă de prin sec. XVII. Discuţia pornită, mai ales de pe la sfârşitul secolului XVIII, între partizanii continuităţii şi cel ce o tăgăduiau cu infocare, a avut, în ultimii 150 de ani, mai multe reprize înversunate. În anii de după războiul mondial, dezbaterea problemei a luat din nou proporţii întinse, uneori pătimăşe, în special din partea adversarilor continuităţii, aceştia aproape fără excepţie istorici, linguişti şi, mai nou, arheologi unguri. Argumentele de ordin istoric, lingvistic şi arheologic, aduse de învăţaţii români şi streini (în special germani), pentru a combate încăpăţinarea negativă a adversarilor care se opuneau, principial şi din motive nu întotdeauna ştiinţifice, unui adevăr atât de elementar, au dat naştere la o recentă şi bogată bibliografie. E adevărat că în discuţia dintre specialiştii s'au amestecat şi oameni care nu aveau nici competenţa, nici cunoştinţele necesare, fie că negau, fie că apărau continuitatea. Argumentele acestora, fireşte, nu numai că nu au contribuit cu nimic la soluţionarea definitivă a problemei, ci, dimpotrivă, atunci când susţineau cu orice preţ şi cu dovezi şubrede această continuitate, slăbiau poziţia tezel româneşti, permiţând adversarilor să triumfeze uşor şi cu multă paradă asupra argumentelor invocate de ei. Acesta a fost motivul pentru care subsemnatul am văzut întotdeauna cu ochi răi înoportuna înmăştiune a diletanţilor în discuţia continuităţii, stărulind mereu în a pretinde ca problema să fie lăsată numai pe seama celor chemaţi şi ca ea să fie discutată calm şi cu obiectivitatea ştiinţifică

¹⁾ În legătură cu recenta publicaţie a d-lui K. Horedt, *Eine lateinische Inschrift des 4. Jahrhunderts aus Siebenbürgen*. Extras din „Anuarul Institutului de Studii Clasice” al Universităţii Regele Ferdinand I, Cluj-Sibiu, vol. IV. Sibiu 1941.

cuvântă. Nu mă îndolam niciodată că numai în felul acesta și bazați pe solide argumente se va putea înfrânge și cerbicia adversarilor și — de ce n'am spune-o? — rezerva discretă a acelor învățați streini care nu se pronunțaseră încă. Eram, pe de altă parte, convins că la ponderoasele argumente scoase din domeniul lingvistic, hotărâtoare în deosebi în urma publicării primelor volume ale Atlasului Lingvistic Român, trebuie să se adauge și acelea trase din domeniul arheologiei. Ele au și fost aruncate în cumpănă, în parte chiar de cel ce semnează aceste rânduri, căutând a dovedi condiția primordială a întregii probleme, adică rămânerea în Dacia și anume în *Transilvania*,¹⁾ a unui număr însemnat de locuitori romani sau romanizați, după retragerea autorităților și a armatelor romane, ca și puțința dăinuirii și a dezvoltării acestei populațiuni sub stăpânirile barbare în așa măsură, încât să poată da naștere poporul român de astăzi.

Deși argumentele de ordin arheologic, trase din observarea atentă și din interpretarea obiectivă a materialului scos din pământ (din morminte, tezaure îngropate sau din diferite alte așezări omenești), duceau în mod imperativ la admiterea persistenței populațiunii daco-romane în Ardeal, nu ne făceam de loc iluzia că ele vor convinge imediat și pe colegii maghiari. Nu doar că dânsii ar mai fi perseverat să nege existența unor „resturi neglijabile” de populație romană în Dacia postaureliană (așa ceva nu mai puteau tăgădui față de probele aduse), ci continuau să susțină că aceste rămășițe au dispărut în secolele următoare și că tot ceea ce noi atribuim poporului daco-roman în sec. IV și urm. este fie foarte puțin, fie de origine barbară. Evident, toate aceste obiective ale arheologilor unguri pierdeau din valoare pe măsura în care descoperirile se înmulțeau iar cercul cunoștințelor noastre se lărgea, reușind a descoperi precis din mulțimea obiectelor arheologice ce este autentic strefin (german, avar, etc.) și ce intră în patrimoniul necontestat al băștinășilor. Acelaș lucru s'a întâmplat și cu unele semne de creștinism din sec. IV pe care le relevasem pe niște monumente de piatră din Cluj și aiurea, dar pe care, natural, arheologia maghiară s'a grăbit să le conteste a priori ca ceva imposibil de imaginat. Fiind vorba însă, până acum, numai de material arheologic „mut”, adică lipsit de caracterul epigrafic ce nu suferă controverse, părerile contrare, oricât de fără temeluri solide, nu puteau să ne surprindă. Era oarecum în firea lucrurilor mai cu seamă că în ridicarea felurilor obiective și contestări intra o așa de mare doză de patimă patriotică. Eram sigur că totul se va clarifica și verifica pe deplin prin cercetări tot mai asidue și prin descoperirile ulterioare. Ceea ce, mai curând decât mă așteptam chiar eu, s'a și întâmplat. Și s'a întâmplat în chipul cel mai desăvârșit cu puțință, dovedindu-se nu numai o populație organizată care vorbește latinește în Dacia Superioară de după părăsire, dar care era și creștină! După o serie de fapte și fenomene arheologice anepigrafice, desvăluite până acum, iată că din dulapurile bogatului Muzeu Brukenthal din Sibiu priceperea și hărnicia unui tânăr arheolog, fost elev

¹⁾ Că în Sudul Daciei și anume în Sudul Olteniei și al Munteniei a mai dăinuit vieța romană oficială, până prin sec. VI, e lucru cunoscut și recunoscut de toți. Cheia problemei era însă Ardealul.

al Universității românești din Cluj și actualmente colaborator științific la Institutul de Studii Clasice al aceleiași Universități, a d-lui Kurt Horedt, scoate la iveală mult așteptata inscripție latină din epoca de după abandonare, întovărășită de obișnuitul monogram al lui Christos înscris într'un cerc (vezi planșa dela începutul volumului). Nu vom insista aici asupra amănunțelor acestei fericite descoperiri și nici asupra judecărilor verificării prin care elevul nostru K. Horedt stabilește exact și mai presus de orice îndoielă localitatea unde a fost găsită inscripția, acum 165 de ani, arătând și motivele plausible pentru care ea a rămas, totuși, nerelevantă și nevalorificată de cercetătorii de până acum. Localitatea în care a fost găsită inscripția este comuna *Biertan* din județul *Târnava Mare*, la Sud de *Dumbrăveni*. Textul inscripției, scris cu litere „ajurate” pe o tăbliță de bronz, e simplu: **Ego Zenovius votum posui**, adică „Eu Zenovie pusei (această) danie”. Dania e, în cazul de față, cercul de bronz cu monogramul lui Christos (X grecesc = Ch + P grecesc = r), în forma în care acest monogram e întrebunțat de pe vremea lui Constantin cel Mare.¹⁾ Cu dreptate relevă însuși autorul publicației că forma literelor și, în deosebi, monogramul lui Christos ne trimite la sec. IV și în niciun caz la un secol anterior. Dar și stilizarea textului (*Ego Zenovius...*) ca și întrebunțarea tăbliței de bronz cu cele două urechi triunghulare și cu inscripția în litere ajurate ne confirmă aceeași dată târzie, după sec. III, deci posterioară retragerii legiunilor din Dacia. O dată mai precisă nu se poate stabili. E foarte puțin probabil ca ea să fie ulterioară secolului IV.

Firește că în legătură cu această inscripție latină se pune, în primul rând, întrebarea, cine e acest *Zenovius* și pentru ce așează el la *Biertan* o pisanie creștină cu semnul Mântuitorului. Că e un creștin, nu încapе nicio îndoielă! Va fi fost, însă, un localnic, credincios al Evangheliilor, sau un misionar ce propovăduia cuvântul mântuirii pe aceste platuri? Răspunsul nu e ușor de dat. Pentru calitatea de localnic ar pleda lucrarea mai simplă, cu caracter local, a inscripției (monogramul putând fi achiziționat dintr'un atelier din împărăția romană), iar pentru calitatea de misionar ar vorbi numele *Zenovius* care e destul de rar și ne trimite înspre Orientul creștin, deși nimic nu ne împiedică a presupune că și un localnic, primind botezul, și-a putut lua acest nume după vreun martir sau misionar necunoscut.

Motivul pentru care se așează la *Biertan* această danie nu poate fi altul decât acela că aici se afla o comunitate creștină în jurul unui sanctuar sau loc de cult creștin. Cine erau acești creștini, e o întrebare pe care trebuie s'o discutăm mai amănunțit. În primul rând, limba latină întrebunțată în inscripția votivă ne dă o indicație în sine suficientă: credincioșii erau de limbă latinească, deci *Romani* sau *romanizați*. Dar aceștia nu puteau fi, în inima Transilvaniei, decât populația daco-romană rămasă pe loc, cu tot ordinul de retragere al lui Aurelian. Astfel vede explicarea inscripției latinești și d-l K. Horedt (o. c. p. 8). Faptul că monogramul lui Christos e grecesc nu înseamnă nimic deoarece el e un simbol devenit general pentru toți creștinii, indiferent de ce limbă

¹⁾ Toarele ce se văd la ambele obiecte servesc pentru a putea atârna obiectele.

vorbeau (cum e de pildă, pe troițele noastre A și Q sau NI-KA, tot de origine greacă). Constatarea noastră se întărește prin faptul că localitatea Blertan e cunoscută ca așezare romană modestă și din sec. II și III. E adevărat că în secolul al patrulea, adică pe timpul când datăm inscripția creștină, Dacia e stăpânită de poporul german al Visigoților. Din Blertan însă nu avem până acum nicio dovadă arheologică gotică, ceea ce, evident, nu e un argument decisiv că nu ar fi putut exista și Goți în jurul lui. Despre acești Visigoți știm că primiseră, în parte, creștinismul, în forma lui ariană și că au avut chiar un episcop, pe Uifila, care predica în grecește, latinește și în limba gotică. Dar toate știrile ce le avem despre el și despre creștinismul lor se referă la Goții din Gotia, adică din șesul Munteniei și Sudul Moldovei. Chiar și acel creștinism al lor, propovăduit de Uifila și alți misionari, e pus, cu bună dreptate, tot în legătură cu populația daco-romană creștină dela Nordul Dunării de jos, căci cui era să predice Uifila în latinește dacă nu acestora? E sigur că la înrădăcinarea și răspândirea printre Goți a creștinismului a jucat un rol hotărâtor mulțimea creștinilor daco-romani supuși vremelnic de el. De altfel, creștinismul Goților nu prea era pe placul conducătorilor lor care, foarte curând, pornesc o groaznică prigoană împotriva lui, alungând pe Uifila și pe ceilalți misionari dincolo de Dunăre. Admițând însă, dintr'un exces de prudență, că la Blertan era o comunitate creștină gotică, ne întrebăm de ce Zenovius își scrie pisanța în latinește și de ce nu o scrie în grecește dacă e misionar din Orient, sau în limba gotică (dacă era localnic got)? Răspunsul e simplu: fiindcă sau era el însuși un daco-roman sau se adresa într'o limbă cunoscută și vorbită de credincioșii săi. Acești credincioși, chiar dacă erau Goți sau numai Goți, nu puteau cunoaște însă această limbă decât numai dela supușii lor din regiunea Blertanului, ceea ce tot la singura concluzie istorică ne duce: la admiterea existenței unei populații daco-romane de limbă latină și de credință creștină în Dacia Superioară de după Aurelian.

Că această populație romanizată a viețuit la un loc cu Goții și, mai târziu, cu Gepizii care s'au perindat la stăpânirea politică a Daciei, e un bun câștigat pentru istoria începutului Evului mediu al acestor ținuturi. Conviețuirea lor se vede și din alte descoperiri arheologice. Nici nu se putea altfel! Din această conviețuire, micile resturi ale națiunii gotice și gepide, care au rămas aici și după prăbușirea puterii lor politice, au sfârșit prin a se contopi total cu Daco-romanii dela care au luat și limba și credința cea nouă. Descoperirea dela Blertan ar putea fi, după cum se vede chiar și în ipoteza cea mai rezervată, cazul tipic al acestui proces de prefacere. Prin creștinismul împăciuitor și blând, predicat în limba latină și cucerind și pe „varvari“, s'a întâmplat nu numai păstrarea romanității din Carpați, ci și întărirea și desăvârșirea acestei romanități.

Iată de ce am crezut de folos să mă opresc mai pe larg asupra importantei descoperiri cu care d-l Horedt a îmbogățit atât de norocos cunoștințele noastre despre o epocă dintre cele mai puțin cunoscute din istoria pământului românesc.

„ZWISCHEN GRENZEN UND ZEITEN“

În anul 1936 a apărut în marea editură Albert Langen din München un roman cu acest titlu semnificativ, datorită unuia dintre cei mai buni scriitori ai concetățenilor noștri sași, d-l Heinrich Zillich. Autor a numeroase volume de romane, nuvele și eseuri, d-l Zillich după ce a luat parte, la el acasă, la mișcarea de înnoire literară și spirituală a Sașilor, s'a stabilit în Germania, unde și-a câștigat un loc de seamă în lumea literelor. Scrierile d-sale, în mare parte cu subiecte din Transilvania, se bucură de bune aprecieri din partea cititorilor din marele Reich și sunt foarte răspândite. Prin ele pătrunde în lumea și în spațiul german nu numai oamenii și locurile din Transilvania, ci și felul în care privește tânăra generație germană dela noi problemele acestei provincii și în general problema românească.

Iată de ce ar fi bine ca aceste lucrări să fie mai bine cunoscute în cercurile intelectuale românești. Iată de ce ne permitem și noi să insistăm mai pe larg asupra unuia din romanele d-lui Zillich — poate cel mai semnificativ dintre toate. *Zwischen Grenzen und Zeiten* a apărut în 1936. Cu toate acestea însă a trecut aproape neobservat de publicațiile noastre. Din acest motiv și din altele multe, de care cititorii noștri își vor da seamă din această cronică, credem că nu e prea târziu nici acum să se vorbească despre o carte, care de altfel stăruie în vitrine.

O valoare incontestabilă reprezintă acest roman al lui Heinrich Zillich și din punct de vedere estetic-literar. Fluviul povestirii te leagă ușor, limba, colorată pe alocuri cu expresii tari, te înviorază, descrierile, deși ample, schițează esențialul; uneori străbate și câte-o rază de umor. Scenele de dragoste sunt formulate cu o discreție și finețe încântătoare. În aceasta privință romanul lui Zillich ar putea să servească de model multor romancieri de după războiu, în ale căror romane se răsfăță desfrâul și desmățul sexual. Proporția justă ce a știut s'o păstreze autorul în această scriere ce e în același timp — după cum ne-o mărturisește însuși, în epilog — și *simbol și reproducere după natură* (*Sinnbild und Abbild*), ne îndreptățește s'o considerăm drept una din operele literare cele mai isbutite din câte s'au scris în ultimii ani de către Sașii din Transilvania.

În acest moment credem însă că interesează mai mult idelle politice de care abundă cartea. Le vom rezuma cu cea mai mare obiectivitate, citând uneori pe larg din ele. Vom lăsa deci romanul însuși să vorbească.

O generație matură, compusă din Sașii Rheindt și Tartler, Maghlarul Béldi, Șvabul maghlarizat Tivrétl, Evreul Herzblut, — toți funcționari mai mari sau mai mici la o fabrică de zahăr de lângă Brașov — sunt șefi de familie — (pe cel necăsătorit și pe cel fără de copii nu-l mai amintim) — care se străduiesc să deie o educație cât mai aleasă odraslelor lor. Acești copii cresc, cum s'ar zice, în fața noastră. Dela leagăn până la ieșirea din cataclismul mondial (1914—1918), ne arată autorul o bună parte din gândurile și sentimentele, aspirațiile și visurile, durerile și decepțiile acestor ființe umane în devenire. În culorile foarte simpatice sunt zugrăviți Lutz Rheindt și Géza de Béldi.

Un guraliv caraghios a fost de copil mic și a rămas și ca adolescent, Otto Tartler, tipul demagogului politic imblățitor de pae goale. Din fiul renegatului Árpád Típréti — care ar fi trebuit să se numească cu numele său veritabil șvăbesc: Tipper — ce putea să lasă decât un becnic și un escroc, un om fără de niciun scrupul?! În era română se va numi mai întâi Tiberiu Típrescu și se va ocupa cu afaceri oculte și murdare în capitala Româneli-Mari, iar mai apoi, când primejdia campaniei dela Tisa îl îngrozește se va transforma iarăși în Típréti, fiindcă Ungurii din provinciile ocupate de Români au fost atunci scutiți de mobilizare. Din Evreul Hirsch Herzblut, un slăbănog trupește, s'a format cel mai guraliv și cel mai aprig maghiaron, laș și incult, dar înstănat și insolent, încât a ajuns să-l scoată din răbdări cu sforăliile sale de freudentism maghiar chiar și pe Maghiarul de bastină pe nobilul Géza de Béldi. Acestor cinci tovarăși autorul le mai adaugă unul, pe fiul țaranului român Gheorghe, discretul și simpaticul Nicolae Vlahița.

După ce își petrec copilăria pe meleagurile pitorești din acest colț din Țara Bârsel, după ce urmează cursul primar la școala dela fabrică, condusă de Germanul de odinioară dela Rin, Bingerbrück, (care însă e răduia din răspuțeri, la această școală maghiară, să împiedece pe copiii germani, români și cehi de a învăța măcar o totă din limba lor maternă, inițind doar pe Sași, pe furis, în orele de după masă, în talnele limbii germane), prietenii vor pleca, rând pe rând, la oraș, la școlile cele mari. Lutz, dimpreună cu un alt tovarăș, — fiu al unui țaran sas înstărit, întors de curând de pe șesul Bărăganului și stabilit acum și el pe ogorul părintesc din jurul fabricei — vor urma la liceul săsesc, Nicolae la cel românesc, Otto, cu toată opoziția sa inverșunată, dar neputincioasă în fața voinței de oțel a tatălui său, va fi nevoit să învețe mai întâi limba oficială a țării, la un liceu maghiar. Cât despre fiul renegatului Típréti și fiul jidanului Herzblut — care se va numi acum Szarvas în loc de Hirsch — ce să mai vorbim?! E de sine înțeles că pentru ei dol nu putea să existe altă soluție, decât înscrierea la școala maghiară de stat.

Și astfel cresc și se dezvoltă, atât trupește, cât și sufletește, tinerii din jurul fabricei de zahăr din apropierea Brașovului. Cu o rară dibăcie ne descrie autorul romanului scene din vleața școlară, bucurii și suferințe, izbânzii și înfrângeri ale tinerilor noștri, cărora li se deschid în curând ochii și asupra chestiunilor de ordin politic. Atrăși în direcții diametral opuse, fiecare încălzindu-și sufletul la idealul național al propriului său popor, tinerii Lutz Rheindt, Nicolae Vlahița și Géza de Béldi — căci ceilalți nu prezintă importanță în această ordine de idei — se pomenesc, într'o bună zi, că sunt mai mult sau mai puțin înstrăinați unul față de altul, că fiecare nutrește alte aspirații. Și totuși, în fond, rămân și mai departe buni prieteni, neputându-se deslipi unul de altul, tolerându-și reciproc, deși cu strângere de inimă și numai în mod tacit, convingerile, înțelegându-se unul pe altul cu toate că nici unul nu aproba politica celuilalt. E înduioșătoare această luptă prietenească, e semnificativă această prietenie întretăiată de svăcniri de luptă. La discuțiile politice iau parte și cei mari, într'o măsură și mai intensă, iar tinerii își fac ucenicia, sorbindu-le cuvintele. Inafară de tatăl tânărului

Rheindt — care-l un om integru și priceput, dar de obicei discret și rezervat — mai apare în roman un personajlu, care e un spirit de o luciditate politică extraordinară: profesorul Maler dela liceul german din Brașov. Câțiva colegi de ai lui Lutz, de proveniență orășenească, (Gaan de Salzburg și Deinhardt Stotz) se atasează și ei la cercul celor dela fabrică, petrecându-și vacanțele împreună pe malul râului, prin grădina sau pe câmp, jucându-se, discutând sau tachinându-se, legând o strânsă, sinceră și durabilă prietenie.

Războiul mondial îl trăiră din plin acești tineri, mânași în tranșee de propriile lor dorinți, arzând de nerăbdare să participe la marele eveniment. Unii — adesea dintre cei mai buni, cum a fost cazul lui Gaan — își jertesc viața pentru patrie. Cei care scapă cu viața nu ajung — înafară de Nicolae Vlahița — la mult doritul echilbru sufletec, căci aspirațiile și nădejdlle lor, pentru care și-au primejdult viața, rămân neimplinite. Tânărul Bédit vede cu ochii săi proprii desmembrarea patriei maghiare; tânărul Rheindt, dimpreună cu ceilalți tovarășii sași, se văd iarăși în fața nedeslegatelor și fatalelor probleme, care privla soarta tuturor Germanilor.

Din complexul discuțiilor și gândirilor, care converg toate spre una și aceeași țință, vom încerca să reținem măcar câteva idei din cele mai semnificative:

„Eu nu știu ce a creat cultura budapestană aici în Țara Bârsel. Orașul stă prin noi de șapte sute de ani. Numai cu vreo trei decenți în urmă noi am fost cărmulitorii ei independenți. Străzi, sate, biserici, dreptul — toate le-am creat noi. Românii au înjghebat cartierele românești, atât în sate cât și în partea de sus a Brașovului, sudoare și strădanle pe ogoare, alături de sudoarea noastră”. (Din gândirile lui Rheindt, senlor, pag. 46).

Și Românii erau mulți, mult mai mulți decât Sași și Unguri. Nici nu-și dădea seama copilul Lutz Rheindt ce mare era numărul lor. Ce grozavă îl fu decepția când constată, cu ulmire, că până și Sfântul Nicolae care-l aduse un măgăruș de Sfintele Sărbători, era un... Român.

... „Nu mai exista nicio splendoare a puterii pentru Sași și nu mai există nici conștiința poporului săsesc (= Volksgrafen). Peste întreaga Ungarie și Transilvania nu mai era nimic decât uniformitatea celor 70 de comitate (= județe), în fruntea cărora stătea veșnic câte un nobil maghiar, ca prefect. Stăpânitorii erau onorabili, însă le venea foarte greu să suporte că mai trăiau și alți oameni pe lume înafară de Unguri. Prin aceasta puterea lor se transformă în nedreptate”. (Pag. 83).

„Dirigintele clasei le cântase băleșilor imnul patriei... Era un cântec frumos și solitar. Nu-l cântau decât Germanii. Maghiarii cântau imnul statului. Românii? Ei da, aceștia tunau cu răscolitorul lor „Deșteaptă-te Române!” ... Nici Românii, nici Ungurii nu cântau despre concordia tuturor în Transilvania. Astfel cântau din străbuni, numai Germanii, ori unde ar fi locuit, atâta timp cât aveau privirea largă, cu perspective europene” (= europagültig). (Pag. 136—137).

... „Ecoul tenebroaselor pregătiri din Balcani pătrunse până pe băncile școlii. De sigur, ca din mare depărtare. Viena, până unde tre-

bula să călătorești o zi și o noapte, zăcea mai aproape decât Bucureștii, unde puteai să ajungi în 4 ore cu acceleratul. De mil de ani zăcea Viena și chiar Rinul mai aproape decât șesul de dincolo de munți. ... „La priviți, zise profesorul de istorie Meler, ... mase de Români dincoace și dincolo de granițe, mase de Sârbi și sus, la granițele din Nord și Nordest: Ruteni, dincoace și dincolo și Poloni. În Sud: Italiani; la mijloc Unguri și Croați; în Boemia: Cehi, mai la Est: Slovaci. Dar și Germani dincoace și dincolo de granițe, răspândiți pretutindeni în spațiul urlaș. Elevilor le sfârâiau capetele. E o astfel de risipire cu rost? Contează oare numărul sau prestațiunea?... Transilvania era doar același lucru ca Tirolul sau Silezia, un teritoriu al marelui spațiu (Gebiet des grossen Raumes), peste care stăpâna împăratul; se părea însă că unele dintre popoarele conlocuitoare nu mai puteau să conceapă această străveche idee. Despre asta vorbise doar Meler adeseori. Din cuvintele sale se puteau citi îngrijorarea: oare Viena însăși mai avea ideea aceasta în fața ochilor, știa Berlinul ceva despre dânsa? Nicăci chiar Germanii nu pricepeau cu toții ideea totalitară (= das Gemeinsame). Există popoare, care nu se voesc decât pe ele înșile. Frunzăriți prin istorie și o să le aflați prin propoziții secundare. Există altele, care vreau să realizeze grandiosul, dreptatea pe seama tuturor, ideea. Acestea sunt purtătoarele culturilor; istoria lor e istoria mondială”. (Pag. 151—154).

... „Nedreptate după nedreptate au trebuit să sufere Sașii, de când își aduc aminte. Totuși lumea a progresat. Unde fumegă azi fabrici germane, erau odinioară livezi, unde se întind azi străzile liniștite, făceau șgomot odinioară mîile de meseriași. Pe de o parte s'a pierdut, pe de alta s'a câștigat. Ungurii au rămas ce au fost, Sașii au devenit mai maleabili și mai împăciuitori, Români au învățat. Deși vremea veche a fost mai mare, cea nouă e poate mai sănătoasă”. (Din gândurile bunicului lui Lutz Rheindt. Pag. 185).

La judicioasele argumentări ale profesorului Meler, cu prilejul unei nunți săsești, Maghiarul Kárkony nu poate să răspundă decât cu replici palide ca aceea ce urmează:

„Vedeți, d-le profesor, așa stau lucrurile. Că noi am primit cultura dela Germani sau nu, e indiferent, că voi ne-ați clădit orașele nu importă, că mai există aici și alte popoare sau nu, e un lucru secundar. Țara noastră e Ungaria. Ungurii o stăpânesc. Și în ceea ce privește drepturile popoarelor dintr'ânsa, imi ajunge aspectul acestui ospăț și legea maghiară a naționalităților”.

„Care însă nu se aplică” l-o retează Rheindt... „Se vede că e boala mortală a Maghiarilor să considere pe toți cetățenii Ungariei drept Unguri de pur-sânge și ceea ce nu se potrivește de bună voie, se trage cu de-a-sila pe calapod”. (Pag. 207).

Profesorul Meler își epulzează zadarnic toate teoriile și înaltele principii de conducere unitară în fața încarnatului și neînțelegătorului reprezentant al maghiarimii, care ține una și bună: că Ungaria trebuie să existe în veci de veci, în temelul sacrelor sale drepturi istorice. „El nu văd decât Ungaria milenară, cred că sunt o lume care ar putea să

înghită pe toți ceilalți. Comunitatea dintre popoare Ungurii nu o văd.. N'au nici o înțușie pentru marile realități". (Pag. 479).

... „Despre Germanii din Imperiu (Reich-deutschen) nu vreau să vorbesc. Aceștia nu știu nimic despre răspândirea germană. Ei trec prin patria noastră cu zângănit de pîntent, adeseori ca printr'o țară dușmană, mândri pe vrednicia lor, fără să-și dele seama că statul acesta mare este creație germană. Germanii din Austria însă ar trebui să știe ce au de pierdut sau de dobândit. Mai dispun ei de vechea lor artă de a governa? Val, nimic nu le-a mai rămas dintr'ânsa. Fatalul dublu-stat, pe care și Germanii îl socotesc indispensabil, n'o să-l mai accepte niciun Român și niciun Ceh. Pentru ce să albă Maghiarii dreptul la un stat separat, iar toate celelalte popoare conlocuitoare nu?" (Pag. 506).

În războiul îl întâlnește stegarul (= Fährich) Lutz Rheindt din nou pe fostul său profesor Meier, într'un spital. O discuție interesantă se înclînge între acesta și un ofițer din imperiul german din care spicului următoarele crâmpete:

„Noi Germanii avem doi împărați. Să mori de răs, d-le camarad. Dacă am avea numai nițel dar pentru infamie, ar trebui să-i facem sfârșitul unuia dintre ei. Dacă celalalt ar fi cât de cât împărat, ar trebui să pună mâna pe țara celui decedat"...

„Noi ne dăm vleața pentru idelle franceze. Acordăm flecăruia, care ne sugrumă, libertate, egalitate, frățietate. Ne prăpădim pentru destoinicia comercială a Englezilor. Acești frați poartă războiul cu noi pentru o cifră de bilanț, pentru nimic altceva decât pentru o cifră de bilanț. N'am dreptate".

„Ei (Englezii) trebuie să se deștepte... Ei și cu noi am putea să dăm popoarelor o ordine dreaptă, fără să asuprim pe vreunul. (verge-waltigen). Francezii niciodată! Popoarele s'au deșteptat. Ele nu pretind ceva nedrept. Vreau să fie libere. De acord, dar ele trebuie să rămână împreună cu noi și poporul nostru trebuie să le facă dreptate de bună voie".

„Noi ar fi trebuit să fim acela care să creeze unitatea poporul român într'un stat federal. Partida românească am pierdut-o. Dacă Românii nu se vor folosi acum de infătul prilej să ne atace, nu merită să mai trăiască. Vă asigur, Domnii mei, nu există nicio scăpare decât doar o minune".

„Minuni se întâmplă numai prin revoluții" replică ofițerul german. Și-apoi urmă cu o liniște imperturbabilă: „Revoluția germană va veni".

La râsetul lui Meier ofițerul continuă: „D-ta crezi numai în prudența politică, numai în ordinea dreaptă făcută în înțelegere (einfihl-sames, gerechtes Ordnen), nu crezi decât în pacificare prin convertirea la ideea comunității (Bekehrung zum Gemeinsamen). Popoarele însă trăiesc intens (masslos) și din adâncuri (aus Untergründen). ... Fie că vom învinge, fie că vom fi învinși, de una nu vom scăpa și la urma urmel pentru asta luptăm: pentru transformarea spirituală, pentru revoluția germană. Că, după ea, marile scopuri europene ale politicii vor rămâne aceleași, pe care le dorești D-ta, nu știu. Dar revoluția noastră va atinge toate popoarele — asta e de prevăzut. Numai cu popoare transformate, se poate crea lucrul cel nou. Strigătul nostru cere

o nouă Europă. Deoarece fără de Germani și fără de consimțământul benevol al celorlalte popoare nu poate să existe Europa, va fi neapărată nevoie de o colaborare". (Pag. 549—552).

„Popoare despre care nimel n'a auzit, alcătuiesc state. Și noi Germanii stăm în Polonia, la Marea Baltică, în Ungaria, în Galiția, în Bucovina, în Basarabia — pretutindeni. Și ce facem noi? (Pag. 588).

„Să nu uitați un lucru. Noi am fost un popor de stăpânitori în această țară. De vreo 50 de ani Ungurii ne-au smuls din mână puterea politică. Am devenit minoritate etnică, după cum se spune, *ne aflăm încă tot în marele spațiu german*, aveam slujbe și toate mergeau după vechitul obicei (alles blieb uns gewohnt), deși am fost dați uitării de către Germanii din Apus. Aci stăpânea Apusul; siguranță, drept și patrie. Acum vine Estul cel necunoscut. Acum suntem ceva cu totul nou (etwas ganz Neuartiges), am devenit Germanii din străinătate (= Auslandsdeutsche)! Înțelegeți voi ce 'nseamnă asta! Stăm într'un turn străvechi german și afară curge vleață necunoscută". (Pag. 604).

Așa judecau tinerii, întorși de pe fronturi. Bătrânii chibzuiți, ca primarul Wagner și cu tatăl lui Lutz, vedeau lucrurile cu alți ochi!

„Crezi D-ta că Ungaria poate să ne deie mai mult decât România? Are vreun înțeles să mai conținem la rămânerea Transilvaniei la Ungaria?... E vorba de interesul poporul nostru. Eu nu aștept nici dela Unguri, nici dela Români să se prăpădească de dragul nostru. Din moment ce Ungurii au isprăvit-o, (ausgespielt haben) trebuie să ne punem bine din vreme cu Românii. (müssen wir uns nach den Rumänen umsehen). Dacă vom putea să le facem vreun serviciu n'o să rămână fără de răsplată". (Pag. 616)

Și-acum să ne întoarcem iarăși la discuțiile aprinse ale Sașilor celor tineri:

„Gândește-te că în toate aceste teritorii locuiesc Germanii, mai bine de 3/4 de milion, printre ei și de acela care abia acum se redășteaptă, cum sunt Șvabii. Până acum n'am putut să oprim, ca Germanii să devină Unguri. În urma legii dela Aiba Iulia primejdia e înlăturată. Românii nu pot să trădeze principiul, căruia îi datorează libertatea. Vom deveni Germanii liberi în toate ținuturile noului stat. Și noi, Sașii, nu rămânem singuri, când e vorba să fim separați de Occident". (Pag. 618).

Adeseori discuta Lutz Rheindt cu prietenul său Nicolae Vlahtța. Iată un câmpelu caracteristic:

„Noi am sacrificat, prin alptrea la România, ceva ce voi poate nici nu băgați de seamă. Un vis vechi s'a dus. Dar Germanii sunt ca sarea, presărați prin toate țările, care se formează aici în Răsărit. Noi vă suntem de folos, dacă voi nu ne striviți. (El zâmbi încurcat): Așa am judecat eu lucrurile. Ungaria Independentă ne-a pierdut. Patria noastră e aici, voi sunteți acum stăpâni. Vom trăi și vom vedea ce veți face voi din Transilvania: dacă veți putea s'o faceți mai fericită, mai bogată, mai civilizată". — „Și Germanii? (replică Nicolae), — „E atât de departe acum! Există Germanii, care sunt la granița imperiului și totuși sunt separați de el. Tu știi ce dulceață e într'asta. (Du weisst

wie das schmeckt). Noi cei de aici nu ne putem uni cu Germania, din partea asta n'ar fi motiv să te îndolești de noi. E o situație împiedică între voi și noi". (Pag. 623).

„Germanii din Imperiu nu au luat în seamă pe Germanii din Răsărit. Acum că au ajuns în suferință numai din motivul că sunt Germani, vor începe să priceapă și durerea din Est. Totul ajunge odată să se coacă. Totul se plătește odată. Ungurii plătesc acum ceea ce au păcătuit. Germanii plătesc, deoarece n'au păstrat credință față de ei înșiși. Dar ei intră în acest calvar cu o glorie ca niciun alt popor... Nu, orice ar fi să vină, Germanii devin din zi în zi mai puțin vinovați, dacă ar fi ca vina lor să se măsoare cu nedreptatea ce li s'a făcut. ... Dacă poporul german a avut vro vină, ea devine zi cu zi tot mai mică față de vina crescândă a celorlalți... Dela spiritul de pe front va veni mântuirea. Egala îndreptățire (= Gleichberechtigung) nu înseamnă nimic, dacă nu are un scop. Noi Germanii trebuie să vrem egala îndreptățire, fiindcă ar însemna pierrea noastră, dacă ea nu s'ar realiza. Și de aceea va deveni într-o țintă comună (In einem gemeinsamen Ziel). Odată și odată! Și numai prin noi. (Und nur mit uns)... Poate că tocmai de aceea am fost aruncați aici în Răsărit unde mișună atâția dușmani, să formăm aluatul viitorului (Sauerteig der Zukunft), după cum în trecut am fost arhitecții. Și poate și de aceea, deoarece aici în Răsărit se va decide soarta Europei și a poporului german". (Pag. 639—641).

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În rezumat deci, scriitorul H. Zilllich privește toate problemele politice și sociale prin prisma germană. Dela venirea lor în Transilvania Sașii s'au așternut pe lucru, împlinindu-și cu prisosință o datorie și îngrată misiune istorică. Ei au fost chemați aici de principii maghiari să le apere hotarele dela Răsărit împotriva altor năvălitori, după ce Maghiarii s'au adaptat — mai mult de nevoie decât de bună voină — noulor împrejurări de viață occidentală, primind creștinismul și acceptând ordinea legală ce stăpânea în Apusul Europei. Prin propriile lor puteri, Ungurii nu s'ar fi putut menține. Lăsați singuri, de capul lor, ei ar fi pierit, iremediabil. Sașii au fost acela care le-au servit drept razim. Sașii le-au zidit cetăți și orașe, Sașii i-au apărat de cutropitori. Lor au deci să le mulțumească Ungurii dănuirea pe platurile Transilvaniei, iar Șvabilor din Banat ar fi trebuit să le fie de asemenea adânc recunoscători pentru faptul că aceștia au transformat vastele terenuri ce zăceau odinioară acolo pustii, prefăcându-le în pământ roditor. Și care a fost răsplata Ungurilor pentru aceste servicii și binefaceri? — Cea mai meschină îngratitudine: răpirea drepturilor ce li se acordaseră popoarelor de viață germană la venirea lor în regiunile cunoscute din Transilvania și Banat. Sdrobirea libertăților administrative, judiciare, școlare, ba chiar și bisericăști. Intronarea unei crâcene politice de maghiarizare. Maghiarizare nu numai a numelor de localități, ci și a numelor de familie ale locuitorilor Sași, Șvabi și, firește și ale celorlalte neamuri „străine”, cu scopul de a mări tot mai mult numărul indivizilor cu buze maghiare în vederea creării himericului stat unitar maghiar. Tot ce

stătea în drumul acestui plan — cloclit cu atâta îndârjită pasiune la Budapesta, hrănit cu atâta diabolică perseverență și aplicat cu o necruțătoare violență de către cercurile oficialității maghiare din Banat și Transilvania — trebuia înlăturat cu orice preț. Și astfel școlile Șvabilor fură în cea mai mare parte maghiarizate. (Autorul ne servește, pe alocuri și semnificative date statistice). Simțul de apartenență etnică al poporului german din Banat fu atrofiat în așa măsură, încât Șvabii ajunseră să se simtă, parcă mândri că cel mai înzestrați filii ai lor aveau posibilitatea să-și facă studiile în liceele și universitățile maghiare. Ei ultau că prin intrarea prea adâncă în sfera culturii maghiare își pierdeau legăturile tradiționale, renegându-și ce aveau mai scump pe lume: limba și unii dintrâșii chiar și originea etnică. Pierzându-și aproape cu totul conștiința lor națională, mulți, foarte mulți filii de Șvabi deveneau niște ființe deplorabile care oscilau între germanism și maghiarism, făcând eforturi supraomenești, dar în același timp zadarnice, în vederea armonizării acestor două lumi spirituale diametral opuse, după rețeta preconizată de profesorul, Șvab de origine, Iakob Bleyer de la Universitatea din Budapesta. (Vezi nota din *Revue de Transylvanie* 1938 — Tomul IV, Nr. 1-2, pag. 129-133.

Sașii din Transilvania nu numai că s'au opus cu îndârjire tendințelor de maghiarizare, dar au încercat, prin deputatul lor Rudolf Brandsch, să-l redeștepte și pe Șvabi, urmărind drept țel îchegarea tuturor Germanilor din Imperiul habsburgic într'un tot unitar, capabil să-și apere drepturile împotriva asupritorilor cu mai mulți sorți de izbândă. Această nu puteau să le-o erte Ungurii. Tensiunea politică dintre cele trei popoare conlocuitoare devenia astfel tot mai mare înainte de izbucnirea furtunii din vara anului 1914, care avea să curețe atmosfera îmbăcștită de asupririle seculare și să introneze altă ordine politică în acest colț de pământ din Răsăritul Europei, prin ridicarea Românilor la rangul de stăpâni.

Dar cum rămânea situația Sașilor și a Șvabilor în cadrele noului stat român? Problema aceasta e o chestiune a viitorului și autorul lasă să se înțeleagă, că e prematur să se tragă concluzii. Scriitorul Zillich se mărginește să sublinieze cuvintele sublocotenentului Nicolae Vlahița, fostul elev al liceului român din Brașov, Transilvănean de origine, tânăr conștient de menirea istorică a neamului său (dar conștient și de datorită sa personală, bine știind că locul său e să lupte în rândurile armatei române în calitate de desrobitor al fraților subjugati): „*Nici un popor nu rămâne în istorie, dacă nu e capabil să deie dovezi de vrednicie*“. Cine a suferit atâtea veacuri de-a-rândul, știe ce-l amarul asupririi și nu va năpăstui, la rândul său, pe alții. Din inimile generoase ale Românilor au izbucnit, cu prilejul momentului istoric de la 1 Decembrie 1918, la Alba-Iulia, chemarea entuziastă la o nouă viață politică, socială și culturală, într'o frățească armonie, într'o adevărată și sinceră colaborare a tuturor popoarelor care viețuiesc în noua țară românească. Dar oare cuvintele acestea frumoase, de nobilă fertare, din care se poate trage concluzia că Românilor vor șterge cu buretele peste umilințele de veacuri, se vor transforma în faptă sau vor rămânea simple cuvinte, imprăștiindu-se ca fumul în zare? Oare după răcirea

primelor valori de entuziasm, dar mai ales după ce politicienii din Vechiul Regat român își vor întinde recea și calculata lor stăpânire politică și peste ținuturile alpine ce va mai rămânea din promisiunile generoase ale Românilor ardeleni, făcute lor la Alba-Iulia? Acestea sunt întrebările ce și le pune, oarecum îngrijorat, autorul prin rostul personajilor din romanul său. Nu vor cădea oare cu vremea și Românii în greșelile politice ale vechilor asupritori? Iată problema, fundamentală a conviețuirii acestor popoare a cărei rezolvire rămâne rezervată viitorului.

Acestea sunt, în linii mari, ideile cardinale de ordin politic, ce trec ca un fir roșu prin romanul lui H. Zillich, *Zwischen Grenzen und zeiten*.

Am schițat în cele precedente atitudinea autorului față de problema maghiară și față de cea românească, privite ambele prin prisma germană. Dar prin aceasta nu am atins încă punctul central al problemelor politice ce-l frământă pe autor. Există pentru Germani o arzătoare problemă pangermană. În Sudul și Estul Europei locuiesc milioane de Germani, răspândiți în păcuri mai mici sau mai mari printre alte popoare, care deșin în mâinile lor frânele conducerii din țările respective. Nu arareori, când izbucnesc conflicte armate, soldații de viță germană, stând în serviciul și la dispoziția diverselor state, învrăjbite între ele, se văd nevoiți să lupte unul împotriva celuilalt. Mii și zeci de mii de Germani pier în mod tragic, fără vola și fără vina lor, în aceste fatale lupte fratricide. În timp de pace acești Germani din Răsăritul și Sudul Europei sunt nevoiți să lupte pe alt front: pe cel al apărării drepturilor politice și culturale împotriva atacurilor stăpânilorlor din statele respective. Ideea centrală a problemei pangermane s'ar putea formula deci astfel: *Păstrarea și intensificarea influenței germane și dobândirea spațiului vital, dincolo de granițele imperiului german, în spre Sudul și Estul continentului nostru.*

ION GHERGHEL

MISIUNEA ORTODOXĂ ARDELEANĂ ÎN BASARABIA ȘI TRANSNISTRIA

Nicăiri ca în viața neamului nostru nu s'a evidențiat mai mult neputința granițelor, trase de silnica nedreptate omenească, peste granițele veșnice, statornicite de înțelepciunea lui Dumnezeu. În atari vremuri de restriște, sufletul neamului nostru a comunicat, în multe și diferite forme, fără să-l poată opri dela aceasta o graniță urgentă sau o tranșă nebună. Iar în vremuri bune, când, prin ajutorul lui Dumnezeu, birula dreptatea, același suflet s'a îmbrățișat, s'a mângălat și s'a fortificat pentru înfruntarea oricărui viitor.

Biserica românească a fost întotdeauna, în orice împrejurări, mamă bună, care a șters fruntea îndurerată a neamului și l-a ajutat să iasă la lămură, dovedindu-și puterile ei de-a-pururi triumfătoare.

În duhul acestei tradiții românești a pornit I. P. S. Sa Mitropolitul Nicolae al Ardealului, însoțit de PP. SS. Episcopii: Andrei al Aradului, Nicolae al Orăziilor, Vasile al Timișoarei, Vonlamin al Caranse-

beșulul și de 53 preoți ardeleni, la începutul lunii Septembrie a. c. spre Basarabia noastră chinată, pentru a duce îmbrățișarea Ardealului și a întregului românism sufletului românesc de acolo.

În aproape trei săptămâni, înalții ierarhi și preoții însoțitori, împărțiți în echipe au cutreerat peste 600 sate basarabene, ducând cuvânt de mângăiere și întărire și mărturisind basarabenilor participarea întregului românism la durerea lor de un an de zile, îndemnați la aceasta de dragostea de neam și lege, care, mai ales în vîleața neamului nostru, s'a arătat că niciodată nu plere.

Pe lângă cuvântul frătesc, li s'au lăsat și o mulțime de cărți. Numai în jud. Lăpușna și Orhelu, unde a lucrat I. P. S. Sa Mitropolitul Nicolae cu echipele însoțitoare, s'a împărțit un vagon de cărți, din partea Arhiepiscopiei și din partea Astrel.

Au fost clipe mărețe, înălțătoare. Aveam conștiința, cei care am luat parte la această binecuvîntată misiune, că pașii și cuvintele noastre erau pașii și cuvintele neamului și simțeam că puterile noastre slabe erau întărite la maximum de puterile nebiruite ale Neamului și ale Crucii, în numele cărora lucram.

Am găsit în Basarabia urmele unei îngrozitoare suferinți, dar am văzut în suferința aceasta desfășurându-se măreț eternul destin românesc: *prin Cruce la Înviere*.

Au fost acolo mărturisiri de credință, vrednice să stea alături de cele mai glorioase fapte de felul acesta din trecutul neamului nostru.

În comuna Mișcani, jud. Lăpușna, al cărei preot Ieremia Ciocan, în vîrstă de 75 de ani a fost împușcat, s'a găsit un țaran care și-a dat întregul preț al unei perechi de boi, pentru a se plăti impozitul pe cult, pus de bolșevici.

În comuna Ohrincea, jud. Orhelu, când au voit bolșevicii să intre în biserică s'o pîngărească, femeile s'au dus de au luat cheile și au fugit cu ele, cu orice risc.

În comuna Izbeștea, tot jud. Orhelu, țaranul Mihail Băluțel a fost pus în situația de a-și cere fertare dela conducerea sovietică, în care erau și jidanii. El a spus că își cere fertare dela creștinii, dar dela cel nebotezător nu. A fost dus la marginea satului și împușcat.

În comuna Hâncești, jud. Lăpușna, bolșevicii au ridicat o statuie lui Cotovsch, cel mai mare tâihar al Basarabiei, ajuns sub ei mare demnitar. La desvelirea statului a vorbit și cântărețul bisericii din sat, care a spus: „Ne pare și nouă ghîne că avem și noi un monument în tîrgul ăsta, dar nu trebuia să puneți pe tâiharul ăsta chiar lângă biserică”. A fost îndată arestat și deportat în Siberia.

În Transilvania am văzut, alături de toată urgia bolșevică, dusă până la totala înăbușire a manifestărilor religioase, cea mai mare minune a credinței. Și-au refăcut în câteva ceasuri bisericile, prefăcute de bolșevici în magazii, prăvălii, cinematografe, teatre, grajduri etc., încât am putut sluji în ele.

Plîngeau toți, tot timpul slujbei și mulțumeau lui Dumnezeu că l-a învrednicit să mai trăiască asemenea clipe. Oamenii care nu mai cântaseră poate de ani de zile, au alcătuit coruri de toată minunea, care dădeau răspunsurile la Sf. Liturghie.

În Basarabia și în Transnistria ne-am încredințat pe deplin că nimel și nimic: „nici moartea, nici viața, nici îngerii, nici căpeteniile, nici puterile, nici cele de acum, nici cele viitoare, nici înălțimea nici adâncul, nici altă făptură oarecare” (Rom. VIII, 38—39), nu vor putea despărți neamul românesc de dragostea lui de Dumnezeu, în care a fost crescut de biserica noastră de-a-pururi triumfătoare.

Pentru sufletele noastre de preoți ardeleni, clipă de clipă, tăria aceasta de credință a sufletului românesc de pretutindeni a fost o mare bucurie și cea mai sigură cheazășle, că nicio putere omenească nu va putea stăvilii lupta noastră sfântă, pentru deplina realizare a mult batjocoritel și mult chinuțel dreptățil româneștil.

Preot ZOSIM OANCEA

ORIGINEA ETNICĂ SAU DE SÂNGE

D-l Eugen Petț, consilier la Inalta Cură de Casație, a făcut să apară o importantă lucrare despre originea etnică sau de sânge, foarte actuală prin problemele pe care le pune.¹⁾ Dela început trebuie să remarcăm că d-l consilier Petț își subintitulează lucrarea „studiu juridic, istoric și biologic”, arătându-ne preocuparea de a trata această problemă cât mai aproape de realități, pentru stabilirea cu orice preț a adevărului. „România — spune d-sa — are dreptul să știe care sunt adevărații ei fil, iar Românii să-și cunoască frații de sânge”.

Ritmul nou de viață care se impune tot mai mult în Europa de azi, care își cere și își cucerește drepturile în numele realităților, a făcut și la noi actuală această problemă a originel etnice.

În România de ieri, ca și în toate statele democrat, nu se putea pune problema originel de sânge, întru cât legea proclama egalitatea tuturor cetățenilor, indiferent de rasă, de origine, de limbă sau de religie. Pentru a avea drepturi se cerea să fil cetățean român sau supus român, adecă membru al acelei mari societățil anonime care era statul. Naționalitatea se acorda pe baza legil, nu pe baza sângelui. Orice pribeag adus de vânturi la ușa noastră, după un anumit stagiu și după oarecari condiții îndeplinite desigur foarte relative, era făcut părtaş drepturilor pe care filii națunel române le aveau delă părinți, delă strămoși și delă Dumnezeu.

Această concepție politică își avea corespondentul în teoriile despre egalitatea oamenilor delă natură, egal ca zestre ereditară, diferențele dintre oameni și dintre popoare fiind atribuite mediului — teoriil răsturnate de legile biologiei și ale ereditățil. Statul pentru ideologia liberală era rezultatul unui contract social — nu forma de organizare a unei națiuni.

D-l Eugen Petț arată în lucrarea D-Sale că definirea originel etnice a fost făcută cu multă superficialitate, înțelegându-se că este de origine etnică românească, adecă Român de sânge, oricine descinde delă părinți, bunici și străbuni români, fără să se explice ce se înțelege prin a fi Român. D-l profesor Grula, pe vremea când făcea parte din

¹⁾ Eugen Dimitrie Petț, *Originea etnică*, Buc. 1941, Ed. „Universul”.
Prețul Lei 40.—

guvernul Gîgurtu, în expunerea de motive la decretul-lege pentru interzicerea căsătoriei între Români de sînge și Evrei, a căutat să stabilească pentru prima oară la noi ce se înțelege prin origine etnică, dar nu a făcut-o decât în opoziție cu ceea ce este evreu, definind mai mult ce înseamnă să fii aryan, nu Român. Definițiile cu totul nesatisfăcătoare, a cărei formulare incompletă se poate explica prin împrejurările politice dela noi din țară din vara anului 1940.

Pornind la studiul originii etnice, d-l Eugen Pettit arată noțiunile cu care nu trebuie confundată. În primul rînd denunță ca o „ereză ridicolă”, confuzia foarte curentă dintre originea etnică și naționalitate.

„Căci naționalitatea o poate da legea, în timp ce originea etnică vine dela natură. Prima derivă deci din faptul voinței oamenilor, pe când cea de a doua este opera lui Dumnezeu.

„Omul se naște cu originea lui etnică și moare în ea. Românul este născut Român, iar nu făcut”.

A doua confuzie pe care o denunță d-l Pettit este aceea dintre noțiunea de origine etnică și noțiunea de legitimare. Toți copiii născuți dintr'o căsătorie, indiferent de împrejurările nașterii, sunt declarați legitimi atît față de femei, ceea ce este foarte firesc, cît și față de soțul ei, ceea ce este discutabil uneori și cu totul neadevărat alteori.

... „Căci originea etnică, adică sângele copilului este o chestiune de fapt, față de care legiuitorul, prin dispozițiile sale trebuie să se mărginească numai la regule de procedură, adică la acele care au de scop stabilirea cît mai exactă a realității”.

De aceea legea va trebui să lase deschis drumul discuției și al probelor în cazurile suspecte.

Deasemenea nu se poate conferi originea etnică românească unui copil natural născut dintr'o mamă română, pînă nu se poate exclude posibilitatea ca tatăl copilului să fie un evreu sau un străin.

„Copilul natural nu poate fi considerat în principiu decât avînd numai 50% din sângele mamei sale. Femelei mame, tatălul adevărat sau chiar copilului, urmează însă a li se admite să facă dovada felului celorlalte jumătăți”.

Problema originii etnice fiind clară pentru copilul născut din ambii părinți români, prezintă însă dificultăți pentru copilul născut din încrucișările între părinți de sînge diferit. Pentru a lămuri deplin această latură a problemei originii etnice, d-l Eugen Pettit răsfoarnă cu date științifice altă ereză care circulă în marele public și anume că tatăl ar fi singurul acela care ar imprima originea etnică, adică sângele copilului. De obicei lumea este dispusă să acorde unui copil născut dintr'un român de sînge și o străină calitatea de român. Pentru a spulbera această eroare, d-l Pettit arată datele științifice ale concepției copilului, care primește totdeauna 50% din zestea sa ereditară dela mamă, în egală măsură cu partea primită dela tată.

„Deci, în mod necontestat, atît mama cît și tatăl, dau câte jumătate din originea lor etnică, copilului — omului — care se naște din împreunarea lor”.

După ce a arătat erezile și confuziile cele mai dese în legătură cu originea etnică, d-l consilier Pettit ne apropie tot mai mult de defi-

nlrea noțiunii de Român. Pentru aceasta ne furnizează datele istorice ale popoarelor din Europa, studîndu-le compoziția lor originară și oprîndu-se la poporul român. Sângele nostru este compus, după datele din „Istoria Românilor” de d-l profesor C. Giurescu, în primul rând dintr'un element autohton dacic, peste care s'a suprapus elementul roman, iar mai târziu la sute de ani dela plămădeala acestor elemente s'a adăugat elementul slav, rămânând însă primele două în preponderență.

„Deci de origine etnică română, este acela în vinele cărula curge amestecul de sânge daco-romano-slav, cu preponderența primelor două”.

Originea etnică se stabilește, cum am văzut până acum, pe baza principiului biologic și pe baza principiului etnic. Mai rămâne al treilea principiu, întregitor, conform cărula toate probele trebuie să fie îngăduite, „pentru stabilirea cât mai exactă a realității”.

Numele de familie nu poate fi socotit un indiciu sigur la stabilirea originii etnice, fie din cauza înstrăinării numelor românești sub vechile stăpîniri, fie din cauza uzurpării celor mai românești nume de către străini și mai ales de către Evrei.

După aceste considerații, ar fi de origine etnică românească acela care se naște din părinți români, cu sânge daco-romano-slav, avînd pe toți cel patru bunici români. Dacă din patru bunici, unul nu este român de sânge, dar este arian, copilul cu 75% sânge românesc ar trebui socotit de origine etnică românească.

Excluzînd dela început și categoric orice căsătorii dintre Români de sânge și orice categorii de Evrei — „pămînteni sau subpămînteni” — legea va putea permite căsătoriile dintre Români și indivizi aparținînd popoarelor latine, în acest caz prin căsătorie s'ar întări elementul roman din sângele nostru. Copiii rezultați din aceste căsătorii ar trebui să primească originea etnică românească.

„Deci legea va arăta — după lucrările specialiștilor — care sunt popoarele al căror supuși etnici, fiind căsătorii cu Români sau Românce, vor da naștere la copii cu sânge ce se menține românesc”.

Originea etnică sau de sânge așteaptă să fie legiferată. Nu ne îndolm că în România de mâine va fi rezolvată cât mai drept posibil, adică cât mai aproape de realități. Până atunci Ministerul de Interne, cum se putea cetii în ziare nu de mult, a dat ordin ca primăriile să nu mai elibereze certificate de origine etnică, intru cât nu s'au stabilit principiile după care vor fi acordate. Până la această legiferare, poate ca o reminiscență a definiției d-lui profesor Grula, unele autorități înțeleg prin origine etnică, calitatea de arian. Astfel Ministerul Afacerilor Străine, într'un anunț publicat de câteva săptămîni în ziare, cere concurenților pentru ocuparea unor posturi să fie „cetățean român, de origine etnică ariană”, — ca și când noțiunea de arian ar defini un popor.

Legiferarea originii etnice se impune atît pentru asigurarea primatului românesc în țara noastră, cât și pentru asigurarea păstrării neatînse în viitor al acestui patrimoniu care este sângele românesc, primit moștenire dela strămoși împreună cu pămîntul pe care trăim de mii de ani.

INSEMNĂRI

ADUNAREA GENERALĂ A ASTREI

La 28 Sept. a. c., s'a ținut la Sibiu adunarea generală anuală a Astrei. Ea a avut de astă dată un caracter pur administrativ, din motive bine întemeiate, expuse de d-l Dr. Iuliu Moldovan, președintele ei, în cuvântarea inaugurală. Asociațiunea — a spus dsa — nu poate ține una din acele adunări generale care fac parte din tradiția ei cea mai aleasă și nu poate, îndeosebi ține o adunare în care să-și aleagă o nouă conducere — așa cum ar trebui să fie cea de acum — atâta timp cât la acest act nu pot lua parte delegații tuturor organizațiilor ei. Aproape jumătate din aceste organizații sunt în Transilvania de Nord. Avem acolo despărțăminte vechi și puternice ale căror realizări în domeniul cultural și național sunt o adevărată mândrie pentru Astra.

După ce adunarea a dat o clipă de pioasă reculegere eroilor morți în serviciul patriei, s'a dat citire telegramelor omagiale, adresate M. S. Regelui, d-lui Mareșal Antonescu, Conducătorul Statului și d-lui Prof. M. Antonescu, Vicepreședintele Consiliului de Miniștri, s'a trecut apoi la alegerea comisiunilor statutare pentru examinarea activității din anul trecut al Astrei. S'au citit rapoartele acestor comisiuni, care au fost aprobate în întregime.

Cu toate că nu s'au făcut invitații oficiale la adunare, au luat parte un mare

număr de membri, în frunte cu I. P. Sa Nicolae, Mitropolitul ortodox al Ardealului și cu P. S. Dr. V. Macavei vicarul Mitropoliei unite. I. P. S. Nicolae a ținut să mulțumească, cu acest prilej Astrei pentru frumosul dar de 27.000 de broșuri din Biblioteca Populară, pentru frații din Basarabia și de peste Nistru, broșuri care au fost distribuite cu ocazia misiunii condusă de I. P. Sa în ținutul de peste Prut.

Cu prilejul adunării a fost distribuit participanților numărul administrativ din „Transilvania” în care sunt cuprinse rapoartele generale privitoare la activitatea din anul trecut de gestiune. Se vede din aceste rapoarte cum, cu toate greutatea excepționale pe care a trebuit să le învingă, Astra a căutat să se adapteze timpului, contribuind cu truda ei curată la înălțarea sufletului neamului în aceste vremuri de răscruce a istoriei noastre. S'a distribuit un mare număr de broșuri pentru răniții din spitale, apoi pentru satele din Basarabia, s'au trimis ajutoare pentru soldații plecați la datorie, s'au ținut conferințe, dar mai ales s'a folosit de cuvântul scris, prin editarea revistei *Transilvania* și a *Gazetei Transilvaniei* (aceasta de cătră desp. din Brașov), publicații ale căror scopuri cititorii noștri le cunosc îndeajuns.

NICOLAE FILIPESCU

Nu știm prin ce taină a sorții, în momentele tragice, prezența marilor dispăruți este mai vie de cât altădată. Chiar și atunci când vâlul uitării s'a așternut peste ei, le simțim mâna pe umărul nostru împovărat de indoieli. Subt acest vâl își durmea somnul de veci și Nicolae Filipescu. Iși mai amintea de marea lui energie, din când în când, câte unul dintre aceia care au cunoscut-o. Când numărul acestora s'a rărit, Nicolae Filipescu s'a pierdut și el în zarea depărtării, odată cu ei. Iată însă că atunci când neamul — ale cărei virtuți și aspirații el le-a reprezentat cu atâta nobleță — a ajuns iarăși la răscrucea primejdiilor, ca acum 25 de ani când Nicolae Filipescu a coborât în mormântul dela Mănăstirea Dealului, nebiruita lui credință în victorie vine să se alătore credinței noastre, crescând-o.

Puțini au crezut cu atâta putere în desrobirea Ardealului, puțini au luptat cu atâta energie pentru această desrobire, asemenea acestui boer, adevărată podoabă a rasei noastre. Vă aduceți aminte de profeticile lui cuvinte, adresate Regelui Ferdinand în 1915: „Ești trimisul lui Dumnezeu ca să împlinești visul unui neam! Vei fi cel mai mare Voevod al Țării, împodobindu-te cu titlurile lui Mihai Viteazul, Domn al întreg Ardealului, al Țării Românești și al Moldovei, adăugând pe deasupra strălucirea purperei regale; sau răpus în cel mai suprem avânt de vitejie al neamului, vei fi totuși sfințit ca erou național.

„De nu va fi nici una nici alta, grozavă mă tem că praf se va alege de Țară și Dinastie.

„De aceea mărirea ce ți-o urăm este: Să te încoronezi în Alba-Iulia, s'au să mori în Câmpia dela Turda!“

Credință, vitejie și onoare — cu aureola acestor virtuți apare alătura de noi Nicolae Filipescu, asemenea unui cavalier desprins dintr'o măreață epopee.

Să-i sfințim memoria, dar mai presus de toate să ne aducem aminte de cuvintele de foc și de exemplul vieții lui.

Credință și sabie, neam românesc!

I. B.

UN NOU AN UNIVERSITAR
ÎN PRIBEGIE

Universitatea Daciei Superioare începe un nou an școlar în pribegie. Localurile în care au fost adăpostite vremelnice facultățile, clinicile și institutele ei au fost amenajate în mod mulțumitor, pentru o activitate mai sistematică și mai rodnică, datorită stăruinței și simțului gospodăresc al d-lui prof. Dr. I. Hațieganu, rectorul ei. Cu mare trudă s'au găsit și căminuri pentru studenți și studente. În mâna acestora a fost așezat un admirabil ghid (*Academicus. Ghidul studentului în universitate*), apărut sub priceputa îngrijire a d-lui Dim. Todoran, directorul Oficiului universitar. Ceea ce a fost deci una din tradițiile cu care pe drept cuvânt se mândrea Universitatea Transilvaniei, grija pentru studenți, este pus și de astădată pe întâiul plan. Această grijă este mult mai necesară acum, când condițiile de viață ale studentului sunt extraordinar de grele. Este necesară apoi nu numai pentru partea ei materială, ci și sufletească. Universitatea noastră n'a uitat nici pe una, nici pe cealaltă. Pe coperta ghidului amintit este reprodus altarul săpat în incinta Universității, care poartă inscripția: „Almae matri napocensi sacrum“. Aceste cuvinte studenții le vor citi în fiecare zi și își vor aduce aminte de ținta supremă a tuturor năzuințelor noastre: reîntoarcerea acolo unde ne cheamă dreptul, frații și creația noastră spirituală. Acesta trebuie să fie și scopul suprem al învățământului nostru pribeg, firul roșu care leagă lecțiune de lecțiune, deviza care se adâncește zi de zi, primind puterea nebiruită a credinței. Universitatea care

poartă pe frontispiciu numele Regelui Ferdinand I, Intregitorul, ne-a sădit în suflul icoana cea mai bogată, mai deplină și mai nobilă a spațiului și destinului nostru. Ea a săngerat cumplit când această icoană a fost umbrită și sfâșiată de evenimentele tragice de acum un an. Cu puteri innoite, va lupta acum pentru recucerirea și ridicarea ei în lumina strălucitoare de altă dată. Aceasta este menirea ei.

I. B.

AUS GRÜNEN WÄLDERN WEHT DER WIND

Rumänische Gedichte, herausgegeben von Hermann Roth. Wiener Verlagsgesellschaft 1941. (Die Gedichte wurden aus dem Rumänischen übersetzt von Arnold Roth, Hans Diplich und Hermann Roth. Die Buchausstattung besorgte Hermann Schmutzenhofer). Pag. 123.

Iată o carte care îți face multă bucurie dela prima vedere. Ea îți încântă mai întâi ochiul prin haina ei editorială strălucită, de o execuție tehnică ireproșabilă și plină de bun gust. O deschizi cu plăcere și citești versurile sprintene în forma pe care le-au dat-o cei trei traducători. Retrăiești emoții și senzații dragi din lecturile tale, pentru că și-au păstrat toată prospețimea și tot parfumul lor original, și te oprești pe alocuri în bătaia unor ecouri și interpretări care vin de pe răspântiile altei vieți decât cea trăită de tine și împodobită de poezii traduși. Dar când versurile sunt cizelate cu talent și măiestrie de poet, este și savuros și interesant să vezi cum se reoglinesc trăirile noastre în sensibilitatea celor mai intelectuali și înzestrați dintre compatrioții noștri sași. Trebuie să recunoaștem pe de altă parte că talmăcind aceste poezii au avut dificultăți mari de biruit și că au izbutit s'o facă cu o remarcabilă iscusință și pricepere. De sigur, nime dintre noi nu s'ar putea împăca de loc cu gândul de a considera Doina lui Eminescu un

„Klagelied”, deci un bocet cum s'ar spune românește: „Von dem Dnjester bis zur Theiss Dringen Klagen hart und heiss: Uns Rumänen zu bedrücken, Beugen Fremde unsern Rücken... Von Boian bis Vatra Dorn Fallen sie im unser Korn (= Din Boian la Vatra Dornii. Au umplut omida cornii!)” sunt versuri care au doar vre-o câteva asonanțe cu Eminescu și schimbă de fapt Doina în cântec de jale. Și de asemenea nu înțelegem cum se sting stelele de glasul chinului nostru, când de fapt își adună și ele luminile unde... Șede Domnul cu Simpetru, La o masă de argint, ca să asculte și ele glasul strunei năzdrăvane a lui Laie Chioru. „Dunkel wird die Erde decken, Wenn du spielst im Himmelssaal, Aller Sterne Licht vergehen Vor der Stimme unserer Qual”. Cetiți însă cele două poezii în întregime și totuși veți găsi într'ânsele puternic zvon din Eminescu și din Goga și oricum o remarcabilă dibăcie în prezentarea trăirilor proprii din lecturile românești ale traducătorilor.

Dar am putea cita pag'ni întregi, in-deosebi din capitolul poezii populare, în care traducerea însăși este impecabilă și păstrează tot farmecul și toată realitatea românească a originalului:

„Manole, Manole,
Meister mein, Manole!
Ach wie drückt der Stein
Zwängt den Leib wir ein!“
Doch Manole schweigt
Und die Mauer steigt,
Wächst und hält sie ein:
Ihre Knöchel klein,
Ihre Kniee fein,
Ihre Lenden schmal,
Arme allzumal.
Und die Ärmste steht
Weinend still und flecht:
„Manole, Manole,
Meister mein Manole,
Ach wie drückt der Stein,
Zwängt den Leib wir ein,
Würgt das Kindlein mein!“

Doch Manole schafft,
Schafft mit Riesenkraft,
Rühret sich und schweigt —
Und die Mauer steigt —
.....
.....

Aus der dumpfen Gruft
Ihre Stimme ruft:

Ach wie weind vor Pein
Mein lieb Kindelein“.

Când citești așa versuri îți vine greu că această cronică sumară te oprește aici și ai continua cu drag. Volumul, în întregul lui, ne prezintă într'o caldă adiere de simpatie cititorului german și ni-l apropie. Pentru fapta aceasta îl felicităm pe editor și pe traducători.

Volumul are șapte capitole: 1. Poezii Populare; 2. Vasile Alecsandri; 3. Mihail Eminescu; 4. Gheorghe Coșbuc; 5. Ștefan Octavian Iosif; 6. Octavian Goga; 7. Poezii legionare. Nu ni se face nicio indicație care este partea fiecărui din cei trei traducători în opera aceasta.

Al. P.

PATRIUM CARMEN

este frumosul titlu al monumentalei lucrări (VIII+747 pagini de format octav mare) a d-lui G[eorgescu] Breazu, apărută recent în „Culegerea de studii muzicale *Melos*“, la „Scrisul Românesc“ din Craiova.

Subtitlul de „Contribuții la studiul muzicii românești“ arată modestia puțin obișnuită a autorului.

Profesor la „Academia regală de muzică și artă dramatică“ din București, d-sa este cunoscut prin numeroase și prețioase studii de muzicologie românească, multe din ele închinat muzicii noastre populare. Câteva au fost publicate în limba germană, făcându-ne reale servicii în lumea specialiștilor străini.

În cartea de față autorul a căutat să-și strângă într'un volum studii, articole, conferințe și referate, publicate sau inedite — parte apărute în volumul „Muzica românească de astăzi — Cartea sindicatului artiștilor instrumentiști din România“, publicată în 1939 de P. Nițulescu.

Un capitol important e închinat datelor istorice și filologice referitoare la muzica noastră; altele folklorului muzical în genere și cântecului popular în special, culegerii melodiilor populare, Arhivei fonogramice (înființată de autor, în 1926 și funcționând în cadrul Ministerului Cultelor), creației, educației și instrucției muzicale. O bibliografie foarte bogată și prețioasă și un indice util încheie lucrarea.

Trei sute de „exemple muzicale“ — adică reproduceri de arii — și aproape două sute de ilustrații bine alese, apropie această carte valoroasă de o atât de necesară enciclopedie a muzicii noastre populare.

Numele satelor și ținuturilor ardelenne le întâlnim la tot pasul: Toplița, Năsăud, Maramureș, Satu-Mare..., aducându-ne aminte de doinele sugrumate în plâns ale atâtor locuri scumpe.

Ion Mușlea

GEOPOLITICA ȘI GEOISTORIA

este titlul unei reviste românești „pentru sud-estul european“, ce apare în capitala țării, în editura Societății române de Statistică. Ea e condusă de dd. Gh. I. Brătianu, Sabin Manuilă, Mircea Vulcănescu, Ion Conea și Anton Golopenția, tot atâtea nume care sunt o garanție, nu numai științifică, ci și morală și politică a acestei excelente publicații. Pentru că de toate aceste garanții trebuie să ținem seama mai mult decât oricând, astăzi, când știința trebuie să-și aibă și ea frontul ei, în care, ca și pe celelalte fronturi, nu se câștigă victoriile numai cu o bună pregătire, ci și cu puterea unei credințe curate și cu spirit de sacrificiu.

Numărul 1 al revistei ne-a căzut în mână în momentul când incheiam numărul nostru, de aceea nu putem da „Geopoliticei” atenția care i se cuvine. Amintim doar câteva articole din cuprinsul lui bogat: Gh. I. Brătianu, „Geopolitica, factor educativ și național”, Ion Conea, „Transilvania, inimă a pământului românesc”, Anton Golopenția, „Populația teritoriilor românești desprinse în 1940”, M. Popa-Vereș, „Cedările noastre teritoriale: desorganizarea transporturilor”, Dr. S. Manuilă, „Basinul de mijloc al Dunării în lumina geopoliticei”, A. Golopenția, „A fost Transilvania în veacul al 18-lea țintă sau punct de plecare de migrații românești?” C. Daicovici, „Noi discuții în jurul originii Românilor”, etc., etc.; precum și bogate și sprintene note, semnate în cea mai mare parte de d-l Ion Conea.

Dealtfel intențiile publicației apar foarte limpezi în aceste cuvinte, pe care le desprindem din articolul d-lui Gh. I. Brătianu:

„Din nici un lăcaș de cultură, din nici un edificiu public să nu lipsească imaginea acestor realități suprapuse: harta ținuturilor locuite de Români și a granițelor actuale ale țării.

„Cu deosebire tineretului să i se înfățișeze mereu această icoană a dreptăților și a suferințelor, a înfrângerilor și

a nădejdelor acestui neam. Poate atunci va învăța să-și înalțe fruntea mai presus de marginile strâmte în care suntem osândiți a vieții și va ști să întrevadă, dincolo de frământările și turburările fără lege și fără rost, linia mare și dreaptă a destinului națiunii, pe care au pășit cu cinste și cu glorie generațiile înaintașilor. Aceste destine la noi și aiurea sunt sădite în pământul însuși din care ne-am născut, după cum statuia cu perfecțiunile ei sculpturale e cuprinsă în blocul de marmoră din care dalta o va desprinde. Dar trebuie inspirația și dibăcia artistului, pentru a desface chipul din lut sau din piatră, precum trebuie credința și voința unui neam pentru a stăpâni pământul ce-i este dat să rodească în deplinătatea puterilor și însușirilor sale.”

Iar mai departe: Geopolitica „ne înfărește în credința că nimic nu este pierdut cât timp păstrăm neînduplecată și neștirbită credința legăturii veșnice dintre acest neam și pământul său și cât timp se va găsi un glas care să revendice cu tărie în fața națiunii și a istoriei, drepturile ce nu se pot prescrie, pe care împrejurări protivnice le pot acoperi vremelnice, fără a împiedeca însă triumful justiției, care întârzie adesea, dar nu lipsește niciodată.”

B.

TRANSILVANIA

ORGAN AL ASTREI

Anul 72

OCTOMVRIE

Nr. 8 — 1941

CUPRINSUL:

<i>Ionel Pop,</i>	Pe drum sortit
<i>Basil Munteanu,</i>	Limbă și suflet
<i>Emanoil Bucuța,</i>	Andrei Murășanu
<i>Emil Petrovici,</i>	Graiul românesc de pe Crișuri și Someș
<i>Al. Procopovici,</i>	Din alte vremi
<i>Ion Breazu,</i>	Iosif Hodoș

CRONICI:

<i>C. Daicoviciu,</i>	O senzațională descoperire arheologică în Transilvania
<i>Ion Gherghel,</i>	„Zwischen Grenzen und Zeiten“
<i>Zosim Oancea,</i>	Misiunea ortodoxă ardeleană în Basarabia și Transnistria
<i>Gheorghe Vornica,</i>	Originea etnică sau de sânge

INSEMĂRI:

I. B., Adunarea generală a Astrei. — Nicolae Filipescu. — Un nou an universitar în pribegie. — *Al. P.*, „Aus grünen Wäldern weht der Wind“. — *Ion Mușlea*, Patrium Carmen. — *B.*, Geopolitica și Geoistoria.